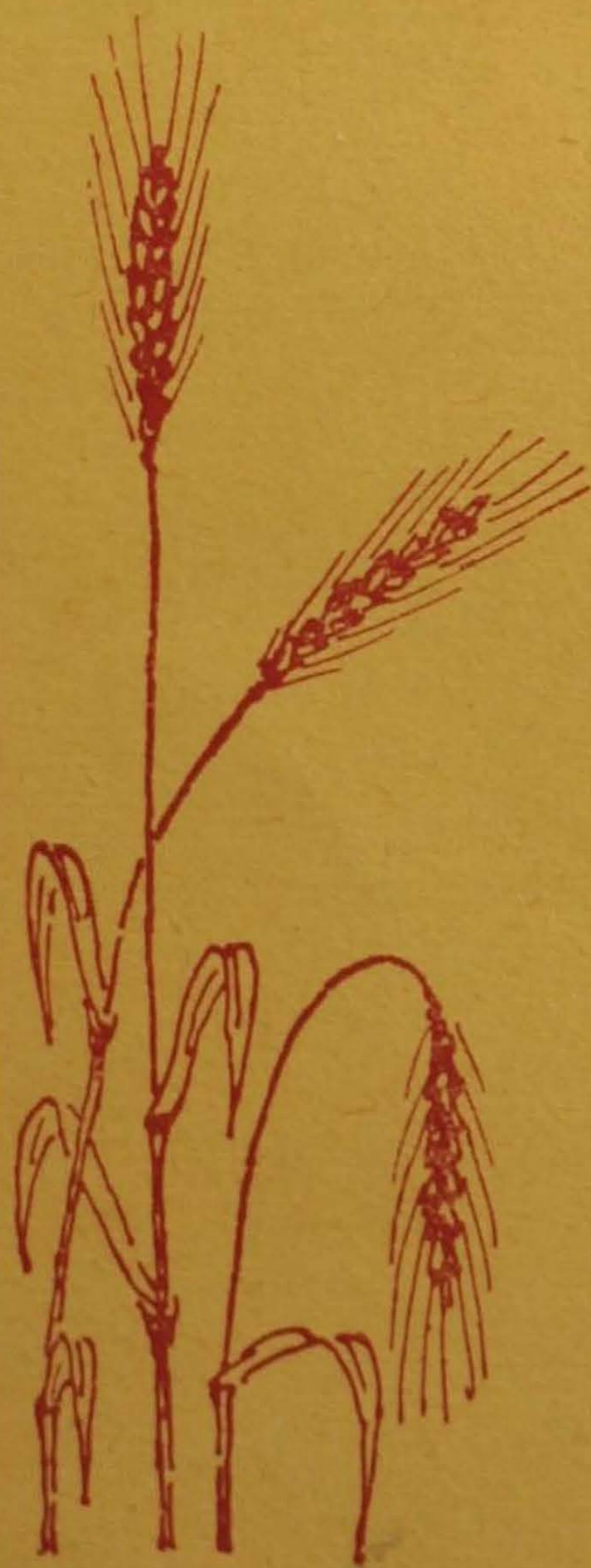

KLASJE NAŠIH RAVNI

SUBOTICA

Broj 2 ■ Godina I ■ 1935

zkvh.org.rs

PUČKA KASINA U SUBOTICI

izdaje nepolitički
povremeni časopis

„KLASJE NAŠIH RAVNI“

Cijena 10.— dinara

Ako se naručuje sa strane do 3 primjerka, plaća se poštarina
2 din. po komadu. Preko toga broja uredništvo otpremi franko.

S A D R Ž A J :

<i>Petar Pekić</i>	<i>Stogodišnjica ilirskog preporoda</i>
<i>Aleksandar Kokić</i>	<i>Božićna noć se spušta</i>
<i>Ante Jakšić</i>	<i>I život teče, život teče dalje . . .</i>
<i>Aleksandar Kokić</i>	<i>Sjećanje u kasno veče</i>
<i>Marko Čović</i>	<i>Barjaktar trojke „T. B. C.“</i>
<i>Aleksandar Kokić</i>	<i>Magla se spušta na ravnicu</i>
<i>Ljudevit Vujković</i>	<i>Ranjena lastavica</i>
<i>Ante Jakšić</i>	<i>Kad sam željan tišine i zaborava</i>
<i>Ante Jakšić</i>	<i>Kad večer prohoda ispod sela</i>
<i>Aleksandar Kokić</i>	<i>Moji se dive božanskom Čedu</i>
<i>Ante Jakšić</i>	<i>Siromasi pjevaju suncu</i>
<i>Ante Kopunović</i>	<i>Smotra bunjevačke prošlosti</i>
<i>prof. Ivo Malagurski</i>	<i>Pometač</i>
<i>Dr. Vjekoslav Matanić</i>	<i>Problem žita u prošlosti i sadašnjosti</i>
<i>Albe Šokčić</i>	<i>Nekoliko crtica iz povijesti Bača</i>
<i>Ante Kopunović</i>	<i>Katolička nauka o radničkoj plaći</i>
* * *	<i>O nezaposlenosti</i>
<i>Ante Kopunović</i>	<i>Školovanje Bunjevaca</i>
	<i>Društveni prikaz</i>

ISPRAVCI:

str. 73	red 6	od dole,	umjesto „Koće“	treba: — <i>Ko će</i>	
„ 99	„ 11	„ „	„	„Anticorulanleague“	treba: — <i>Anticornlanleague</i>
„ 101	„ 16	„ „	„	„naprosto“	treba: — <i>naprotiv</i>
„ 107	„ 14	„ „	„	„pasivnost“	treba: — <i>zavisnost</i>

Stogodišnjica ilirskog preporoda

Ove se godine u svim većim hrvatskim mjestima slavi stogodišnjica ilirskog preporoda koji je u našem narodu zahvatio snažan korijen sa ciljem da se paralelno sa podizanjem sveopće kulture što jače izgradi narodni individualitet kao baza na kojoj bi počivala nezavisna naša državna organizacija. U isto vrijeme pada i stogodišnjica hrvatske himne „Lijepa naša domovino“ koja je čedo istoga preporoda. Ništa se u životu našega naroda ne može uporediti sa veličinom događaja koji su se odigrali u prvoj polovini prošloga stoljeća, jer su ovi odlučili čitavom našom budućnošću. Nije nam svrha da ovdje izlažemo svu veličinu rezultata velike i slavne borbe naših preporoditelja, jer sadašnja naša narodna kultura to najbolje govori. Nećemo iznositi ni stoljetni historijat toga progresa, jer nam ovdje za to ne dostaje prostora, nego ćemo prikazati prilike u kojima je živio naš narod prije sto i više godina, te početak i značaj ilirskog preporoda bez kojega bi nas dosada Mađari pregazili sve do Jadranskoga mora.

Za Slavene je bila prava nacionalna nesreća što su se silom prilika združili sa Nijemcima i Mađarima sa kojima su činili velesilu od koje nikada nijesu dočekali nikakve koristi. Tako su se i Hrvati — za koje Napoleon I veli da su najbolji vojnici svijeta — vjekovima borili za njihove neprijatelje Nijemce i Mađare. Pošto je na čelu te velesile stajala njemačka dinastija, to su se Nijemci sa dosta uspjeha borili za prevlast nad ostalim narodima. Beč je kao politički centar skoro uvijek odlučivao u svoju korist sudbinom drugih pokrajina. Habsburgovci još od Leopolda I nastojahu da Ugarsku i Hrvatsku što čvršće privežu ostalim zemljama carevine, te stvore centralizam u kojem bi glavnu riječ uvijek imali Nijemci. Car Josip I — zadojen idejama francuskih filozofa — svojim radikalnim reformama po principima prosvjetnog apsolutizma stvorio centralizam u kojem se provodila kruta germanizacija. Tim smjelim postupkom izazva žestoku reakciju svih nenjemačkih naroda. Tako je postigao baš obratno od onoga što je očekivao, jer se u potlačenim

narodima sa mržnjom protiv Nijemaca ujedno počela buditi nacionalna svijest i težnja da se oslobode tuđinskog nasilja. Radi toga se Hrvatska i Ugarska odmah poslije njegove smrti 1791 združe još tješnjom vezom da se tako lakše brane protiv prepotencije Beča. No Austrija je i pored toga svejednako težila za centralizacijom, ali joj je u tome smetao ugarski i hrvatski ustav. Kad je 1811 propao finansijski prijedlog kneza Metternicha, car Franjo I i pored brige što su mu je zadali francuski ratovi raspusti zajednički sabor i zavede apsolutizam. Žandarski sistem grofa Sedluckoga zatvori prema inozemstvu čitavu carevinu, zavede strogu cenzuru, a duhovno i politički zarobi u njoj sve narode. Taj tiranski postupak Beča ipak nije zbio redove Hrvata i Mađara u zajedničku borbu, jer su se poslije napoleonskih ratova njihovi nacionalni interesi križali. Među njima radi toga nije moglo doći do kompromisa bez kapitulacije Hrvatske, ili posvemašnjega sloma ekspanzivne politike Mađara.

U to doba su se ideje francuskih filozofa pobjedonosno širile po cijeloj Evropi, a načela francuske revolucije budile su nacionalni duh i dizale samosvijest pojedinih naroda. Tako se kod Mađara porodi misao da stvore jedinstveni mađarski narod od Karpata do Jadrana. U tom nasilnome pothvatu im je najviše smetala Hrvatska koja je sa Ugarskom bila združena samo ugovorom (*regna socia*) po kojem Mađari nisu imali pravo da se pačaju u nutarnje poslove Hrvatske. Ali njihova namjera se nije bazirala na pravu već na sili. Oni su dobro shvatili duh tadašnjeg vremena i ugroženi geografski položaj što su ga zapremali među slavenskim narodima, pa su radije brzim nastupom htjeli pregaziti druge, nego da kasnije budu sami pregaženi.

Hrvatska u to doba nimalo nije bila spremna za tako tešku i sudbonosnu borbu. Nije još imala kao drugi narodi borbenih rodoljuba koji bi na srcu imali sudbinu svoje domovine. Za narodnu stvar se gotovo niko nije brinuo, pa je stanje u čitavoj zemlji bilo zdvojno. Nešto svećenika je pisalo većinom vjerske knjige, a od svjetovnjaka se niko nije bavio perom i kulturnim pothvatima. Napoleonov proglas na Hrvate nije naišao na potreban odziv. Kao da je cijeli narod bio uspavan u očajnoj letargiji. Đuro Sporer pokuša 1814 izdavati u Beču „*Ilirske novine*“, ali nije imao ni toliko pretplatnika da otštampa prvi broj. Stanje je krenulo još na gore kad je 1. veljače 1815 u gradske samouprave i sudstvo uveden njemački kao službeni jezik. Hrvatski velikaši umjesto da se odlučno i ustrajno dižu na obranu povrijeđenih prava svoga naroda, ne samo da u tome pravcu ne čine gotovo ništa nego se mnogi od njih priznaju mađarskim plemićima. U tako žalosnim prilikama jedino je još hrvatski narod ostao vjeran svojim tradicijama i čuvao svoj jezik, ali je on trebao neustrašivih vođa da ga povedu putem kojim su kročili ostali evropski narodi. Njegovo stanje bijaše

očajno, jer narod bez potrebnih vođa, jake kulture te žive nacionalne svijesti mora propasti kao što se to dogodilo i polapskim Slavenima.

U takvoj političkoj atmosferi sazove kralj 3 srpnja 1825 ugarsko-hrvatski sabor u kojem se dogodio prvi sukob između Mađara i Hrvata. Pod utjecajem svoje literature Mađari uzeše odlučno tražiti da se i u Hrvatskoj u škole i javne urede mjesto latinskog uvede mađarski kao službeni jezik, i da svi građani moraju naučiti mađarski, ako žele da uživaju sva prava što im pruža kraljevina Ugarska. Hrvatski su zastupnici branili prava svoga naroda sa državnopravnoga gledišta više po dužnosti nego po osjećaju. Gornji dom je u tome sukobu pod uplivom bana Ignjata Đulaia favorizirao Hrvate što im je mogao biti dovoljan poticaj da ustraju u borbi do pravedne pobjede. Ali oni su popustili pred navalom Mađara, te obećali da će mađarski jezik kao obligatan predmet uvesti u hrvatske škole. No to se nisu usudili učiniti bez odobrenja naroda. Zato ban sazove 26 veljače 1826 konferenciju u Zagrebu na kojoj je stvorena odluka da je znanje mađarskog jezika potrebno, jer ono djeci otvara put u državnu službu. Hrvatski sabor je pak iste godine odlučio da službeni jezik i nadalje ostaje latinski, a mađarski se kao posebni obvezni predmet uvodi u hrvatske škole. Nakon te nerazumljive popustljivosti hrvatskog sabora Mađari su postali još agresivniji, te stvorili za Hrvatsku formulu *partes subjugatae*. Hrvati sada istom uvide pravu pogibao što im prijete; žale se Kralju, ali zato su napadi Mađara bivali sve žešći tako da su hrvatski zastupnici na zajedničkom saboru 1827 uvidjeli propast koju su im Mađari spremali. U tako teškim momentima našega naroda našao se jedini plemić Josip Kušević koji, uvidjevši ugroženi položaj Hrvatske kao države, napisa djelo „*Jura municipalia*“ u kojem tako jasno i uvjerljivo dokazuje prava Hrvatske prema Ugarskoj, da ga je hrvatski sabor proglasio zakonskim člankom.

Koliko je tada bilo teško stanje našega naroda dokazuju nam i vapaji pjesnika Pavla Stoosa koji 1830 tužno nariče što vidi svoju domovinu na rubu propasti. I zaista, hrvatski zastupnici nakon zasjedanja zajedničkoga sabora iste godine izjavljuju da im u narednoj seriji sabora neće biti moguće obraniti zakone svoje domovine.

U tako sudbonosnim danima dogodio se neočekivani preokret koji se brzo i slavodobitno širio u masama našega naroda. Hrvatski omladinci koji su studirali na stranim univerzitetima svim žarom svoje mladosti nastojahu da po uzoru ostalih naroda preporode svoju uspavanu domovinu. U tome se najviše istakao Ljudevit Gaj iz Krapine koji se na studijama u Budimu upoznao sa slovačkim pjesnikom Janom Kollarom pod čijim utjecajem je otpočeo svoj preporoditeljski rad.

Ti su omladinci već 1832 kao geografski pojam uzeli stari klasični

naziv Ilirije, kao što su i probudeni Nijemci rado zvali svoju državu Germanijom. Kad je iste godine Matija Smodek na zagrebačkoj akademiji prvi put govorio hrvatski, oduševljena omladina se još više raspali, te je više nikakva sila nije mogla ustaviti u njenome radu. U takvom rodoljubivom zanosu napisa Ivan Derkos „*Genius patriae super dormientibus filiis*“ čiji već i sam naslov rječito tumači domoljubivu svrhu piščevu. Ideja nacionalne samosvijesti se brzo zatalasa svim narodnim slojevima, pa je u njima nastala vjera da će Hrvatska biti spašena.

Ovaj oduševljeni pokret hrvatske omladine privuče pažnju svih političkih krugova i javnih radnika. Osobito je nailazio na izdašnu moralnu i materijalnu potporu kod veterana hrvatskih velikaša Janka grofa Draškovića. Kako se tada spremalo za zasjedanje ugarsko-hrvatskog sabora, napisa grof Drašković „*Dissertaciju iliti razgovor darovan gospodi poklisarom i t. d.*“ koja je prvo političko djelo na hrvatskom jeziku. U tome djelu pisanim žarkim rodoljubljem ima oštroumnih opažanja, plemenitih misli i mudrih savjeta. Upućuje poslanike neka pretstavljaju Hrvate kao *jedan narod* koji ima pravo da u svojoj državi živi slobodnim narodnim životom. Govoreći o hrvatskom jeziku veli: „*Pokažimo i mi da imamo svoj jezik sposoban i dostojan svake kulture i uzmimo ga za naš poslovni jezik i trudimo se uvoditi ga u znanost kako su netom Mađari učinili i vjerujte mi time ćemo na njihov usurpatorski zahtjev da svoj jezik kod nas uvedu najbolje odgovoriti*“.

Kao glavno političko načelo istakao je da je Hrvatska u konfederalnom odnosu sa Mađarskom, i da se zato Mađari nemaju pravo pačati u njene nutarnje poslove. Ne traži velike reforme, nego je za prirodnu evoluciju koja u svakom pogledu vodi stabilnijim rezultatima. „*Mi smo u srcu Evrope – veli – između iztoka i zapada, valja da srednjim putem između tamnoga istoka i prejasnoga zapada prođemo, netreba da se vratimo robstvu istočnome, ali oči našega puka jošte bi teško podnosile sjaj zapada*“. Konačno Drašković savjetuje hrvatskim zastupnicima: „*Ako vi mojih idea i moga savjeta neprihvatite, ako li budete mislili da ste preslabi ovo sve izvesti: tada morate vi nedostojnici zavjeta vaših djedova dragovoljno se pokoriti mađarskoj naprasitosti*“ i t. d.

Efekt Draškovićeve djela osobito u omladinskim krugovima bijaše ogroman. Njegovim nastojanjem je štampana latinska i njemačka knjiga protiv mađarskih pretenzija u Hrvatskoj. Ova potonja je u tri izdanja poplavila cijeli hrvatski narod i alarmirala sve što je bilo sposobno za borbu. Novi ban Franjo barun Vlašić se također živo zauzeo za narodnu stvar, a kanonik Josip Sermage i drugi odličnici daju instrukcije hrvatskim zastupnicima, ako ne postignu opravdani uspjeh u ugarskom saboru neka istupe iz njega, pa će se Hrvatska sama brinuti za svoja prava.

Ove riječi već revolucionarno zvuče što je dokaz da su naši preporoditelji imali siguran oslon u hrvatskome narodu.

Kad je 19 prosinca 1832 sazvan zajednički sabor, Hrvati su imali izdržati žestoke navale Mađara koji su bivali sve agresivniji. U tome im, na žalost posluži Ivan Salopek, podžupan virovitički koji je u spisu „*Litterae unius e Croatis*“ udarao protiv prava svoje vlastite domovine. To je potaklo Mađare da povećaju svoje zahtjeve, te već 1834 hoće da otrgnu Rijeku i hrvatsko primorje. Što god je otpor Hrvata bio žešći, drzovitost Mađara je kao što vidimo postajala sve veća. Ta borba između prava i nasilja bijaše konstantna, jer Mađari nijesu odustajali od njihove namjere, a Hrvati opet nijesu popuštali od svojih prava.

Dok su tako hrvatski zastupnici u zajedničkome saboru vodili političku borbu, naši preporoditelji su na prosvjetnom i nacionalnom polju nastavili svoje veliko djelo. Kako Hrvati još nisu imali svoje javno glasilo, što je u takvom pokretu bilo neophodno potrebno, to je 1834 Ljudevit Gaj zamolio od kralja dozvolu da izdaje hrvatske novine. Protiv toga su se opet digli Mađari, te preko svojih veza pokušali da u dvoru ometu njegovo nastojanje. Gaj na to ode u Beč pred vladara, te sretno svrši svoju misiju. Zatim se vrati u Zagreb, te 20 studena iste godine izda poznati proglas za „*Novine Horvatske*“ i „*Danicu horvatsko-slavonsko-dalmatinsku*“. U njemu među ostalim veli kako svi evropski narodi svojim jezikom pišu knjigu, pa je krajnje vrijeme da se i kod nas upotrebljava naš lijepi jezik koji nas veže sa osamdeset milijuna naše slavenske braće. „*Danica*“ iziđe 10 siječnja 1835 sa lozinkom *narod bez narodnosti jest tijelo bez kosti*. Oko nje se okupi garda mladih ljudi koji se odlikuju vještim perom i žarkim rodoljubljem. Tako uz Gaja stoje: Dragutin Rakovac, braća Ivan i Antun Mažuranić, Pavao Stoos, Vjekoslav Babukić, Ljudevit Vukotinović i drugi. Hrvatski narod je sa oduševljenjem primio „*Danicu*“ i zanosio se pjesmom prvaka svojih preporoditelja:

Tamo mile njemu vile rajske dadu sile,

On se stane, sviet se gane, rodu zora svane.

Omladina govorom i pjesmom budi nacionalnu svijest; Gajeva budilica još *Hrvatska nij' propala* odjekuje u milijun srdaca i stvara novu epohu u životu našega naroda.

Međutim opasnost od Mađara nije bila uklonjena. Poslije smrti Franje I (2 ožujka 1835) dođe na prijesto dobri, ali slabi vladar Ferdinand I koji bijaše puko oruđe u rukama Metternichovim. Ovu su slabost vladarevu Mađari htjeli iskoristiti u svoje političke ciljeve. Zato su trubili kako se Hrvati imaju pokoravati ne samo kralju nego i zakonodavnom tijelu Ugarske. Ovoga puta im je zaista uspjelo u zajedničkom saboru stvoriti zakon po

kojem se u hrvatske gimnazije uvada mađarski nastavni jezik gotovo u svim predmetima, i da svaki činovnik u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji za deset godina ima naučiti mađarski jezik. Gornji dom potvrdi ovaj zakon što u Hrvatskoj prouzroči pravu buru ogorčenja. Ban Vlačić sazove protestnu konferenciju na kojoj je donešena odluka da se kod kralja zatraži zaštita protiv mađarskog nasilja. I kralj zaista nije potvrdio taj zakon obiju kuća, i tako Hrvatska bude spašena od invazije Mađara koja bi mogla prouzrokovati u narodu ne samo ogorčenje nego i pravu pobunu. Za taj uspjeh su najveće zasluge stekli Janko grof Drašković, Ljudevit Bedeković, veliki župan križevački i Antun Kukuljević.

Dok su se hrvatski zastupnici u zajedničkom saboru borili za legalna prava svoga naroda, hrvatska domovina bijaše već preporođena. Ovo grandiozno djelo nije izvršila politika već prosvjetno-nacionalni naponi dotada nepoznatih mladih ljudi koji su dobro pogodili narodnu žicu, i za par godina postigli više, nego što su političari bez naroda u saborskim diskusijama učinili kroz čitava stoljeća. To je možda najsnažniji dokaz da hrvatski narod u to doba nije ništa zaostajao za ostalim evropskim narodima, nego je samo trebao vođa da mu pokažu put kojim treba da pođe. Plemenitu narodnu dušu je lako predobiti za rad koji već sam po sebi znači prosperitet i siguran putokaz ljepšoj budućnosti. U tome se uglavnom sastojala akcija naših preporoditelja, pa je prema tome shvatljivo što su za relativno kratko vrijeme postigli tako značajne rezultate.

Kad je tako teren za dalji rad već bio dovoljno pripremljen „*Danica horvatsko-slavonsko-dalmatinska*“ je primila novi naziv „*Danica ilirska*“. Zabačena je bila regionalna kajkavština, te uvedeno južno ijekavsko narječje. Time je stvoren jedan književni jezik da se tako lakše raširi preporoditeljska akcija na sve krajeve gdje živi naš narod. Gajev proglas za „*Danicu*“ od 1836 odiše žarkim rodoljubljem, pa je imao snažan odjek u čitavoj domovini. On je zamišljao Veliku Iliriju koja bi obuhvatala: Goricu, Istru, Korušku, Štajersku, Kranjsku, Hrvatsku i Slavoniju, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Srbiju, Bugarsku i južnu Ugarsku. Prema tome Ilirija nije nacionalni već geografski pojam. To nam dovoljno dokazuju budilica „*Još Hrvatska nij' propala*“ i hrvatska himna „*Lijepa naša domovina*“ koje potječu baš iz toga vremena. Zato i vidimo da se hrvatska nacionalna svijest razvila paralelno sa ilirizmom koji je služio samo kao sinteza za okupljanje svih južnih Slavena u zajedničku državu. Hrvati svih krajeva su oduševljeno prihvatili tu ideju koja je doprla i među Bunjevce u Bačkoj koji su svaki značajniji hrvatski pokret smatrali svojim. U Subotici su braća Franjo i Vinko Somborčevići bili pretstavnici ilirske orijentacije, te članovi toga pokreta u Zagrebu. Pod tim utjecajem su sve

knjige među Bunjevcima u to doba bile štampane pod ilirskim imenom. Tako je u svim našim pokrajinama zavladao duh nacionalne samosvijesti, i svitala zora koja je navještavala dolazak ljepše budućnosti.

Da bi se u datome smjeru duhovni život naroda što bolje razvio, a politička svijest ojačala, osnuju naši preporoditelji u Zagrebu „*Narodnu Čitaonicu*” pod pokroviteljstvom grofa Draškovića. On je pri njenom otvaranju zanosnim govorom istakao potrebu njegovanja narodnoga jezika u nauci i književnosti. „*Upoznajmo se*”, rekao je, „*sa narodom i njegovim se duhom opojimo . . . Bez sloge neima jakosti u državi . . . Probudimo se, budimo prijatelji, budimo braća bez razlike imena i t. d.*” Čitaonica je neobičnom aktivnošću njenoga tajnika Vjekoslava Babukića postala pravo žarište narodnoga života. Da bi se pak potrebna djelatnost razvila u svim pravcima preporoda, osnovan je *Ilirski klub, Matica pa Knjižara ilirska, Muzej, Gospodarsko društvo, Narodni dom i Kazalište*. Tako se pored knjige i u hramu Thalije prikazuju komadi na hrvatskom jeziku, te se odgajaju mladi talenti koji će hrvatskoj pozornici pokloniti toliko znamenitih djela. Po većim mjestima provincije su također osnovane čitaonice po kojima su se u narodu širili duhovni produkti njegovih preporoditelja. U takvom zanosu što je vladao u cijeloj domovini procvalo je pjesništvo i razvila se hrvatska narodna literatura. Zadojen žarkim rodoljubljem i literarnim djelima svojih sinova, naš narod je postao svijestan svojih prava i sposoban da se opre svakom nasilju svojih neprijatelja Mađara.

Preporod Hrvata je silno zabrinuo šoviniste Mađare koji su vidjeli da im propada plan o stvaranju Velike Mađarske. Ipak su prema Hrvatima postali još drzovitiji nego ranije, te među ostalim uzeli tražiti da se u hrvatskim crkvama održavaju propovijedi na mađarskom jeziku. Uplivom grofa Draškovića i grofa Đure Oršića kod kralja taj njihov bezdušni pokušaj propade, ali se oni zato nisu odrekli daljih napadaja. Njima je bio mrzak ilirizam koji ne samo što im otima plijen-Hrvatsku —, nego hoće da im otrgne i južnu Ugarsku. Zato je kod njih bilo političara (Bartol Szemere i dr.) koji su oprezno popuštali izjavljujući da nisu protiv Hrvata već protiv mrskih Ilira dok su grof Stjepan Széchenyi i barun Nikola Vesselényi već očajavali zbog ilirskog pokreta u kojem su nazirali klicu buduće propasti Ugarske. Tako alternativno manje-više zaoštreno političko stanje između Hrvata i Mađara potraje sve do 1848 kada su se nad Evropom spustili crni oblaci te nastala teška revolucionarna vremena u kojima je dokončana ilirska epoha našega naroda.

*

Sto godina je prošlo od ilirskoga preporoda; sto godina se isprekidane teškim kušnjama izgrađuju naša kultura i umjetnost koje nas ipak

dostojno pretstavljaju u koncertu evropskih naroda, koji su u mnogo povoljnijim prilikama kroz dugi niz vjekova stvarali svoju civilizaciju. Na to možemo biti s pravom ponosni, jer to je sjajan dokaz da je hrvatski narod bistra uma i sposoban za život i stvaranje kulture u sveopćoj ljudskoj zajednici. Kao što god je u burnoj mu prošlosti primjernim junaštvom vjekovima branio čovječanstvo od razorne sile Osmanlija, tako će on u zasluženosti slobodi i mirnom razvitku jamačno doprinijeti svoj dio općem dobru napaćenoga čovječanstva.

Petar Pekić

Božićna noć se spušta

*Božićna noć se spušta . . . Ko sitne nestašne ptice
srebrnih bijelih krila pahuljci lebde po zraku
i redom nečujno padaju na njive, ceste, salaše
što se pomalo gube i nestaju u zimskom mraku.*

*Božićna noć se spušta . . . Sve više snijeg se hvata
drveća crnih čije grane se zemlji svile.
Ulice bivaju praznije, kućama ljudi se žure
darove nose za sve drage svoje i mile . . .*

*Božićna noć se spušta . . . Al mnogi umjesto dara
gorčinom ranjena srca nose u svojim grudima
da Čedu božanskom daruju. Ono ih liječiti znaće
i sâmo jer je nekada patilo među ljudima.*

*Sve više nebo se smrkava, sve gušće pahuljci padaju
i cijela priroda veo na sebe bijeli prima . . .
Pripravni budite, braćo, na dolazak nebeskog Čeda
u srcu grijte ga da mu odviše ne bude zima . . .*

*Božićna noć se spušta . . . Ko sitne nestašne ptice
srebrnih bijelih krila pahuljci lebde po zraku
i redom nečujno padaju na njive, ceste, salaše
što se pomalo gube i nestaju u zimskom mraku . . .*

Aleksandar Kokić

I život teče, život teče dalje . . .

*U sali noćas je bilo mnogo ljudi i žena,
U dimu golicav miris pjevo je pjesmu vina,
Po glatkom žutome podu poput titravih sjena
Vriskale cure su male: stabla procvala krina!*

*Al' strast je prstima krhkim zarinula čežnju u meso,
I srca bila su mukla ko tresak u lokomotive,
Orhestar divljačkom pjesmom salom je kliktanjem treso
Mlohove udove žena, u magli što života žive.*

*A noć je zasjela vani cestom natočena tamom,
I negdje radnici gladni proklinjali miris su rana,
Al' ljudi su vidjeli radost, zasuti svježom galamom,
U „otmjnim frazama“ : vidik ka novom rađanju dana . .*

*Koliko bilo je zalud ispitih prljavih čaša,
Koliko proliveno bješe po stolu jetkoga piva,
Dokle su plakala djeca pred zgradom škrtog birtaša,
Ne znajući zašto su došla na svijet zdrava i živa!*

*Al' čovjek u čovjeku gleda: suvišnost, lopova, tata,
Dok ukusnim kolačem hrani pitoma kuštrava pseta,
Za bogalja rijek je dobar: uže okolo vrata,
Bogatom skraćuje vrijeme mirisna cigareta!!*

*I dokle talasom šume šlageri pomodni, fini,
I ljudi jedu i piju u lasti ovog svijeta,
Koće li pomislit da je gladnih u ovoj nizini,
Koji na vratima stoje i čekaju kao pseta!!*

*I što nas čovjekom čini na ovom zemnome putu,
Ko nam je srca dao i duše velike muške!
Zar da vječito jedni gledaju nepravdu ljutu,
A vječito da se site jedne te iste njuške?!*

Ante Jakić

Sjećanje u kasno veče

*Pokisle grančice crne u okna glasno kucaju
ko da bi kazati htjele sve što ih muči, boli
bakici blijeda lica koja u sobi studenoj
zgrbljena sjedi i moli . . .*

*Bakica krunicu prebire i molitvu dok šapće usnama
oči joj vlažne staračke od čudnog žare se sjaja,
sjetila ona se djetinjstva i nane svoje premile,
sjetila rodnog se kraja.*

*Bila je mala malešna, mezimče nane joj ljubljene,
u malim širokim suknjama, vezenim u žutom zlatu,
išla je svake nedjelje u crkvu na Misu veliku
i dukat joj bio o vratu . . .*

*Al jedne večeri jesenske kada je kišica padala,
pokisle kidao grane vjetar hladni i ljuti,
umrla nana joj ljubljena, ostala ona samcata,
a dukat nestao žuti . . .*

*Pokisle grančice lupaju u okna siva, pokisla
u sobi bakica zgrbljena sjedi blijeda i nijema,
sjetila svoje se mladosti i žutog zvonkog dukata
kojega dugo već nema . . .*

Aleksandar Kokić

Barjaktar trojke „T. B. C.“

Božićni praznici su prošli brzo i neprimjetno. Kao da je jučer bio Badnjak. Prošli su tako brzo lijepi dani veselja i odmora. Opet je počela škola. Opet treba uraniti u hladno zimsko jutro. I svaki dan gaziti po snijegu i studeni do škole. I tamo čekati pred vratima, na propuhu, sve dok sluga ne otvori. A ako zakasniš, neopravdani čas, ukor razrednika, vijeća, direktora, savjeta...

Prvi dan je bio veseliji nego obični školski dani. Pa nije ni čudo. Drugovi su se opet sastali nakon dvadeset dana da nastave zajednički život sitnih školskih briga i mladenačke radosti, zanosa. Svaki je za tih dvadeset dana doživio nešto i sada su se ti doživljaji prepričavali.

Školsko zvono je prekinulo čavrljanje. Đaci se razidoše po svojim razredima gdje nastaviše razgovor sve dok se ne pojavi profesor. U osmom razredu je bilo neobično živo. Dok se većina razgovarala, „štreberi“ su bubali francuske riječi. Jedna grupa oko Željka je poluglasno pjevala: „Kad bi ove ruže male...“ Djetinjasti Ilija je gađao kredom jednog „štrebera“.

Kada je ušao razrednik, sve se utišalo. Svi su već bili na svojim mjestima i spremali knjige. Samo je Ivo koji je bio dežurni stajao pred katedrom. Razrednik je pogledao razred, nasmiješio se po običaju i sjeo za katedru. Nakon kraće stanke upita Ivu: — „Dali su svi ovdje?“ — „Nijesu. Nema Perice“. — „A šta je s njim? Da nije zakasnio?“ — „Ne. Jučer je otišao na oporavak. Bolestan je“. — „Zar Perica? Onaj mali vragoljan? Zar je on bolestan?“ — „Jest, i to teško. Ostaće na Vijencu bar dva mjeseca“. — „A šta mu je?“ — „Bolestan je na plućima. Trebao je prije otići. Već je skoro providan. Bojim se da ne bude kasno“. — „Ko bi rekao. Pa što nije rekao prije? Znao je da se sa zdravljem ne treba šaliti. Baš mi ga žao. Bio je i dobar učenik. Već četiri godine sam mu razrednik. Siromah Perica. Ako mu budeš pisao, pozdravi ga mnogo“. — „Hvala. Čim dobijem adresu, ja ću mu pisati“. — „A ti? Kako tvoje zdravlje? Ni ti ne izgledaš baš najzdravije? Čuvaj se. Pa ni Drago nije baš kako treba... Nekako je suviše blijed... Pazite. Čuvajte zdravlje! Ta vi ste svi tako mladi. Treba da pucate od zdravlja...“

Prvi dan je sretno prošao. Nije se zapravo ni ispitivalo. Kući su išli svi veselo. Ilija je bacao snijeg na drugove. Ovi su se veselo smijali i odvrćali mu. Išli su u grupama. Prema Kalvariji su išli Drago i Ivo. Prije ih je bilo trojica. Njih dvojica i Perica su bili nerazdruživi. Uvijek zajedno. Njihov triumvirat je bio poslovičan. Bili su složni. Svi za jednoga, jedan za sve. Zbližili su ih ideali, težnje i zajednička bolest. Svi su bili slabih pluća. Tercet „T. B. C.“

Dugo su šutjeli i razmišljali, sigurno o svom drugu. Šutnju je prekinuo Drago riječima: — „Šta radi naš Perica? Da li je već stigao? Da li se smjestio?“ — „Ja mislim da je već tamo. Samo da mu bude bolje. Da ozdravi. A može li se od toga ozdraviti? U našim prilikama? Ako se nešto i popravi kada dođe kući, opet će se razboljeti... Ovdje će biti opet prašine čim nestane snijega“, — odgovorio je Ivo. — „A šta misliš, Ivo, kako će sa školom? Da li će nastaviti školu, ili će pauzirati? Siromah Perica! Dobro bi bilo da pauzira... Ali bi onda izgubio godinu dana. A već je došao do pola. Radio je već do pola godine.“

I sada da to sve napusti, pa do godine da počne iznova? Teško će se biti odlučiti. Tako bi i drugove izgubio. Zaostao bi iza nas za čitavu godinu“, — „Ali zdravlje! On će raditi još više da nadoknadi ono što je izgubio za vrijeme bolovanja.“

Pa onda, mi smo pred maturom. To bi bilo dosta i za zdravoga. Ipak mislim da bi bolje bilo da se odmara..." — „Misliš? I meni bi tako dobro došao odmor. Ako položim maturu ići ću u Sloveniju. Stric mi je obećao". — „Zbilja? To mi je drago. Ali zato moramo učiti". — „Da, ja učim marljivo svaki dan. Neću više da ljenčarim. Ja hoću da vidim Bled, Bohinj..." — „Samo uči. Sutra očekujem vijesti od našeg Perice..." „Zbogom" ... „Zbogom" ...

Ivo je svaki dan nestrpljivo očekivao poštu od Perice. Ali pisma nije nikako bilo. Već sedam dana kako je otišao, a ne javlja se. Svi su ga pitali da li mu piše Ivo. Jedno veče upita ga i Pericina sestra: „Ivo, da li Vam je pisao Perica? Ne znam što je s njim, ništa ne piše. Molim Vas recite mu neka barem kući piše". Bilo je to čudno i nerazumljivo. Perica ne piše nikomu. Ni Ivi. Ni Dragi. Ni kući... Nikome... Što je s njim?

Jednoga dana Ivo nađe ipak na stolu pismo. Obična plava kuverta. Brzo, nervozno i ružno ispisana adresa... Perica... Odmah je prepoznao pismo. Brzo ga otvori. Bilo je pisano olovkom i neuredno na nepravilno izrezanom papiru. Ali to nije ništa smetalo. On je volio Pericu. Čekao je njegovo pismo. I sada nije mario što je tako neuredno. Glavno da je pisao Perica, barjaktar trojke T. B. C.

A Perica je pisao: „Nemoj se ljutiti na mene što ti se odmah nijesam javio. Čovjek se promijeni iz temelja kada dođe ovamo. Nećeš me prepoznati. Ne radi fizičke promjene, nego radi promjene unutra u meni. Ovdje nas ima pedeset. Muških, ženskih, ženjenih, djece, činovnika, đaka... svega... I svi smo jedno. Svi mi znamo dobro zašto smo ovdje, u ovoj kući suza. Svi mi znamo da smo živi mrtvaci, vrijedni žaljenja. Da je čitav naš život umiranje, postepeno i neprimjetno. Gledam ove blijeđe, providne i pogurene kosture. I ja sam takav. Gledam kako se grčevito bore protiv smrti. Kako bi svi htjeli živjeti. Svi bez razlike. Ovdje se tek pravo cijeni život. Ništa drugo mi ne tražimo. Ništa... Samo život. Živjeti. Živjeti! To možeš čitati na svim licima. Sve ostalo nije ništa. Što se to nas tiče? Sve je palo pred nama. Sve je bezvrijedno. Naš bog je život. Često pitam sebe: „Zašto baš ja da umrem? Zašto? Zar ja, zar baš ja moram umrijeti? Zar se smrt baš u mene tako zaljubila? Zar nema drugih ljudi koji su na teret i sebi i drugima? A oni žive. Oni zazivaju smrt. Ona ih neće. A ja koji još nijesam živio, koji još nijesam ni pio iz čaše života, ja moram da umrem? A ja neću. Ja neću da umrem. Ja hoću da živim. Da uživam život. Zašto baš ja da umrem?" — Da li si pljucnuo krv? To je naš pozdrav. Mi nikada ne pitamo: kako si spavao? Ni — što radiš? Kod nas postoji jedna briga, jedna misao, jedna želja: ozdraviti i živjeti.

Čitamo jučer u novinama da se jedan nesretno zaljubljeni bedak objesio. O iluzijo... O gluposti... I mi kao jedan proklinjemo što nama ne daje život! Pa zar čovjek može biti tako glup? Zar on nije znao što to znači život? Samo jedan dan da je proveo ovdje, ne bi to nikada učinio. Znao bi što je to život. Znao bi što to znači biti gladan života. Znao bi da su nam dani izbrojani. Zato se hvatamo čvrsto za ostatke života. Iskorišćujemo sve što možemo. Sve bi dali za život... Sve... Mi što nas je život prokleo... Mi bijednici... Mi glasnici smrti.

— Ja rado šećem borovom šumicom. A to je strogo zabranjeno. Ako me uhvate, smjesta idem kući. Ali što ja marim za to? Što je meni stalo do toga? Ja ne znam za opasnost. Ničega se ja ne bojim. Zar se meni može šta dogoditi? Ja samo hoću da živim, da živim.

Svaki dan dobivam pismo od kuće. Čude se što im ne pišem. A zašto da im

pišem? Da im kažem istinu? Ima tamo dosta živih. Neka se brinu za njih. Da i oni ne pođu mojim stopama... A ja... I šta ću im drugo pisati? — Kada bih bio iskren, napisao bih im samo četiri riječi: Ja hoću da živim! Sve ostalo bi bila laž. A to neću da im pišem.

Ovdje su još dva gimnazijalca iz naših krajeva. Jedan je sedmoškolac, a drugi je prvoškolac. Gledam tog mališa. Žao mi je. Kostur žali kostura. Žalim to malo djetinje nevino lice, te lijepe oči čiji se sjaj gasi. A mali često plače. Traži svoju majku. Jedinak je. Imućan... A i dobar. Tješim ga. O, meni je samom potrebna utjeha. Jadni mališu! Šta si ti skrivio nebu da toliko trpiš? Sedmoškolac je još očajniji. Samo što ne plače. On bulji u fotografiju svoje male. Zaljubljen dječak. Gleda je po čitave sate i smiješi se... A onda još više liči na mrtvaca. Zar smo mi stvoreni i za ljubav? Ili je to samo san? Da mrzimo sve one što su živi i zdravi, to znam. A da možemo i ljubiti? U to ne vjerujem uvijek.

Imamo jednog činovnika tridesetih godina. Najslabiji je od sviju. A on vjeruje da će ozdraviti. I da će već na Uskrs biti u svojem selu. Prije na seoskom groblju. Jedan drugi, otac dvoje dece, očajava... Nešto se popravio. Svira u nekom orkestru. U nedjelju mora na dužnost. Nije dobio više odsustva. Ako ne ode, izgubiće namještenje. A djeca traže kruha. Bolestan, pa mora da svira. Da zarađuje kruh.

Djevojke često plaču. Za mamom... Za draganom... Samo ja nikada ne plačem. Ne mogu... O, sigurno bih uvijek plakao. Ili bi bjegao odavde. Da ne gledam sve to. Svu ovu bijedu, mizeriju. I očaj.

To ti je naš život. Tako se oporavljam. Pljuckam krv, ali neka bude dosta. Ti si među živima. Čuvaj svoje zdravlje... Na mene ne misli. Piši mi! Budi sretan! I živi! Živi!... A ja... Tvoj Perica“.

Ivo je ostao iznenađen. Držao je pismo u rukama. Bilo mu je žao barjaktara trojke. Pa on je uvijek bio tako veseo. Raspoložen za šalu. A sada ovo očajničko pismo što liči na zadnji drhtaj uvenulog lišća. Jadni moj Perica! Vođo naš... Zar će pasti zastava pod kojom smo se borili? Zar ti zbilja ne vjeruješ u naše ideale? Zar je tebi zbilja sve sporedno i nedostojno truda? Perice, Perice!...

Dani su prolazili brzo. Nestalo je već i snijega. Proljeće je donosilo nov život, nove radosti. Matura je bila pred vratima. Radilo se mnogo. Još ovo malo, pa onda će mo u život, slobodni, poletni, puni vjere i ideala.

Perica se povratio sa Vijenca. Izgledao je nešto bolje. Bio je blijed, ali puniji. Trojka je bila na okupu. Svaki dan su bili zajedno. Pričali su dugo. Perica je išao u školu. Nije htio da izgubi godinu. Mnogo je radio. „Ja moram da svršim školu, a onda ću se odmarati godinu dana. Izdržaću još ovo malo“ govorio je Perica.

Došlo je i ljeto. Lipanj je bio sparan. A onda se najviše radilo u oblacima prašine... Perica se gubio... Bio je blijed, iznuren. Sjena života. Ipak je svršio školu. Položio je maturu, a onda je legao u krevet.

Drago i Ivo su ga posjećivali svaki dan. Barjaktar je bio neraspoložen, zajedljiv, srdit na svakoga. Predosjećao je kraj. Najčešće je šutio. A riječi su mu bile priekor i prezir. — Da, ja ću umrijeti, a ko će znati za moju smrt? Koga će zaboljeti glava radi moje smrti? Šta sam ja? Zar sam ja živio? Čak ni novine neće spomenuti moju smrt! Ako se desi kakova nesreća, novine to opisuju na dugo i široko: ako pogine jedan čovjek, i to se komentariše. A što umirem ja, što umiru stotine i hiljade bolesnih kao što sam ja, za to se niko ne brine. Niko ne traži krivca za našu smrt.

Gdje su ljudi sa svojom znanošću i čovječnošću? Liječnici gdje ste? O iluzijo... Što ste maleni i odvratni! Pogledajte kako se zlobno i odvratno smije kraljica bolesti. Ja sam njezin. Bježite od mene... Ostavite me. Vi ste živi. Ja umirem neosvećen. Osvetite me drugovi! Osvetite mene i tolike druge. Tražite krivca za našu smrt. Tražite zločince uprljane krvlju nevinih žrtava. Osvetite me drugovi! Ja umirem.

I umro je. Tužno su zvonila zvona jednog vlažnog jesenjeg dana. Vrancu su polako vukli velika mrtvačka kola. Pred njima su nosili cvijeće koje je Perica najviše volio. Kitu crvenih i bijelih, možda zadnjih ruža. Za kolima su išli roditelji, znanci, drugovi. Dva druga su plakala. Na njihovim licima se mogla pročitati jedna misao: I mi ćemo skoro za tobom, dragi barjaktaru... — To su bili Drago i Ivo...

Marko Čović

Magla se spušta na ravnicu

*Večernja se magla na ravnicu spušta
svojim sivim i prozirnim velom
oranice duge i salaše skriva.
Škripanje se kola gubi u daljini,
pa sve tiše i mirnije biva...*

*Meni dragi salaš sav je već u magli
oko njega već su svi dudovi goli.
Bašta je pusta, pocrnila sva je,
o kako ta pustoš
moju nanu boli!*

*U sobi maloj sakupljeni svi su,
stariji sjede, govore o svemu,
o porezu, radu, ratovima davnim
i o žitu mladom što se već zeleni
na njivama ravnim...*

*I dok magla pada pokrivajuć njive
u kojima naših salašara marnih
krije se nada i briga i sreća,
u kutu nana zamišljena sjedi
i suzom u oku
svog se sina sjeća...*

Aleksandar Kokić

Ranjena lastavica

Jutro je bilo lijepo, vedro i tiho. Sunce se još nije probilo kroz prozirnu istočnu maglu. Istok je već bio u praskozorju. Sjaj zvijezda je postepeno nestajao... Još se pogdjekoja nalazila na nebeskom svodu.

Na obližnjoj crkvi zvono je navješćivalo buđenje dana. Ono je tako ugodno i lijepo odjekivalo okolicom. Bio je to jutarnji pozdrav Gospin... I kada su posljednji zvuci umirali u daljini, sunce je pokazalo svoje prve zlačane zrake. Rosa se u otsjevu činila tako bistrom i kristalnom da je svakoga lako mogla zavarati... Izgledalo je kao da su zemljom rasuti milijuni dragulja...

Pijetao je prvo zalepršao svojim krilima i veselo zakukurijekao... Svojom pjesmom pozdravljao je dolazak i buđenje dana... I pas je po posljednjiput zalajao, te mašuci repom došunjao se do vrata i tu legao... Svoju tešku i odgovornu dužnost preko cijele noći izvršio je na zadovoljstvo. Sada se može odmarati. Zora je već prošla, jer je na istoku sunce prilično otkočilo. Razdanilo se već sasvim. U vrtu cvijeće pokrito bistrom rosom činilo je ovo jutro tako svježim i lijepim, a miris se širio svuda naokolo da se stvarao neki svečani dojam.

U kući je bilo još tiho; kao pred kakvu svetkovinu. Svi su još spavali. Nikome se nije ustajalo. Samo u sobi s balkonom gorjelo je još svijetlo. Ono uopće nije ni gašeno. Zavjese na prozorima bile su spuštane. Vjerojatno se u njoj nije ni spavalo.

Mlada, lijepa i vitka djevojka, stara tek devetnaest godina, bila je još od sinoć na nogama. Ona nije ni lijegala. A svijetlo u njenoj prostranoj djevojačkoj sobi bacalo je unaokolo ugodnu svjetlost... Spremala se žurno. Uzela je sa stola češalj i pred velikim ogledalom provukla ga kojiput kroz razbarušenu crnu kosu. Baci zatim pogled na stol, na kome je ležalo pismo. Uze ga u ruku da ga još jednom pročita. A pisala ga je tokom ove noći.

„Dragi oče i mila majko!

Teško sam se odlučila na ovaj korak. Ali vjerujte da ne mogu drukčije. Dva posljednja dana stvorila su u meni ovu odluku. Ja moram otići. Vi ste se sigurno čudili što sam tužna i zamišljena, a niste znali što se u mojoj duši dešava. Mojim žilama i sada teče krv takovom brzinom, da mi je cijelo biće tako nemirno kao uzburkano more u oluji, iako mislim da sam savršeno mirna. Tajila sam Vam. Sakrivala sam sve. Lagala sam... Ali evo, došlo je do toga da više ne mogu ostati pod roditeljskim krovom. On mi je uzan. Bez osjećaja. Skoro neprijateljski. Oprostite mi ovo, jer Vas jako žalim... I ne čudite se ovom mom koraku. On je došao zbog toga, što je morao doći... Moram da idem... Ne mogu drukčije... Sili me na to moje srce... Priznajem da je ovo nezahvalnost prema Vama, da nije lijepo ni opravdano, ali zar sam ja tom kriva što se ne mogu staviti u suprot svojim osjećajima? Imam i ja srca. Imam osjećaja. A oni su me obuzeli svu. Tako da mi je cijelo biće jedan samo osjećaj.

Vi već prilično dugo znate da ljubim Stipu... Odgovorali ste me. Činili ste sve, samo da nas razdvojite. Ali niste uspjeli. Naprotiv doveli ste nas ovim svojim postupkom još bliže. Sve ono što se zabranjuje slađe je i draže... I Vi ste znali za tu našu ljubav. Znate, dakle, da ga ljubim... Znate i to da me je ovo Vaše zabranjivanje činilo nesretnom i napuštenom... A Stipo je tako dobar, plemenit i pažljiv da sam ga zavoljela iz dna svoje mlade duše... Što je on po Vašim riječima samo jedan običan slikar nije dovoljno za mene... Meni je

on sve... Cio moj život... Cijela budućnost... Običan slikar! Kako to uvredljivo zvuči... Zar je to tako strašno? Zar je to nepošteno? Ta vidite da i on živi kao i Vi, i ja i svi ostali. Ima i on šta da jede. A to me pri ovom koraku hrabri da ću imati i ja šta jesti pored njega. On će slikati, a ja ću raditi, i mi ćemo živjeti. Da, živjećemo... Život će nam biti lijep, ugodan i veseo... Da, biće takav, jer se volimo. A u ljubavi se lakše podnose oskudice... Neimaština se i ne osjeća, jer ljubav je uvijek bila zato da se trpi i oskudijeva. I baš to daje svu draž i veličinu ljubavi. Trpjeti, oskudijevati i podnositi pored ljubljenog i za ljubljenog, zar nije lijepo i uzvišeno? A život nije svima jednak... Jednom je lakši, drugom pak teži. I ja sam izabrala njegovu težu stranu... Mirno i sabrano polazim u susret svojoj sreći. A sretna ću biti pored Stipe, jer ga ljubim, jer i on mene ljubi... Ta, zar baš svi ljudi moraju plivati u izobilju? A zašto ne bih i ja okusila kruh bijede i neimaštine? — pitam sama sebe... Pomislite samo na sve one koji oskudijevaju, a ipak žive. Probijaju se kroz život danas lakše, sutra teže... Ipak im je život zanimljiv i sretan, jer imaju i oni pravo na život... a njihova sreća i zadovoljstvo sastoji u tome što znaju iz malog živjeti, što su s malim zadovoljni. Mene ovo, oče i majko, privlači. I ja sam unaprijed sretna i zadovoljna što ću moći ovako živjeti...

Znam da će Vas ovaj moj korak prvo iznenaditi i začuditi, a poslije će Vas ražalostiti i naljutiti, jer vjerujem da svojoj jedinici niste spremili kruh bijede i neimaštine što sam ja svijesno izabrala. Znam da niste cijelog života radili i čuvali samo zato da Vas ovako sramno i nezahvalno napustim, nego zato da mi život učinite lakšim i udobnijim... Znam da ćete mi ovo teško oprostiti što polazim za glasom svoga srca, ali nemojte zaboraviti pri tom da idem u susret svojoj sreći i svom zadovoljstvu.

Stipo danas polazi u inostranstvo... Pribavio je dosta novca za početak, te je pozvao i mene... Ja sam se prilično dugo opirala ovom njegovom pozivu. Odgovarala sam ga... Molila sam ga da ne ide, da ostane... Govorila sam mu da pričeka još malo, a ja ću kušati da dobijem Vaš pristanak da pođem za njega... Nisam uspjela da ga odgovorim... O ovom Vam nisam nikada govorila... Šutjela sam, i Vi ste mislili da sam Vas poslušala. Davala sam dojam da naše često sastajanje ima tek karakter prolaznog prijateljstva, bez ikakvih osjećaja... Ali u stvari je drukčije bilo... Pošto ste Vi htjeli da na svaki način pomutite našu slogu i ljubav, govoreći mi da Stipo nije za mene i da očekujete od mene da ću izabrati tako društvo koje odgovara mom položaju, kao kćeri prvog advokata u gradu, primorana sam bila da lažem. Obećala sam da ću se klonuti Stipinog društva, i da ću ga izbjegavati, ali to nisam učinila, jer nisam mogla i jer mi nije dalo srce da to učinim... Morala sam Vam prividno odobravati sve to, iako sam u duši protivno osjećala i u stvari uvijek protivno činila. Da, oče moj i majko moja! Ja sam Stipu zavoljela i nisam mogla biti bez njega... Volim ga i sada, možda i jače i više, nego što sam mislila, jer osjećam ako sada ode bez mene da ću ga zauvijek izgubiti. To bi za mene značilo nesreću... Ubila bih time sve ono lijepo i uzvišeno što mi je ljubav pružila, a što je samo ona u stanju da pruži... Žrtve su u ovim slučajevima najmanje i neprimjetne, jer je u pitanju sreća i zadovoljstvo. I na kraju pristala sam da pođem s njime... Primila sam poziv, te polazim u susret ljepšim

i sretnijim vidicima, u susret sreći i zadovoljstvu. Da, dragi moji roditelji, polazim da budem sretna... I danas ujutro polazi naš vlak, a na kolodvoru čeka me Stipo s kartama za oboje... Čekaće me sve do polaska voza, pa ako ne dođem, otići će sam... Da poći će sam. Za mene bi to bilo strašno... Ja bih ga onda izgubila... Ali ne, ne smijem ni pomisliti na to! Radije ću sve žrtvovati, samo da njega ne izgubim... Ne, ne... Ne smijem to učiniti!...

Oh, majko moja, kako me steže oko srca kada samo i pomislim da će Stipo otići i ostaviti me. Kako me to boli... Odmah zaplačem, suze mi teku čim na to pomislim... I sada plačem... Strašno patim... Prigušeni jecaj iz dna duše nagriza me i uništava. Majko, ja plačem, grcam u suzama, a duša mi pati od težine bola... Užasno je ovo... Nalazim se na raskršću. Srce me sili da pođem, a um mi nalaže da ostanem tu pored Vas... Nezahvalno je i nepošteno ako odem i ostavim Vas... Ali srce, srce me boli.

Majko! Zar ti nisi ljubila? Zar me ne razumiješ? Majko, oprosti mi što moram da te napustim i što odlazim za čovjekom koga ljubim iz dna duše i svim žarom svoga mladog srca. Majko, pogledaj me, i pomози mi da patnje olakšam i da ne trpim toliko...

Majko, ja moram poći, jer ću umrijeti od bola...

A ako se kadgod vratim, vjerujem da me nećete otjerati. Doći ću jednom sretna i zadovoljna... Ja vjerujem u Vašu dobrotu... Vjera je podržavala cijelo čovječanstvo kroz vjekove i vjekove, a podržava ga i danas, to i sama u toj vjeri živim da ćete mi oprostiti... Žalim Vas jako, jer ćete se silno ražalostiti zbog ovog mog koraka... Ali, roditelji moji, ja ne mogu drukčije... Moram da idem.

Majko, budi malom braci i mati i sestra... Zamijeni me, jer njegova Lucija odlazi za svojom srećom i ostavlja ga... Budi dobra prema njemu kao što si dosada bila, a svoju majčinu ljubav posveti mu potpuno... Neka bar on bude onakav kako si od mene željela...

Ja idem da budem sreća, veselje i spasenje za Stipu... A dok se jednom vratimo sretni i zadovoljni, moraćete nam oprostiti...

Na svoj dobroti koju ste mi ukazivali othranjujući me mogu Vam zahvaliti samo sa prostim — Hvala!

Vaša Lucija.

Uzela je kovertu, a pismo brižljivo premota na četvrtine i stavi ga u nju... Sjela je još jednom za sto da napiše adresu svojih roditelja i kada završi zatvori pismo... Pogleda još jednom po sobi, i pogled joj zape na zidnom satu... Za četrdeset minuta vlak kreće. Pomisli da je Stipo već nestrpljivo očekuje pred kolodvorom, a obećala mu da će doći čitav sat ranije... Brže zatvori kofer u kome su se nalazile najpotrebnije stvari, te navuče prsten i zakopča ručni sat... Zatim stavi šešir na glavu i obuče kaput, uzme pismo sa stola i pođe u drugu sobu... Tu je još spavao mirnim snom njen Braco! Bezbriznost, mir i djetinja nevinost mu se odražavala na licu... Poljubi ga u obraz, a suzama joj se napune oči, te pođe u drugu sobu, u spavaonicu svojih roditelja... I oni su spavali još... Otac je spustio ruku uz krevet, a mati je bila okrenuta prema vratima s rukama na jorganu... Prvo pride očevu krevetu, te se sagne i poljubi mu ruku... Da, poljubila je tu ruku koja je toliko milovala po kovrčastoj kosi, a koja je radila za nju i brata joj samo da im život bude što lakši. U oči joj

navru suze još više. Teško je bilo ostaviti tako dobre roditelje... Priđe zatim drugom krevetu gdje je spavala njena mati... Ona je spavala sasvim mirno... Lucija se prigne i poljubi svoju majku... Sada je već grcala u suzama. Na poljubac majka se pomakne, te Lucija brže stavi pismo na stol i kroz otvorena vrata tako reći istrči. Još jednom se povratila u svoju sobu, uzme stvari i pođe.

Sunce je bilo prilično visoko... I kada je stupila u dvorište, obiđe pogledom svoj vrt kojega je tako marljivo njegovala, uređivala. Oči su joj još uvijek bile pune suza. Prijede dvorištem, a pred kapijom na trenutak zastane... Kao da razmišlja da li da pođe, ili da se vrati... Šta će biti s njom ako se vrati?... Nesreća, očaj... A, ako pođe?... Stipo, sreća... I odluči se. Izvadi ključ iz džepa, otključa kapiju i stupi na ulicu. Dakle, odlučila se... Poći će... Makar se nikada ne vratila. Ali ona mora biti sretna, jer život bez Stipe nikako nije imao svoj *raison d'être*. Nije mogla razumjeti život, ako izgubi Stipu... To joj nikako nije išlo u glavu... I pošto zaključa kapiju uputi se žurnim korakom prema kolodvoru...

Na ulici, na njenu sreću, nije se nalazio niko... Ama, baš niko... Bilo je potpuno mirno. Jutro je bilo tako lijepo i ugodno... Svježina jutra umirila je i Luciju... Ispred susjednih kuća skoro je trčala. A kada je došla do prvog ugla, nije išla svojim uobičajenim putem, nego je udarila prijeko samo da što prije stigne... Puno vremena uostalom i nije bilo...

Ona gordo zabaci glavu i uputi se drugom uglu. Sjeti se zadnjeg sastanka sa Stipom. Sjeti se da je obećala da će poći s njime pod svaku cijenu. Oko nje je neprestano zvučio njegov topli i drhtavi glas...

— „Lucijo, zar me možeš ostaviti na cjedilu? Zar me više ne ljubiš? Zar je sve dosad bilo samo pretvaranje i laž? Lucijo, zar dozvoljavaš da se ovako svrši naša uzvišena ljubav? Ljubim te, Lucijo, silno te ljubim! Ti moraš poći sa mnom. Ja ne mogu ostati ovdje... Moram otići... Lucijo, jedina, sve moje...”

— „Zašto, Stipo, ne pričekajš malko? Možda će otac i mati pristati da pođem za tebe. Ja im nisam o tom nikad govorila... Oni ne znaju ništa... Možda će nas razumjeti. Tek par dana pričekaj...”

— „Ne, ne mogu čekati, moram poći” — drhtao je glas Stipin, a mrki mu i sjajni pogled izgledao veoma čudno. — „Ja bih čekao, ali ne mogu... Pođi sa mnom, Lucijo. Uzeću karte za oboje i poći ćemo u susret našoj sreći... Život nam se smije i čeka nas da budemo zadovoljni... Ti moraš poći sa mnom.”

— „Stipo, zar baš ne možeš drukčije? Zar ne možeš pričekati da govorim s roditeljima? Ako pođem s tobom, a da se prethodno ne posavjetujem s njima bila bi krajnja nezahvalnost. Oni mi to nikada ne bi mogli oprostiti...”

— „Oprostiće dok vide da si sretna i zadovoljna. — A to moraš biti, jer te volim i jer i ti mene voliš. Ti si moj dobri duh, moj anđeo čuvar.”

— „Znam Stipo... I vjerujem u to. Ali bilo bi i bolje i ljepše da moji roditelji saznadu moje namjere. Moji su tako dobri i pažljivi... Vole me, i ja njih jako volim i poštujem... A tebi je lako... Tvoj otac poginuo je u ratu, a poslije rata umrla ti i majka, pa ti nisi zapravo ni osjetio šta znači imati roditelje... Još usto tako dobre roditelje kao što su moji... Meni je gore i teže... Volim i njih, a volim i tebe... Ne mogu ovako otići... Ne, Stipo, ja neću bježati... To ne bih mogla preživjeti...”

Stipo videći, da s Lucijom neće izaći lako na kraj, jer nikako nije htjela pristati

da pobjegnu, naglo promijeni svoj uobičajeni način ophođenja . . . Postao je ozbiljan . . . I suviše ozbiljan . . . Čelo mu se nabere, a mrki pogled poprimi još sjajniji i čudnovatiji izraz . . . Gledajući u daljinu govorio je:

— „Dobro, Lucijo, ti nećeš da pođeš sa mnom . . . Znači ne ljubiš me . . . Sve ste vi jednake . . . Stalo vam je samo do provoda i časovitog užitka . . . Ne znate za ljubav. Niste u stanju da pridonesete niti najmanju žrtvu koja se traži od vas . . . Sve ste vi prevrtljive . . . Niste dostojne da vam čovjek pokloni ni najmanju pažnju, a kamoli da vas ljubi . . . To nije lijepo od tebe što me ostavljaš na cjedilu . . . Što me puštaš da odem . . . Ja nikada neću biti sretan . . . Ja sam izgubljen bez tebe . . . Pa, baš, ako nećeš da pođeš sa mnom, razumi, poći ću sam . . . Bez tebe . . . Pa šta bilo da bilo . . .”

Ove su riječi učinile svoje, i Lucija je počela plakati . . . Suze su joj navirale na oči i ona je tiho jecala:

— „Stipo, baš si nezahvalan. Ne uviđaš ništa. Ne, ne mogu bez tebe. Ne mogu živjeti ovako. Dobro, poći ću . . . Bog mi je svjedok da ne mogu drukčije . . . Ljubim te, silno te ljubim . . . I, i ako mi je teško, idem s tobom . . .”

Stipo zagrlji na ove riječi Luciju nježno . . . Ljubio joj usta, oči, ruke, kosu . . . I pošto su se dogovorili o svom bijegu, za koje vrijeme Lucija nije prestajala s plačom i jecanjem, dogovorili su se da će poći ovoga jutra . . .

Ovo je Luciji proletjelo pred očima, i ona je bila svijesna da će učiniti najbolje sebi, ako pođe sa Stipom . . .

U to Lucija s cikom otkoči u stranu . . . Na pločniku je ležala jedna lastavica. Skoro je stala na nju . . . Umalo što je nije zgazila . . . Lastavica je bila skoro bez života . . . Raširenih krila ležala je tu, na sred puta . . . Pogleda je pažljivije . . . Još je živjela . . . Dihala je i micala se, ali nije mogla poletjeti . . . Sagnula se da je još bolje vidi . . . Da, lastavica je imala slomljeno krilo . . . Sigurno je neko ranio, ili se sama udarila o nešto . . . A sada je, eto, tu ležala pred Lucijom . . . Ona sažali ptčicu, uzme je u ruku i slučajno joj pogled stane na satu . . . Lastavicu uopće nije ni pogledala . . . Imala je još pola sata do polaska voza. A do kolodvora je trebalo najmanje petnaest minuta . . .

Munjevitom brzinom projuri joj Stipin lik ispred očiju, te naglo spusti lastavicu na zemlju odakle je malo prije i podiže . . . I skoro trčeći pođe prema kolodvoru . . .

I tako trčeći nije mogla više misliti na Stipu . . . Pred očima joj je neprestano bila ranjena lastavica . . . Na nju je stalno mislila . . . Lastavica joj je bila stalno u mislima . . . Tako se zaboravila da je već i po trećiput ponavljala riječi žaljenja za lastavicom.

— „Kako je bijedna samo . . . Uginuće . . . Ranjena je . . . Mala moja ptčica . . . Zar njena krila neće više lepršati zrakom? Zar baš mora, jedna, tako nemilo poginuti? Oh, kako je žalim . . . I sada će tu, daleko od svojih, na sred puta poginuti . . . Bijedna . . . Kako je samo napuštena . . . O njoj ne vodi niko brigu . . . A nije zavrijedila ovo . . . Ona je tako mila i nježna . . . Tako dobra i lijepa . . . Siromašna lastavica . . . Baš je nesretna . . . Možda nije ni živjela, a već mora uginuti . . . Kad bi se samo našao neko ko bi joj pomogao, sigurno bi ozdravila . . . I opet bi veselo poletjela pod oblake . . . Visoko, gore pod nebo . . . Poletjela bi čak do Boga da se zahvali što je ozdravila i što može dalje živjeti . . . Samo da se nađe neko ko će je spasiti . . . Ja bih je rado spasila . . .”

Kada je već po trećiput ponavljala ove riječi susretne se sa čoporom goveda . . .

Gonili su ih u susjedno selo na sajam . . . Trebalo ih prodati . . . Lucija je jedva primjetila da je prošla pored čopora. Toliko je bila zaokupljena sudbinom ranjene lastavice . . . Ona je i dalje skoro trčala . . . Odmakla je prilično od čopora. I kao da se sjeti nečega, najednom stane i obazre se . . . Goveda već bijahu prilično daleko . . . Pred očima joj opet iskrsne ranjena lastavica . . . I počne govoriti sama sa sobom:

— „I sada će je zgaziti . . . Ona je na sred ulice . . . Ne može se ni maknuti . . . Zar ona mora ovako nesretno poginuti? Zar baš mora umrijeti? Ta zar njoj nema spasa? Jadna lastavica . . . Koliko je samo žalim . . . Ne, neću dozvoliti da ovako pogine . . . Ja bih bila kriva za njenu smrt . . . Ne smijem to učiniti“.

Na Stipu je već sasvim zaboravila . . . Ranjena lastavica je toliko zaokupila, da na njega nije mogla misliti . . . Lastavica joj je neprestano lebdjela pred očima . . . Na sve je zaboravila . . . Samo je mislila na ranjenu ptičicu . . .

— Moram je spasiti . . . Ne smije poginuti . . .

I potrči koliko su je samo noge nosile . . . Sva zadihana stigla je goveda. Još nije ni stigla do mjesta gdje je ležala na sred puta ranjena lastavica . . . I kada se uvjeri da je još nijesu zgazila, pojuri brže . . . To joj dade nove snage, te Lucija obiđe čopor. I čim ga obiđe, nađe se na mjestu gdje je još uvijek ležala ranjena ptičica . . . Brže je podiže, jer je čelo čopora bilo već tu za njenim leđima. Uzela je lastavicu u ruku i sklonila se u stranu dok goveda ne prođu.

— „Jadna mala . . . Skoro su te zgazili . . . Da nisam tako trčala poginula bi . . .“ — govorila je Lucija dišući isprekidano i teško od umora. — „Spasila sam ti život . . . Ti moraš još živjeti, jer život je tako lijep, a smrt tako tužna . . . Ti bi sigurno poginula da nisam stigla na vrijeme . . . A za tvoju smrt ja bih bila kriva . . . Ovako sam te spasila . . . Hvala Bogu što sam mogla učiniti ovo, jer inače sva bi krivica pala meni u dio . . . Sada ću te lijepo staviti na vruće. Zaviću ti krilo i ti ćeš ozdraviti . . . Letićeš opet veselo zrakom . . . Radovaćeš se što živiš . . .“

I pođe besciljno ni ne misleći da se vraća kući . . .

Najednom se nađe pred roditeljskom kućom . . . I sjeti se tek sada svega. Pogleda žalosno na sat . . . Voz je već prije deset minuta krenuo. Stajala je tako jedno vrijeme pred kapijom, a mislima je bila daleko, daleko . . . I zaplače glasno.

Prozori su već bili pootvarani. Lucijini roditelji su već prije pola sata ustali . . . Nekako baš u to vrijeme kada je ona prviput spasila ranjenu lastavicu . . . Čim se otac digao, primjetio je njeno pismo na stolu . . . Uzeo ga u ruke i odmah otvorio . . . Čitao je glasno . . . Lucijina majka čim je čula da je njena kćer utekla sa slikarem, rasplače se . . . I kada se uvjeri da je to istina, zaplače još jače . . .

Lucijin otac je pokušao da utješi svoju ženu, ali kad je vidio da tu ništa ne pomaže, stade se oblačiti. Rekao je svojoj ženi da će poći na policiju i prijaviti nestanak Lucije kako bi je ona zadržala na najbližoj stanici . . . Obukao se i ne rekavši ni jednu riječ, a sav potišten zbog bijega svoje kćeri, stupio je u dvorište . . . Sa ulice je dopirao također plač i jecanje. Otključa vrata, te ih otvori i ugleda svoju kćer . . . Lucija je u jednoj ruci držala kofer, a u drugoj ranjenu lastavicu i plakala . . .

— „Lucijo, ti si tu?“

— „Oče moj! . . .“ i kroz suze ugleda svog oca. Ispusti zatim kofer i poleti u zagrljaj ocu . . . On uvede Luciju unutra . . . Majka je još uvijek plakala. I njeno jecanje čulo se u dvorište . . . Ušli su . . . Majka je sjedila napola obučena na kraju kreveta i licem u rukama jecala . . . Lucija je u desnoj ruci još uvijek držala ranjenu

lastavicu . . . A njena mati nije primjetila kada su se vrata otvorila . . . Lucija ugledavši majku kako jeca poleti joj:

— „Majko! ne plači, ja sam se vratila . . . Nisam ni otišla“.

— „Lucijo, dijete moje! samo kad si tu . . .“ I zagrle se . . .

* * *

Drugog dana zazvoni kućno zvonce . . . Izide služavka . . . Nosila je novine . . .

Otac pregledavši novine pruži ih Luciji . . . Ona je čitala: „Mladi slikar Stipo Čulić uhapšen je prošle noći zbog ubistva svoje stanodavke . . . Na saslušanju pred policijom slikar Čulić je sve priznao“. To je samo naslov. Lucija ispusti novine čim je pročitala naslov i sruši se na stolicu. Ona zaplače. Otac i mati joj nisu ništa govorili . . .

I Luciji tek sada bi sve jasno . . .

Ljudevit Vujković

Kad sam željan tišine i zaborava

*Kako već dugo ne bijah na suncu
I kako žedah željan svježeg zraka,
Kako sam posto umoran od ovih
Svakdanjih ljudi i svakdanjeg mraka.*

*Kako su mučni svi isprazni dani,
Kako su prazne svakidanje riječi,
Tek nekad samo osjetiš: jedino
Sunce ti život razvedri i liječi.*

*I najzad negdje spustiš se na klupu
Bez želje da se neko s tobom skruši,
Pa pogneš glavu i oćutiš kako
Razlije mir se po cijeloj duši! . . .*

*A život strastan oko tebe vrije
I lista grana, njiše se drveće,
Ali ti šutiš opuštenih ruku,
Nikuda ne bi, ništa ti se neće! . . .*

Ante Jakšić

Kad večer prohoda ispod sela

*Kad večer danas prohoda ispod našega sela
Na dlanu pronese žurno sutone tople i plave,
Ja ću se sjetiti tvoga tugom pokriva čela,
I osjetit miris ću svježi rano košene trave.*

*Pa kad zaborav padne na nekad voljene stvari
I nemir položi ruke najzad u zasićenju,
Bit će li ugodna svjetlost što prošlost nekad ozari
I život povede novom značajnom osvjetljenju! . . .*

*Mi nismo bili snažni da iznad sebe sami,
Dignemo moćnom rukom nemirna srca naša,
I mjesto sunčanim putem mi smo pošli po tami,
I gorkim saznanjem prva natočena bješe nam čaša.*

*No ipak koliko puta iz sivih turobnih dana
Zagrljaj našli smo nečeg što tako duši nam godi,
I kako je radostan bio izlaz iz prikritih rana
I odlaz prašljivom cestom što ljude u život vodi.*

*Ja danas uviđam dobro taj znamen čovječje boli,
I vidim dobrotu mraka kroz koji išli smo slijepi,
Jer inače ne bismo znali da u toj tegobnoj doli
Kroz bludnje velike samo izlaze ljudi lijepi! . . .*

*I ja ću položiti čelo na zemlju napitu tamom,
I onom toplinom snažnom što u njoj nesvjesno drijema,
Poći ću dalje po putu za mnoge teškom i samom
Ko tajna velika miso što često prođe nas nijemo . . .*

*Kad večer danas prohoda ispod našega sela,
Na dlanu pronese žurno sutone tople i plave,
Patnički veo će sjati i okolo tvoga čela,
A mladost će mirisat kao dah rano košene trave! . . .*

Moji se dive božanskom Čedu

*Tiha božićna noć je. U svečanom ruhu sniježnom
ko gordi starinski dvori
salaši ponosno stoje,
beskrajne duge njive bjelinom skrite su nježnom,
grane se savile zemlji
ko da se nečega boje . . .*

*Prozori sipaju svijetlo na niske ograde bijele,
u sobi prekrita zlatom
kićena sjaji se grana ;
oko nje skupljene redom male se dive sele
ovcama sitnim što ih
od tijesta pravila nana.*

*Na slami u kutu sobe braco je sio mali
darove razgleda svoje
što mu ih otac dao,
stariji brat je svijeće na grani stao da pali
i digao orah je zlatni
što je na zemlju pao.*

*I dokle na banku starom skriveni cvrčak svira
uz pratnju tambure glasne
pjesma se božićna ori
božanskom Čedu malom što leži usred pastira
od sreće i ljubavi žarke
kojima lice gori.*

*Dok sniježni bijeli veo biva sve deblji, teži
i grane zovine sve se
to više naginju, krive,
nebeskom Čedu koje na tvrdoj slami leži
u meni dragom salašu
skupljeni moji se dive.*

Aleksandar Kokić

Siromasi pjevaju suncu

*Dižemo naše ruke toplini tvoga lica,
Dajemo sebe rado tvome dobrome dlanu,
Jer ti nam donosiš radost sa nebeskih ravnica,
I jutro nadanja, koje toplinom molitve svanu.*

*Sunce! Veliko sunce! Dižemo k tebi ruke,
Da ugriješ srca naša ljubavlju svoje duše,
Mi znamo dok tvoje oči svijetlom nama se smiješe,
Sva se uzdanja naša još neće da uguše!*

*Ćutimo svakoga dana pjesmu rađanja tvoga,
I ljubav našu za tebe ko će da uskoleba,
Ti si nam beskrajno milo, veliko sunce naše,
Ko onaj komad tvrdog i svakidanjeg hljeba.*

*Ako te iko voli ko život svoj rođeni,
A noga sa poštovanja pred tobom smjerno kleca,
To te volimo krvlju svih naših pokoljenja:
Mi mali, siromasi, al' tvoja odana djeca!*

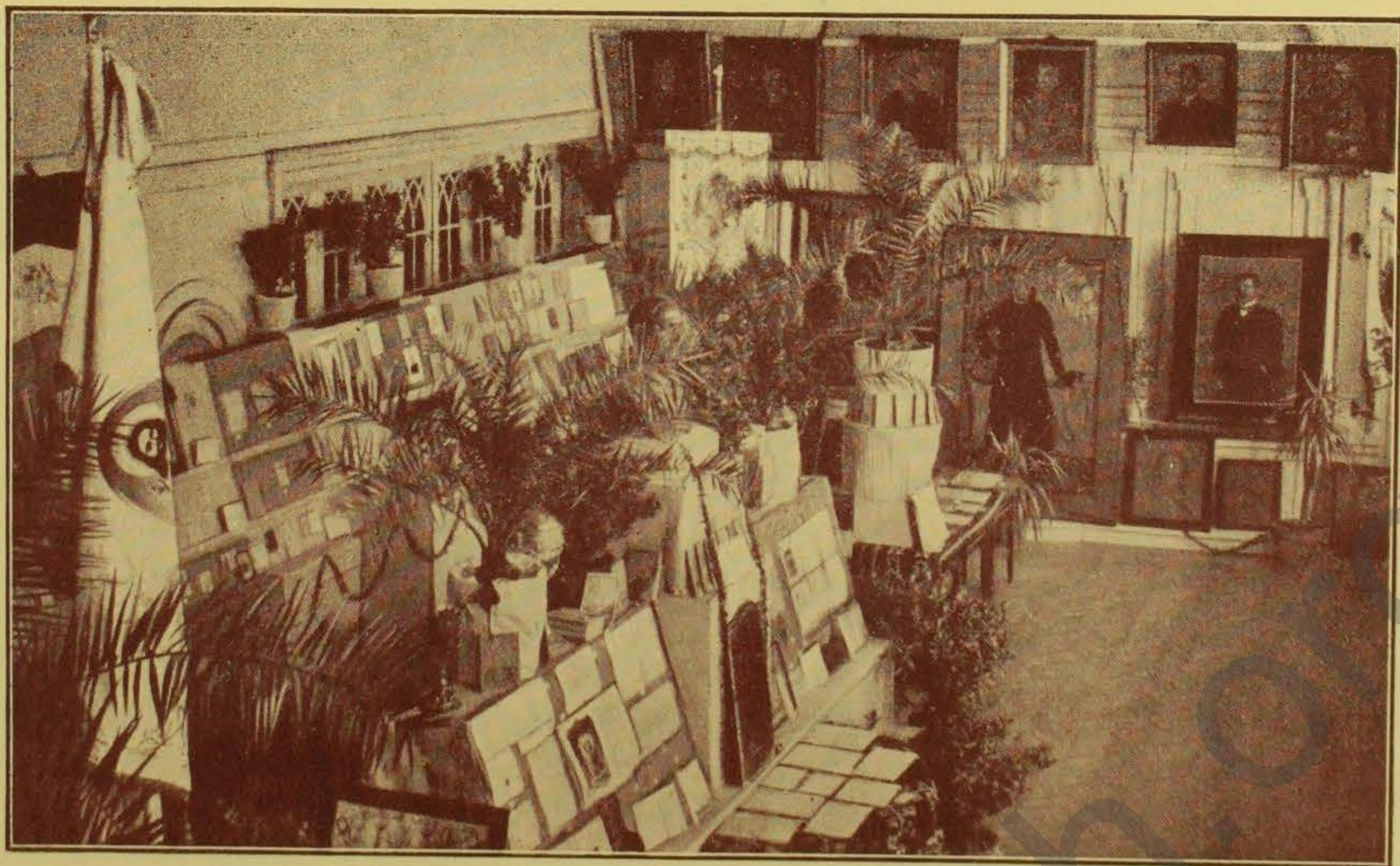
*Kako je dobro u tvome mekom i toplom krilu,
Dok ruka tvoja nježno prelazi po našoj kosi,
Duša osjeća radost što neće nikad da mine,
A srce ganuto oko: suzom bistrom orosi.*

*Sunce! Veliko sunce, iz koga struje životi,
Naših uzdanja, naše skromne rijetke sreće,
Ljubimo tvoje prste što kose šumama mrse,
Ljubimo stope svijetlu, koje se s nama prošeće!*

*Nemoj nam nikada zaći, ne sakri svoje nam lice,
Štiti nas rukom što je dobra i beskrajno jaka,
Jer mi smo žedni tebe: ko dijete majčina mlijeka,
A bojimo se zlobnog i podmuklog mraka!*

*Sunce! Veliko sunce, dižemo k tebi ruke,
Da ugriješ srca naša ljubavlju svoje duše,
Mi znamo dok tvoje oči svijetlom nama se smiješe,
Sva se uzdanja naša još neće da uguše!*

Ante Jakšić

SLIKE SA „SMOTRE BUNJEVAČKE PROŠLOSTI“

Smotra bunjevačke prošlosti

Ako je dobar početak svršena polovica i garancija dobrog nastavka, to sa ovogodišnjom proslavom Dana hrvatske katoličke omladine u Subotici možemo biti više nego zadovoljni. Krasna povorka kroz grad, dva veoma uspjeta zborovanja sve je to osvijetlalo lice našoj muškoj mladeži. U okviru te proslave bila je u Subotičkoj matici izložba ili kako su je priređivači nazvali „Smotra bunjevačke prošlosti“, a trajala je od 28 IX—4 X 1935.

Ideja potječe od preuzvišenog g. Budanovića koji je preuzeo i pokroviteljstvo same izložbe. Kako je naša bunjevačka prošlost sva usko vezana s katolicizmom, to je baš i dolikovalo da je ova smotra bila spojena s katoličkim omladinskim danom. S druge se pak strane njome očividno potvrdilo, da je „kod katoličkih omladinskih društava prosvjetni rad uvijek bitni elemenat ne samo u teoriji nego i u stvarnosti“ (Predgovor u katalogu Smotre).

Izložba je svečano otvorena dne 28 IX 1935 u prisutnosti preuzv. g. Budanovića i mnogobrojne publike. Kod otvorenja je g. Matej Jankač, odvjetnik krasno otpjevao poznatu „Molitvu Bunjevaca“ nakon čega je somborski odvjetnik g. Dr. Pajo Vujević održao predavanje o prošlosti Bunjevaca. Izuzev jedne ili druge rezerve prema sadržini predavanja, ono je pokazalo da g. predavač dobro pozna bunjevačku povijest. Formalna je obrada bila slabija, što se i na izrazima lica prisutnih vidjelo, koji su očekivali ili nove podatke, ili da im se poznate stvari u ljepšoj formi iznesu. Poslije Dr. Vujevića uzima riječ g. Ivan Malagurski prof. i pretsj. Hrvatskog pjevačkog društva „Neven“, te zanosno prikazuje nazočnima smisao ove priredbe i otkriva privremeno spomenik „Miroljubu“ — Meštovićevo djelo — koji će zasada biti u Subotičkoj matici. Na to preuzv. Pokrovitelj i ostali gosti ulaze u dvoranu ugodno iznenađeni prvim dojmovima. Tako je otvorena izložba. — Da se olakša razgledanje, a i kao neku uspomenu svaki je posjetilac dobio besplatni katalog koji je imao tri izdanja.

Dvorana je bila bajno rasvijetljena i estetski divno uređena. U pročelju su izvješene slike bunjevačkih viđenijih ličnosti. U sredini girlandama urešena slika velikog nam biskupa Antunovića ispod koje je bila velika slika pop Paje Kujundžića. Bile su izložene još slike prvog Bunjevca biskupa Sučić Pavla (umro 1834 nije bio posljednji odvjetak obitelji Sučić kako se u katalogu str. 16 tvrdi), prepozita Matije Mamužića, osnivača Kat. Kruga, od starih uglednih Bunjevaca Ivana Sučić (umro 1814), Antuna Parčetić (umro 1807 kojega je plemićka povelja iz g. 1790 bila u originalu izložena) i Matije Rudić. Od starijih narodnih boraca vidjeli smo slike Boze Šarčevića, Dr. Vranje Sudarevića, Dr. Josipa Vojnić Hajduka i Aleksandra Rajčića.

S obje strane uza zid i na sredini bili su stalci sa izloženim spisima. Sve su stvari bile pokrivene velikim staklenim pločama što se pokazalo veoma zgodnim s praktične kao i sa estetske strane.

S lijeve su strane bile izložene u glavnom knjige od 1800 do danas te neki rukopisi. Odmah na početku evo govora dvaju Bunjevaca iz g. 1804: kanonika Alberta Vojnić na hrvatskom prigodom instalacije Pavla Sučića za župnika sv. Terezije u Subotici i Sučićev odgovor na latinskom jeziku. Zanimljiv je u prvoj skupini ugovor iz 1786 između Mateja Rudića i bajmačke općine. Tu je i katalog franjevačke provincije sv. Ivana Kapistrana iz 1823 sa veoma znatnim podacima o Bunjevcima. Izložena su i dva Šarčevićeva djela: Tolmač i Zbirka, te jedno njegovo pismo Benci Mačkoviću.

Kao što je i dolikovalo, djelima i dokumentima biskupa Ivana Antunovića ostav-

ljeno je najviše mjesta. Same Antunovićeve stvari mogle bi inače ispuniti cijelu jednu stranu dvorane da su sve izložene. Ovdje su bila izložena sva Antunovićeve štampana djela, dva njegova dosada neobjavljena pisma, povelja kojom se on imenuje bačkim prepozitom, kopija oporuke, vrlo važna i dosada nepoznata štampana izjava povjerenja subotičke školovane omladine u Antunovića g. 1869. U njoj ga omladina zove svojim Mojsijem koji je vodi slobodi i napretku.

Originalna je pajava naš seljački pisac Stipan Grgić koji je obilno zastupan: Živa Ružica 1858, Duhovna Mana VI izd. 1887, Pisme za veselje 1880 itd. Nekoliko političkih brošura kao Mandićev: Bunjevac kerdés (Bunjevačko pitanje) 1896; Šta hoće pučka stranka 1895; Turci idu ili izbori poslanički dolaze 1896, pa brošure Rajića, Paje Kujundžića i Dr. J. Vojnić Hajduka poput raketa za čas osvjetljuju politički život pred-ratnih Bunjevaca.

Veoma su interesantni za vjerskog i kulturnog historičara rukopisi hrvatskih propovijedi držanih u prvoj polovici prošlog stoljeća u Čonoplji, Baji 1819, Futoku 1819, Bačkom Monoštru 1822, Novom Sadu 1824, Somboru 1837, Svetozar Miletiću 1838, Subotici 1838.

Djela preuzv. g. biskupa Budanovića, njegov grb i papinske bule njegova imenovanja na vidnom su mjestu istaknute. Tu se vidi koliko je on radio za vjerski i prosvjetni napredak Bunjevaca. Odmah do njegovih stvari nalazimo edicije popularnog i neustrašivog Blaška Rajića. Eto i svih djela plodnoga književnika i publiciste Petra Pekića, asketska djela isusovca Matije Kulundžića i mnoga izdanja agilnoga fra Mladena Barbarića, čiji su stari rodnom iz Baje. Sve u svemu ovdje se nalazi oko 140 djela i brošura, koje su napisali Bunjevci. Pri kraju je vrlo nepotpuna zbirka djela što su ih nebunjevci izdali, a u kojima se govori o našim krajevima i ljudima.

S protivne je strane, da odmah rekнем, malko prenatrpan dio s brojevima skoro svih bunjevačkih novina časopisa i kalendara. Ta je prenatrpanost bila uvjetovana nedovoljnim prostorom. Tu su po jedan primjerak Nevena iz 34 godišta, primjerci Naših novina, Subotičkih novina, Bunjevca, Južne Ugarske (1902—1904), Novog Stolića, Glasnika, Bačkog Gazde, Naroda, Sloge, Našeg Slova, Danice, Hrvatskih novina, Bunjevačkih i Šokačkih novina (1924 to je trebalo biti glasilo Bunjevaca u Mađarskoj, ali je još iste godine bilo zabranjeno od peštanske vlade), Klasja naših ravni i Športskog lista. Napokon su ovdje i 45 godišta kalendara Subotičke Danice koja još i sad izlazi (ako nećemo da je potisnu ostali hrvatski kalendari, treba da se podigne i sadržajem i opremom), 5 godišta Danice iz Budimpešte (1926—1930) i najstariji naš Bunjevačko-Šokački kalendar iz g. 1870 kojega je uredio Boza Šarčević. Možemo reći da je ova desna strana izložbe zapravo najbolji odraz bunjevačkih težnja, nastojanja, uspjeha, neuspjeha i uopće kulturnog nivoa. Na ovoj su strani pri dnu izložene i neke fotografije stare subotičke i stare bunjevačke nošnje.

Najljepši, a i historijski najvredniji jesu stalci u sredini. Oni su rječiti dokaz kulturnog i ekonomskog vitaliteta naših pradjedova. Bilješka u katalogu uz bunjevačke najstarije knjige fra Mihajla Radnića iz Bačke, štampane u Rimu 1683, dala je povoda nekima da osporavaju istovjetnost Bunjevaca s Hrvatima. Ova su Radnićeve djela veoma važna s filološkog stanovišta, a nama jasno dokazuju da je već prije 1687 bilo ovuda puno hrvatskog življa. Najstarije naše djelo posvećeno je Inocentu XI koji je platio troškove izdanja, te zbilja „i opet u novoj postojbini, iz Rima dolazi luča prosvjete Hrvatima". Na ovom su stalku još desetak najstarijih bunjevačko šokačkih knjiga:

Bračuljević fra Lovre, Bačić fra Antuna, Pestalić fra Grge, Pavić fra Emerika, Marević Antuna. Subotičke crkvene Matice od 1687 bjelodano pokazuju ko su bili od prvih početaka stanovnici Subotice. Izumrla pak prezimena govore ne samo o sušici koja je podgrizala životnu snagu naših pradjedova gorštaka, već i o još većem zlu koje se baš u boljim obiteljima širilo, o bijeloj kuzi, koja je već odavna bila ovuda poznata, i ako ne u onako groznom razmjeru kao danas. Dvije originalne plemićke povelje obitelji Parčetić i Lukač zorno nam predočuju feudalne prilike stare Bačke, nekoliko ovjerovljenih prepisa takvih povelja kao i fotografija upućuju nas da su se Bunjevci ovdje snašli i zauzimali odlične položaje. Za ekonomsku i zanatsku povijest Subotice znameniti su cehovski računi, zapisnici i pravila. Ovdje smo vidjeli hrvatski i latinski pisani „Kraljevski privilegij plemenitog ciha saračkog, gombarskog i shtrangarskog god. 1777.“ i više obračuna i zapisnika.

Još da spomenem prvu bunjevačku zbirku crkvenih pjesama izdanu 1819 od Đure Arnolda, zborovođe u crkvi sv. Terezije u Subotici i nadgrobni govor Luki Sučiću drugom kapetanu Subotice iz 1747. Svojom čistoćom i ljepotom govor zbilja zaslužuje posebnu pažnju. Kamo sreće da su kasniji bunjevački pisci tako lijepo pisali!

U ovom dijelu nalaze se i genealoške grane Dulića, Mamužića i Prčića (ova još iz 1824, a ima dijakritične znakove za š!) razne društvene zastave, pehari Bačke partiture Joce Mlinka i neki dokumenti iz Sombora (Matice od 1719, ugovori, oporuke itd.)

To je sumaran opis i za one koji nisu mogli da pohode ovu za nas i prevažnu smotru. Daleko je ona od jedne potpune izložbe, ta to je tek smotra koja ima da dočara ljepotu, boli i nade naše historije. Ali ona je kao prvi pokus neobično uspjela. Pokazala je što u praksi znači saradnja svećenstva i laika, jer su i jedni i drugi puno sila uložili u ovu priredbu. Manjkavosti će se lako popuniti kojom drugom prilikom kad bi trebalo dodati i etnografsku izložbu da dobijemo potpun uvid u život Bunjevaca i Šokaca.

Dobra organizacija omogućila je u kratko vrijeme ovu priredbu velikog stila i osigurala očuvanje svake donesene stvari. Omladini i laičkoj i kleričkoj samo se čestitati može, što je sama i znala i htjela ovako što prirediti. Ono nekoliko nedostataka iščezava u cjelokopnom uspjehu. Željeli bismo da je još bolji posjet bio, zato je pak trebalo veću reklamu na pr. plakate.

Ova nam je smotra pokazala „da smo mi Bunjevci i Šokci bili uvijek među prvima u vojsci kao i u gospodarskom i kulturnom životu ovih krajeva. Znalo se ovdje i za ideale, a ne kao što nam se s omalovažavanjem dobacuje, da smo masa prirasla svemu materijalnom i sjetilnom. Želimo da nam omladina i cijeli rod kad vidi sve ove glasne pozive prošlosti oživi i prodube svoj ponos, da svi podignu svoje glave, jer smo svoji na svome. (Iz predgovora u katalogu)“.

Dao Bog te bilo tako!

Ante Kopunović

Pometač

Poguren, pritisnut bijedom, bremenom neimaštine . . . čisti te poznate prašne ulice selo-grada Subotice.

Čestitost krije to zamrljano, pocijepano odijelo. Prepun je dobrote, sva komunalna gradska pitanja rješava on za sebe, metlom u ruci . . . i filozofira na svoj način . . . Svakom se uklanja s puta i održaje još stare običaje, jer brujanje zvona ometa mu rad, skida premasnu kapu . . . krsti se . . . i ostavlja metlu i lopatu u stara kolica.

Dohvaća crvenu maramu sa grane obližnjega stabla odakle je prhnuo gladni vrabac . . . Sjeda u hlad, zadovoljnim žvakanjem guta suhi kruh i nakon toga sjedeći blago je usnuo u sjeni bagremova stabla. A preslatki san u kojem vrijeme brzo prolazi gurnuo je osvježujuću sjenku u stranu, i njegovo lice kupalo se u prašnomu znoju što je kapao i na ožeglu travu. Sunce se odmaralo na borama njegovim i otvaralo mu nebo, jer mu je blagi smiješak titrao na okorjelim usnama i sav znojan naglo se probudi od kondrljanja kola, koja su vukli obijesni konji što ih tjerao napiti kočijaš.

On ih je pratio pospanim pogledom trljajući oči i znojno čelo.

Kola su jurila svom širinom ulice, zuka se gubila u daljini podnevne žege, zamagljene uzdignutom prašinom što je zakrilila svu daljinu puta i oba reda kuća — dok se na jednom raskršću ne razmrskaju kola i ne popadaju konji od divlje jurnjave natjerani na stablo, a natmurena glava počela se trijezniti poprskana krvlju pod kopitima iznemoglih životinja.

Kako mu je san pružio potkrepu u onoj mjeri što su gospoda stekla uz bogato prostrt stol, obazreo se i tražio je svoju lopatu kojoj je nestalo i traga . . .

I pomisli u sebi: vrabac je nije mogao odnijeti . . . on je samo gladan bio . . .

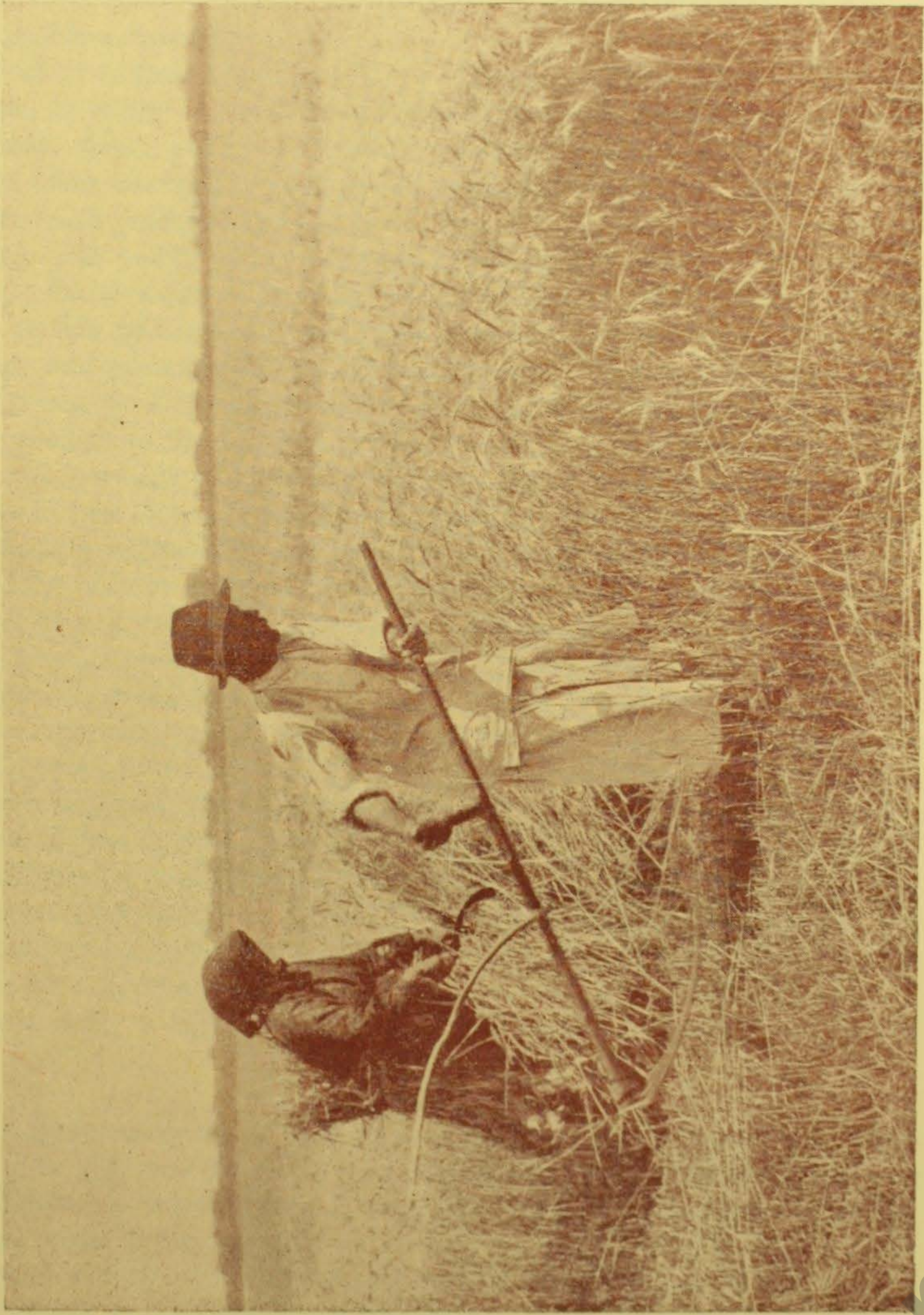
Nije psovao nikoga, nije preklinjao grad što ga je neko za vrijeme sna oštetio, već je skupljeno smeće strpao u kolica metlom i rukom . . . a u isto vrijeme u uredu jednoga činovnika nestala je akta . . . i taj se nije krstio . . .

Pati li i taj radnik dvadesetog stoljeća od moderne nervoze??

„Kad duhom budete poput male djece . . . otvorit će vam se nebo!“

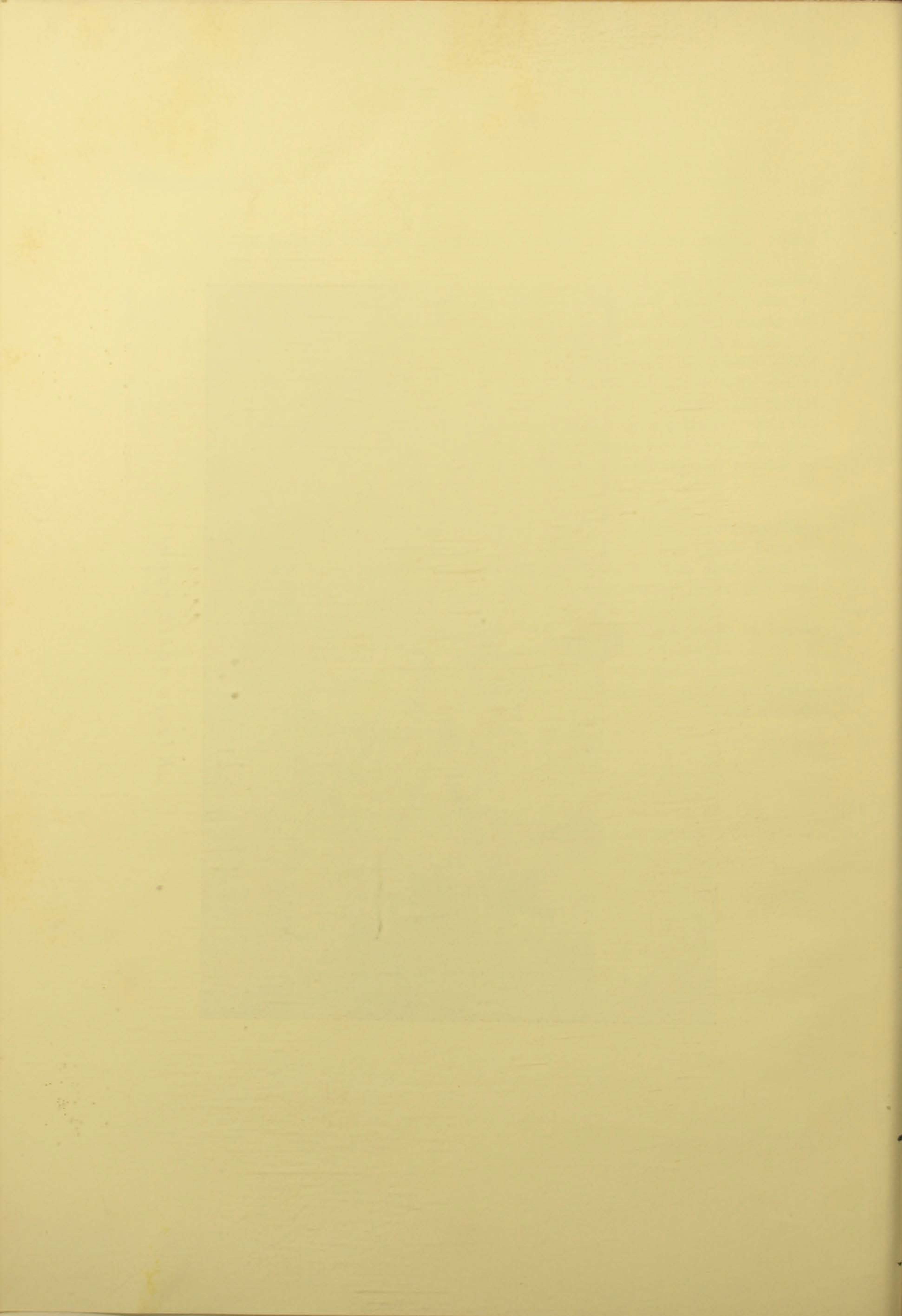
I niko još nije iskao od njega savjeta . . . njegove metlarske filozofije.

Šteta!

„Klasje naših ravni“

Snimak od amatera Jose Vukovića

Problem žita u prošlosti i sadašnjosti

I.

Pogrešno bi bilo mišljenje, da je problem žita jedna poslije ratna pojava, a da tog problema prije rata nije bilo. Baš naprotiv, problem žita je star kao što je staro i čovječanstvo. Problem udovoljenja najosnovnijim životnim potrebama postojao je uvijek kao centralni problem ljudskoga društva.

Proizvodnja životnih namirnica kao i njihova potrošnja jedan su isti problem sa licem i naličjem. U izvjesnim razdobljima ljudske povijesti postavlja se pitanje kako da se prehrane široki slojevi pučanstva kada proizvodnja u zemlji nije dovoljna? Često je razlog nestašici čisto tehnički, a ispoljuje se n. pr. kao nedostatak prometnih sredstava, ali je vrlo često razlog ekonomsko-socijalni.

Problem žita javlja se u povijesti otkad svijet postoji, čas u jačem čas u slabijem obliku. On je zapravo problem ishrane. Problem žita je skup svih društvenih problema koji se tiču proizvodnje i potrošnje svakdanjeg kruha.

Problem žita postavlja se u dvojakom pravcu: ili postoji problem kako da se žito iz zemlje proda, ili kako da se radi prehrane stanovništva u zemlju uveze.

A to primjenjeno na današnje prilike znači da države koje proizvode više žita, nego što ga mogu potrošiti muku muče kako da ga se riješe, a one koje ga trebaju kako da ga uvezu bez štete po vlastite proizvođače. Pošto ove posljednje vide zaštitu svojih proizvođača u vještačkim mjerama i u podizanju cijena, stvaraju među svojim stanovništvom loše životne uslove i poskupljuju najosnovnije životne namirnice.

Na prvi pogled čini se (a tako se taj problem na žalost i tretira) da u nekim državama ima žita „previše“ u nekim „premalo“. Naravno da je ova pretpostavka jedna iluzija, jer nikada na zemaljskoj kugli nije bilo previše kruha, nego je raspodjela dobara bila nejednaka i nepravedna, a kupovna snaga potrošača bila je u silnom nerazmjeru prema ponudi proizvođača. Kako ćemo inače shvatiti tu hiperprodukciju žita, ako se sjetimo službenih izvještaja svjetskih socijalnih ureda koje su donijele naše novine, a ti kažu da je u 50 država godine 1934 umrlo 2.4 miliona ljudi, jer su se slabo hranili, 1.2 miliona počinili su samoubijstvo zbog ekonomske bijede. Druga je pak strana uništila 1 milion vagona žita, 267 hiljada vagona kafe, 258 miliona kg. šećera, 26 miliona kg. riže i 25 miliona kg. mesa, jer nije znala kako bi se ta hrana prodala, a i zato da se na taj nečuveni i nekulturni način spriječi pad cijena. Ovaj službeni izvještaj najbolje ilustrira istinitost teze o hiperprodukciji žita i najbolje crta provaliju u koju čovječanstvo juri.

II.

I onaj poklik rimske mase: „panem et circenses“ značio je izvjesno „rješavanje“ problema žita, i to u prvom pravcu, t. j. kako da se prehrane široki slojevi pučanstva kada u zemlji nema dovoljno hrane, ili kada su socijalne prilike tako teške da jedan dio žiteljstva ne može da se zaposli.

U Rimu je u doba carstva zemljišni posjed bio u rukama pojedinaca bogataša koji su od osirotjelog zemljoradnika pokupovali zemlju uz razmjerno nisku cijenu. Veleposjednici su često silom otimali imanja susjednim seljacima i prisvajali ih protuzakonito. Kao radnu snagu upotrebljavali su robove koji su bili vrlo jeftini i oslobođeni vojne službe. Tako je sve više nestajalo slobodnog seljačkog staleža koji se sve više pauperizirao. Ono što je temelj svakoj državi, seljački stalež, bilo je upropašćeno siromaštvom, velikim porezima i vojnom službom.

Rimska država je propala u prvom redu zbog toga što je bio uništen seljački stalež koji je najjači i najstalniji temelj državnog poretka i države. Pauperizovanje u prvom redu seljačkoga staleža smatra se jednim od najglavnijih uzroka propasti silnog rimskog imperija. Bilo je genijalnih careva koji su uvidali da su za spas države potrebne zamašne reforme, ali je za sve to bilo prekasno, jer latifundije (veleposjedi) upropastiše Italiju.

Osirotjelo seljaštvo nahrupilo je u gradove, naročito u glavni grad Rim. Proizvodnja žita znatno se smanjila. Trebalo ga je uvoziti iz rodni provincija — rimskih žitnica. U gradovima je novonadošli seljak postao proleter koji je udružen sa izmoždenim, na pljačku i nered spremnim vojnicima činio glavnu masu rimskog stanovništva. Od ponosnog, čestitog i kreposnog rimskog građanina postao je bijedni i na svako zlo spremni rimski proleter, koji je omogućio sve materijalno i moralno srozavanje društvenog života.

Gladna masa „slobodnih“ građana bila je najbolja vojska onih bogataša koji su imali ambicije da postanu i „narodni vođi“. Ništa nije bilo lakše, nego predobiti te predstavnike ulice. Kada je rimskom bogatašu bilo potrebno da se istakne u narodnoj skupštini i da dobije većinu, otvorio bi svoje hambare žita i dijelio gladnom glasačkom roblju hrane, a za zabavu priređivao bi u arenaama barbarske igre. Masa ga je obožavala i klicala: „daj nama kruha i razonode, i mi smo tvoji“.

III.

U toku devetnaestoga vijeka javljaju se u Evropi u trgovini žitom dva važna faktora: Amerika i Rusija. Evropski proizvođač žita našao se teško ugrožen uslijed konkurencije ruskog i američkog žita. Cijene žita su padale istim razmjerom kojim je rastao uvoz žita iz Rusije i prekomorskih krajeva u industrijske države. Da bi zaštitila svoju agrarnu proizvodnju, Evropa prelazi na sistem zaštitnih carina. U tome se vidi sličnost sa današnjim stanjem s tom razlikom da su danas suprotnosti pojačane, borba ogorčenija, pa su i posljedice teže.

Skoro od početka devetnaestoga stoljeća pa sve do kraja vodi se borba između agrarnih i industrijskih država, i ta se borba produžuje do pred sam svjetski rat, da se poslije rata nastavi u novom obliku.

Agrarna kriza devetnaestoga vijeka poznati je povijesni fakat, i njene posljedice primoravale su mnoge države u Evropi na provođenje sličnih mjera sa istim ciljem.

Najprije ću protumačiti postanak tzv. žitnih zakona u Engleskoj u devetnaestom vijeku.

Zaštitni sistem razvio se u Engleskoj još u sedamnaestom vijeku. Ne samo da su još od XVII vijeka postojale carine na žito koje se uvozilo nego je i država da bi unaprijedila domaću proizvodnju davala i izvozne premije na sve vrste žita. Ukoliko je Engleska u prvoj polovini XIX vijeka prelazila na sistem slobodne trgovine, to se ticalo industrijske proizvodnje dočim je zaštita agrarne proizvodnje ostala i dalje na snazi. Taj postupak opravdavaju zasebne ekonomske i socijalne prilike u kojima se Engleska nalazila. Velike žitne carine XVIII vijeka, a godine 1815 dostigle su u žitnim zakonima svoj vrhunac, tako da se može smatrati da su zadobili prohibitivni karakter, što znači da je uvoz žita bio jednostavno nemoguć. U to su doba cijene žita u Engleskoj za 46% više od onih u Francuskoj, ma da je i u ovoj postojala zaštita.

Da bi se moglo razumjeti zašto su u Engleskoj uvedeni „žitni zakoni“ koji su doneseni g. 1815, a ukinuti 1846, potrebno je da se obrazlože one političke, socijalne i ekonomske prilike koje su vladale u poljoprivredi početkom XIX stoljeća.

Mjesto feudalnog sistema koji je postojao u kontinentalnoj Evropi, u Engleskoj se razvio sistem zakupa. Slobodnih seljaka nije bilo mnogo, a zemlja je bila većinom u rukama zemljoposjednika koji su je davali u zakup velezakupnicima, a ovi su opet unajmljivali jeftinu radnu snagu i uzimali na svoje posjede obične poljoprivredne radnike. Njihovo stanje bilo je tako bijedno, plaće tako neznatne da im zarada nije dostajala da prehrane sebe i svoje obitelji, nego su dobivali pripomoć od raznih humanih ustanova, ili tačnije od raznih općina i župa. Položaj tih radnika — seljaka bio je tako bijedan, patnje tako velike da je grofovija često intervenirala u korist radništva i upućivala komisije u sela da ispituju bijedne prilike poljodjelskih radnika. Za vladanja kraljice Jelisavete donesen je t. zv. zakon o sirotinji po kojem su se za najsiromašnije slojeve pučanstva imale starati općine i župni uredi u selu, koji su osnivali posebne fondove za potpomaganje nevoljnih.

Politička vlast bila je u to doba u rukama veleposjednika kojima je bilo u interesu da postignu što veću cijenu žitu, ali su oni preko svojih zakupnika vrlo malo davali radnicima. Kako su bili moćni, ishodili su da su godine 1815 uvedeni žitni zakoni, t. j. bile su određene carine na žito.

Ove visoke carine koje su uređivali žitni zakoni, bile su uzrokom nezadovoljstva industrijskih krugova kojima je bilo teško voditi utakmicu sa inozemstvom. Visokim carinama je bio spriječen uvoz jeftinog žita iz inozemstva, i tako su engleski veleposjednici postigli visoke cijene i ujedno uspjeli da ove održe na visini. Pošto su cijene životnih namirnica bile više nego u drugim državama na kontinentu, morale su i nadnice radnika biti više od onih u ostalim državama što je znatno poskupljivalo cijenu engleskih industrijskih proizvoda. Protivnici agraraca, trgovci i industrijalci, borili su se protiv žitnih zakona, jer im nije išla u račun skupoća životnih namirnica. Morali su radnicima u industriji davati veće nadnice.

Zato su pretstavnici trgovine i industrije tražili odmah nekoliko godina poslije donošenja žitnih zakona njihovo ublaženje što je parlament i učinio sniživši uvozne carine na žito.

Borba između pretstavnika veleposjeda i veleindustrije bila je dugotrajna i na mahove žestoka. Protivnici su jedni drugima predbacivali nečovječnost i nastupali kao zastupnici radnika, (industrijalci poljoprivrednih, agrarci fabričkih) lijevali farizejski suze radi bijede radničke sirotinje, i optužujući se uzajamno ukazivali su na stradanje i nevolju poljoprivrednih i fabričkih radnika.

Godine 1838 pretstajalo je u Engleskoj znatno povišenje cijena žita i prema tome svih životnih namirnica radi vrlo loše žetve koja je te godine zabilježena. Tada se osnovala „liga protiv žitnih zakona“ (Anticorulawleague) koja je silnom žestinom ustala protiv žitnih zakona i tražila je njihovo posvemašnje ukidanje. Na čelu lige stajao je Richard Cobden, pretsjednik trgovačke komore u Manchesteru, dakle, izraziti pretstavnik industrijskih krugova. Ligaši su proveli strahovitu agitaciju u narodu služeći se svim sredstvima kao: pobunama, nemirima, štrajkovima i t. d. Imali su velikog uspjeha najprije u širokim narodnim slojevima, onda i kod vlada, jer nije bilo teško dignuti radničke mase protiv visokih cijena životnih namirnica. Vlada je uvidjela da mora popustiti i izaći ususret ovom opasnom narodnom pokretu. Prvi je pristupio reformama ministar R. Peel, vođa Torijevaca.

Vladinim reformama znatno su ublaženi žitni zakoni i pripravljen teren za njihovo potpuno ukidanje. Carine su bile snižene tako da je cijena pšenice bila za oko

14% viša od one u Francuskoj, a određivala se po izvjesnoj skali: ako su cijene rasle opadao bi razmjerno iznos carine i obratno. Tom carinskom skalom osigurana je stalna cijena žitu koja se kretala oko 73 šilinga za jedan kvarter. Radi smanjene zaštite i radi sve jasnijeg predviđanja da će se što dalje sve više smanjivati zaštitne carine, došlo je do preorijentacije u agrarnoj proizvodnji, i prešlo se postepeno od žitnog gospodarstva stočarstvu i ostalim poljoprivrednim granama.

Godine 1845 i 1846 dolazi do potpunog ukidanja žitnih zakona, a carine su bile određene u iznosu od 1 šilinga po kvarteru. Kasnije je bila naplaćivana još samo neka neznatna pristojba da se podmire troškovi oko statističkih podataka.

Tako je u polovini XIX vijeka završena jedna borba između pobornika slobodne trgovine u oblasti vanjske trgovinske politike i pristaša zaštite. Pobjedile su liberalne ideje, i ako se mora istaknuti da se stanje radničke klase nije mnogo popravilo, ali su zato industrijalci ipak uspjeli da snize nadnice i da svoje proizvode učine u inozemstvu jeftinijim i sposobnijim za konkurenciju. Kako vidimo, u centru ekonomsko-socijalne borbe u toku XIX vijeka bio je problem žita.

IV.

Slično kao u Engleskoj, vodila se tokom XIX stoljeća sve do pred sam svjetski rat i u ostaloj Evropi borba za i protiv sistema slobodne trgovine.

Agrarna proizvodnja u Evropi, a u prvom redu proizvodnja žitarica, dospjela je u krizu radi dovoza jeftinog žita iz prekomorskih krajeva i Rusije. Naročito je žito iz Amerike imalo preimućstvo radi dobre kvalitete, jeftinoće i jeftinih troškova oko prevoza.

Dok je ranije put preko oceana pretstavljao priličnu poteškoću, razvitkom saobraćajnih sredstava tokom XIX vijeka razmak između Evrope i Amerike nije bio smetnja trgovačkom prometu.

U dvjema kontinentalnim državama Evrope najbolje se vidi kako se u toku XIX vijeka vodila borba između liberalizma i zaštitnih sistema, a ovoj borbi bio je uzrokom žitni problem. Ove su dvije države: Francuska i Njemačka.

Francuska je početkom XIX vijeka radi pada cijena žitu odredila carinu na uvoz. Zaštita je rasla automatski: ako su cijene u unutarnjem i vanjskom prometu padale rasla je razmjerno i carina tako da je ova često djelovala kao zabrana na uvoz žita. Neko olakšanje u zaštitnim carinama donosi Napoleon III koji je u ekonomiji bio sklon liberalizmu. Carine su bile za njegove vladavine snižene na 69 santima za 100 kg. pšenice. Ma da je za vrijeme drugog carstva poljoprivreda zabilježila u Francuskoj veliki napredak, ipak je sve više rasla agitacija za ukidanjem liberalnog režima, a za povratak k zaštiti. Ekonomske prilike pogodovale su povratku zaštitnog sistema koji se održao sve do danas, a održaće se vjerojatno i ubuduće.

Kroz slične peripetije prošla je i Njemačka. U drugoj polovini XIX vijeka došlo je do osjetnog pada cijena agrarnih proizvoda, u prvom redu žitarica i uslijed toga do porasta uvoza. Pretstavnici agraraca zahtijevali su carinsku zaštitu koja je dosad bila neznatna, jer je poslije francusko-pruskog rata u ekonomiji Njemačke zavladao liberalizam u skladu sa silnom industrijalizacijom i kolonizacijom koja se izvodila punom snagom. Kancelar Bismarck ukazivao je na nužnost prelaza britanskom carinskom sistemu, t. j. gotovo potpunom ukidanju zaštitnih carina i određivanju carina na ograničeni broj robe koja može da podnese veće opterećenje.

Ovaj je liberalizam doživio znatnu korekturu poslije „bečkog kraha“ (1873)

kada je — slično kao počevši od godine 1929 pa nadalje — veliki broj banaka: rudarskih, metalurgijskih i industrijskih poduzeća u centralnoj Evropi doživio slom. Radi toga je država bila prinuđena da zaštiti ne samo agrarce nego i industrijsku proizvodnju. Ova gospodarska politika može se smatrati početkom nastojanja da se prijeđe od sistema slobode k sistemu carinske zaštite. I stvarno godine 1878 Reichstag mijenja carinsku tarifu, a kancelar Reicha objelodanjuje iste godine svoj privredni program u kojem se zalaže za „zaštitu narodnoga rada“.

Zaštitni sistem, za razliku od sistema slobode, traži da se carinama zaštite sve one proizvodne grane koje ne mogu izdržati konkurenciju inozemstva. Carinska zaštita je samo onda opravdana kada su prednosti inozemnih producenata posljedica ili bogatstva kapitalizma ili drugih vještačkih preimućstava. U svom programu kancelar Reicha predviđa da će nove smjernice u gospodarskoj politici mnogo koristiti poljodjelstvu. Na pšenicu je iznosila carina 1 marku za 200 kg., a za ostale žitarice 50 fr., poslije par godina na krušno brašno 3 marke, kasnije 5 maraka.

Sve te mjere dovodile su do ozbiljnih sukoba s onim državama koje su visokim carinama bile povrijeđene, i čija je agrarna proizvodnja dospjela u krizu. Radi visokih uvoznih carina na žito bio je uvoz žitorodnih zemalja ozbiljno ugrožen. Ove posljednje odgovarale su jednakom mjerom udarajući visoke carine na uvoz industrijskih proizvoda. I tako je došlo do t. zv. carinskog rata između pojedinih država. Do zaključivanja novih trgovačkih ugovora teško je dolazilo, jer je svaka država da zaštiti svoju privredu, polazila sa čisto egoističkog stanovišta bez obzira na to kako će inozemstvo reagirati. Išlo se ususret carinskom ratu, pošto su i ostale države počele da se ograđuju carinskim barijerama.

Primjer Njemačke slijedile su i druge države: Austrija, Francuska, Rusija i Sjedinjene sjevernoameričke države.

Bio je u punom jeku uzajamni carinski rat koji je smatran pretečom svjetskog rata. Carinski rat škodio je interesima svih država, jer se konstatovalo da privreda nije imala velike koristi od tobožnje zaštite. Usprkos zaštiti u 80 godinama prošlog vijeka cijene žitarica nisu porasle, nego su naprosto pale. Uvoz žitarica u industrijske države nije spao, nego iz godine u godinu rastao, a da pri tom poljodjelstvo nije imalo velike koristi.

Jedan primjer carinskog rata u predratno doba daju nam države: Njemačka i Rusija, jedna industrijska, druga agrarna.

Ovaj carinski rat krčio je put evropskom ratu i može se smatrati jednim od najvažnijih uzroka prošlog velikog rata. Njemačka i Austrija, kao saveznice, ublažile su oštrice carinskih protivština, ali su se gospodarski odnošaji između Njemačke i Rusije i dalje razvijali u znaku carinskog rata. Rusija nije htjela priznati Njemačkoj one olakšice koje je dala svojoj budućoj saveznicu u svjetskom ratu Francuskoj. Njemačka je odgovorila jednom povišicom od 50% na uvoz ruskog žita, tako da se na krušno brašno plaćalo u Njemačkoj 7 i 1/2 maraka carine što je naprosto onemogućilo uvoz iz Rusije koja je opet udarala retorzivne carine na industrijske proizvode Njemačke.

V.

Rat i poratne prilike prekinule su za neko vrijeme carinsku zaštitu, jer su se države našle pred težim problemima, a glavni je cilj u prvo doba poslije rata bio nadoknaditi veliko pomanjkanje životnih namirnica. U mnogim državama vladala je za

vrijeme rata velika glad, pa nije bilo vremena za razmišljanje i stvaranje planova, nego su sve granice bile otvorene i promet dobara se jako razvijao. Agrarne države skupo su prodavale svoje proizvode, cijene žita su bile visoke. Dobro plaćeni poljoprivrednici bili su odlični potrošači industrijskih proizvoda. Zato je nastala era svestrane konjunktura i prosperiteta. Ovo stanje potrajalo je sve do godine 1929 kada je kao reakcija na prividni prosperitet došlo najprije do pada raznih trgovačkih i industrijskih preduzeća, a to je povuklo za sobom pad cijena svih proizvoda, naročito čisto agrarnih.

I sada u općoj gospodarskoj krizi pojavljuje se opet problem žita koji isto tako kao i ranije dijeli države u dva tabora: agrikulturne i industrijske, i stvara teren za međusobne borbe. Vidi se da se povijest ponavlja. Kao u prošlom vijeku tako i u ovom vodi se ogorčena borba za i protiv slobodnog uvoza žita. Uz to se pojavljuje čitav niz činjenica koje krizu zaoštavaju i otežavaju njezino ublaženje i uklanjanje.

U ovom članku će dalje biti govora: prvo o uzrocima današnje žitne krize, a drugo o savremenim nastojanjima odnosno o pokušajima da se kriza žita ublaži. U drugom dijelu biće uglavnom navedene mjere, stare i nove koje uvode države, u cilju olakšanja onih nedaća koje tište proizvodnju žita.

Usljed velike industrijalizacije proizvodnje u prekomorskim zemljama žito pojeftinjuje. Kako bi konkurencija sa evropskim žitom bila što uspješnija, transportni troškovi iz prekomorskih krajeva snizuju se — zahvaljujući tehničkom napretku — na najnižu mjeru.

Upotrebom strojeva, primjenom diobe rada i svih naučnih izuma proizvodnja se racionalizuje. Racionalizacija rada znači sve veće usavršavanje radnog i proizvodnog procesa, sve veću uštedu na produkcionim troškovima upotrebom tehničkih izuma — u prvom redu strojeva.

Premda se racionalizacija uspješnije sprovodi u industrijskoj nego u agrarnoj proizvodnji, ne može se ipak poreći da je ona imala teže posljedice u poljoprivredi nego u industriji.

U vezi sa racionalizacijom je i standardizacija agrarne proizvodnje. Standardizacija je takav način proizvodnje gdje se u ogromnim količinama proizvodi roba jednakog i po mogućnosti najboljeg kvaliteta. Ovakova proizvodnja istovrsnih proizvoda u masama znatno smanjuje proizvodne troškove, pogoduje velikoj diobi rada i upotrebi strojeva te velikih kapitala. Standardizacija se provodi ne samo u industrijskoj nego i u agrarnoj, žitnoj proizvodnji. Upotrebom strojeva, proizvodnjom na veliko, selekcijom sjemenja, primjenom naučnih istraživanja u praksi provodi se istovremeno racionalizacija i standardizacija žitne proizvodnje. U tome prednjači američka Unija u kojoj je porastao broj traktora na 835 hiljada, što je imalo za posledicu sniženje broja radnika, tegleće marve i potrebe stočne hrane.

Pošto su proizvodi na veliko i više nego se može potrošiti, cijene padaju i poljoprivrednik prestaje da kupuje industrijske proizvode. To mora imati za posledicu stagnaciju u industriji praćenu padanjem cijena i velikim zlom — nezaposlenošću.

Prema tome izgleda da je nezaposlenost posljedica racionalizacije, i, promatrana danas, nezaposlenost kao činjenica postaje uzrokom daljnih poremećenja u ekonomskom i socijalnom poretku, uzrokom još jačeg zaoštavanja gospodarske, a po tom i žitne krize. Industrijske zemlje, veliki potrošači žita, smanjile su uslijed nezaposlenosti i smanjenja potrošačke snage svog stanovništva potrošnju žita. Što više raste nezaposlenost to se sve više smanjuje potrošnja životnih namirnica. Prema statističkim podacima

Društva naroda broj nezaposlenih u svijetu pao je od godine 1933 od 30 miliona na 22 miliona ljudi. Ovo poboljšanje nije definitivnog karaktera, a došlo je kao posljedica sveopćeg naoružavanja i organizacije javnih radova. Time ovaj problem nije riješen, nego prijeto da se svom žestinom pojavi u bližoj budućnosti.

Nezaposleni znače veliki manjak u potrošnji kruha. Oni koji su primorani da sa svojom porodicom gladuju i da čekaju milostinju države, općine i humanitarnih društava ne mogu se ubrajati među potrošače.

Osim nezaposlenosti koja smanjuje potražnju žitarica navodi se u „Izvještaju zavoda za unapređenje spoljne trgovine za 1931 godinu“ i preokret u načinu ishrane kao razlog promjene u tražnji žitarica. U velikim gradovima, kaže se, opaža se da se manje troši kruh i da se više traže one namirnice koje obiluju vitaminima kao: voće, jaja, perad, maslac i t. d.

Kako je već prije spomenuto, racionalizacija i standardizacija stvaraju prividnu hiperprodukciju. Kažem prividnu, jer je to u stvari ne hiperprodukcija, nego nerazmjer između proizvodnje i potrošnje što faktično dovodi do jednako štetnih posljedica kao i stvarna hiperprodukcija — do sve jačeg padanja cijena. Pored sve prividne hiperprodukcije postoji zaista i povećanje kvantuma žitne proizvodnje koja je kad se uporedi sa godinama prije rata dosta znatna.

Površine zasijane žitaricama znatno su se povećale. Na primjer od godine 1926—28 povećala se površina zasijana pšenicom u Evropi za 2⁰/₀, u Americi za 4⁰/₀ dok je prinos žetve za isto vrijeme povećan u Evropi za 16⁰/₀, a u Americi za 30⁰/₀!

Poslije rata stalno se povećava površina zasijana pšenicom u ovim prekomorskim zemljama: Kanadi, Indiji, Egiptu, Tunisu i Argentini. U ovim zemljama je na primjer u toku 1932 godine povećana površina zasijana pšenicom za oko 2000 hektara. U Evropi se posljednjih godina javlja interesantna pojava da agrarne države smanjuju površinu zasijanu žitom, a one države koje uvoze žitarice nastoje povećati površinu. Tako je u toku 1932 godine povećala površinu: Francuska, Njemačka, Italija, Engleska, Austrija i t. d., a isto tako povećan je i prinos žetve. Ovo povećanje prinosa žetve posljedica je autarhičnih težnja industrijskih zemalja koje potiskuju cijene žitarica u agrarnim zemljama sve na niže, i štetno utječu na cjelokupno gospodarstvo ovih zemalja.

Dok se ranije povećavala površina zasijana pšenicom u žitorodnim državama, sada se sistematski smanjuje. Za Sjedinjenim američkim državama povode se u smanjivanju površine i druge zemlje kao: Kanada, Australija, afričke i azijske države. Dakle, dok prekomorske zemlje smanjuju proizvodnju zemlje Evropa je povećava. Kod nas površina zasijana žitaricama ostaje skoro ista.

Kako se kod nas kretala proizvodnja žitarica dviju najvažnijih vrsta žita vidi se iz izvještaja Narodne banke, odjeljenje za ekonomsko izučavanje:

Godina	Pšenica (sve u milionima kvintala)	Kukuruz
1920	11,7	25,6
1921	14,1	18,7
1922	12,1	22,8
1923	16,6	21,5
1924	15,7	37,9
1925	21,4	37,9
1926	19,4	34,1

Godina	Pšenica (sve u milionima kvintala)	Kukuruz
1927	15,9	21,—
1928	28,1	18,1
1929	25,8	41,4
1930	24,2	35,—
1931	26,8	32,8
1932	19,5	45,—
1933	26,2	36,5
1934	18,5	23,—
1935	19,5	51,—

Hiperprodukcija žitarica jače se manifestovala pojavom Sovjetske Rusije na žitnim tržištima Evrope. Prije rata Rusija je bila izvoznica žita za ostalu Evropu (u god. 1913 Rusija je izvezla oko 45 miliona kvintala pšenice). Za vrijeme rata, a naročito poslije radi građanskog rata i općeg uništenja svih dobara Rusija je prestala sa svojim izvozom u evropske države. Dapače je uslijed smanjenja proizvodnje u Rusiji ovoj u prvim godinama poslije revolucije nedostajalo žita da prehrani svoje stanovništvo. Ovo isključenje Rusije iz međunarodne trgovine dalo je povoda mnogim državama, naročito onim prekomorskim, da povećaju proizvodnju žitarica kako je to ranije prikazano. I pošto se povećanje pokazalo rentabilnim ove zemlje su za nekoliko godina poslije rata povećale površinu zasijanu žitaricama više nego što bi u normalnim prilikama za pola vijeka. Računa se da su prekomorske zemlje eksportirale u godini 1921 196 miliona kvintala pšenice prema 90 u godini prije rata, a to znači više nego dvostruko.

Pojavom Rusije na žitnom tržištu situacija se izmijenila. Rusiji je uspjelo da u razmjerno kratko vrijeme svoju proizvodnju racionalizuje uvođenjem mašina (traktora) i da je poveća tako, da je ona sada veća od predratne. Težak je udarac bio zadat evropskoj proizvodnji žita kad se godine 1931 Sovjetska Rusija poslužila dumpingom u cilju izazivanja nereda. Ona je te godine bacila na tržište oko 110 miliona bušhela pšenice, ne bi li tako izazvala pad cijena i opću paniku u privredi Evrope i cijelog svijeta.

Uzdrmana ravnoteža između proizvodnje i potrošnje najjače je pogodila poljo-privredu. Jedan ekonomista ustvrdio je da su porast nezaposlenosti i pad cijena najvažniji uzroci svjetske krize, a to znači da je pad potrošačke snage širokih narodnih slojeva jedan od glavnih uzroka krize.

Pad cijena se najprije pojavio u onoj zemlji gdje je dat alarm za opću krizu burzovnim krahom u New-Yorku. Te godine pale su cijene za 20%. Jedan švedski ekonomista tumači pad cijena finansijskim manipulacijama u Americi. Od 1923—28 bila je era konjunktura i prosperiteta. Pojave blagostanja bile su podržavane jeftinijim kreditima. Kapital je nagrnuo iz Evrope u Ameriku, te je u Evropi znatno poskupio. Privredna poduzeća su u porastu, privredna djelatnost je živa, dižu se banke i dionička društva, a papiri svih poduzeća rastu. Ali pošto je prosperitet samo prividan, uslijed sve većeg nagomilavanja zaliha robe dolazi do preokreta, do sloma visoke konjunktura do nagle katastrofalne baisse svih vrijednosnih papira što povlači za sobom pad cijena svih industrijskih i agrarnih proizvoda.

Švedski ekonomista misli da je i teauriranje zlata doprinijelo padu cijena. Zlato nestaje u trezorima francuskih i američkih banaka, a po ekonomskim zakonima kad jedne robe ima malo na tržištu ona se više traži i stalno poskupljuje. Pošto je zlato

mjerilo vrijednosti, dolazi nužno do pada cijena i ostaloj robi. Manipulacija zlatom stvara nestabilnost valuta, a to utječe na nesređenost na tržištu stvarajući nestabilne cijene (ovo mišljenje švedskog ekonomiste iznijeto je u Izvještaju zavoda za unapređivanje spoljne trgovine za 1931 godinu).

Do 1929 godine bile su cijene poljoprivrednih proizvoda dosta povoljne, premda je već onda postojao disparitet između ovih i industrijskih proizvoda. Za vrijeme krize od 1931 cijene su agrarnih proizvoda tako katastrofalno pale da je njihov indeks za 50% pao od natrag samo par godina.

Cijene agrarnih proizvoda u poljoprivrednim državama rijetko su kada u istom razmjeru sa cijenama industrijskih proizvoda, nego uvijek agrarnu zemlju pritiskuje disparitet cijena agrarnih i industrijskih proizvoda. To nam dokazuje letimičan pregled indeksnih brojeva (indeks je broj kojim se označuje cijena većeg broja srodnih proizvoda ili cijena jednog proizvoda za određeno razdoblje). Ako označimo indeks svih cijena g. 1926 sa 100, onda opažamo da je taj indeks u g. 1933 oko 64 što znači da su cijene pale za 36%. Pad cijena agrarnih proizvoda je znatno veći, jer iznosi indeks u 1933 g. 58% od pada cijena industrijskih proizvoda koje su pale na 70. Iz toga vidimo da je ono što seljak prodaje znatno više palo u vrijednosti od onog što on kupuje, a uzevši našu zemlju kao cjelinu: mi daleko skuplje plaćamo robu koju uvozimo, nego što dobijemo za robu koju izvozimo.

Na kraju napominjem jedan od posljednjih uzroka današnje krize žita, a to je autarhija. Odmah na početku krize, a kasnije u većoj mjeri, javlja se manje više kod svih država težnja za gospodarskom emancipacijom i nezavisnošću od inozemstva. Industrijske države staraju se da makar i isključivo vještačkim sredstvima podignu svoju poljoprivredu, a agrarne države svoju industriju. Ne pita se uvijek ima li za to prirodnih uslova, hoće se jedno zatvoreno gospodarstvo zaštićeno prohibitivnim mjerama, upućeno samo na sebe.

Autarhije znače vraćanje unatrag, u stadij primitivnosti i međudržavnih sukoba. Autarhiju traže nesredene političke prilike. Države hoće da se za slučaj rata opskrbe potrebnim sirovinama, jer je svjetski rat pokazao da samo ona država ima izgleda da izađe kao pobjednik iz rata koja ima dovoljno sirovina potrebnih za prehranu i fabriku oružja. Uslijed tih autarhičkih težnji radi se već dugo godina u nekim državama na sistematskom unapređivanju agrarne proizvodnje, i to u prvom redu proizvodnje žitarica. Primjer nam za to daju Italija i Njemačka u kojima se svim sredstvima nastoji proširiti proizvodnja žitarica. U Italiji se vodi tzv. bitka za žito sa ciljem da se proizvodnja žita podigne do maksimuma kako bi Italija postala što manje ovisna od inozemstva. Veliku važnost pridaje povećanju žitne proizvodnje i Reich.

VI.

Radi slabe rentabilnosti proizvodnje žitarica mnoge se države bave pitanjem preorijentacije poljoprivrede, ali to iziskuje velike troškove, a prijelaz sa jedne grane gospodarstva na drugu prouzrokuje prvih godina zastoj u rentabilitetu. Pokazalo se da je preorijentacija bila lakša kod onih gospodarstava koja su obzirom na proizvodnju bila raznolika, ali kako je kriza zahvatila može se reći sve grane seljačke proizvodnje, i ta je preorijentacija donijela stvarne koristi.

U vezi sa preorijentacijom govori se o potrebi planske proizvodnje koja je opet posljedica dirigovane privrede. Za sada je to još samo jedno teoretsko pitanje, jer provedba dirigovane proizvodnje nailazi na ogromne poteškoće i može se uspješno provoditi u onim državama koje imaju naročito društveno uređenje.

Glavna briga žitorodnih zemalja je nalaženje što podesnijih tržišta za izvoz žita. Žitna politika vodi se žitnim kontingentima i preferencijalima. Mada su to inače dvije različite mjere, ipak se spominju zajedno, jer se vrlo često u praksi kombiniraju. Uvoznim kontingentima smatraju se one količine žita kojih uvoz dopušta jedna država iz druge. Zemlje koje uvoze žito ne mogu dopustiti poljoprivrednoj državi da po volji uvozi žito. To bi značilo s jedne strane opasnu konkurenciju domaćoj proizvodnji žita, a s druge strane izmakla bi kontroli uvozna trgovina što se danas ne može dopustiti, jer sve države nastoje da po mogućnosti što više dovedu u sklad uvoz i izvoz kako bi trgovinska i platna bilansa bile što aktivnije.

Pošto zemlje koje uvoze žito određuju carinu koja je velika i djeluje često kao zabrana, žitni preferencijali imaju baš tu svrhu da snize carine i omoguće uvoz koji bi inače bio otežčan ili nemoguć kraj redovne tarife. Da bi se spriječio veliki uvoz kombiniraju se žitni kontingenti sa preferencijalima, t. j. određuje se koliko se žita uz sniženu carinu može importirati u izvjesnu državu. Preferencijali su predmet sporazuma, a zaključuju se na bazi reciprociteta. Agrarna država koja dobiva preferencijale za izvoz žita mora biti spremna da da preferencijale na uvoz iz industrijske države.

Radi provođenja sistematskog agrarnog protekcionizma u industrijskim zemljama, agrarne se države sastaju na konferencije, ne bi li pronašle puteve i načine kako da ublaže žitnu krizu i kako da omoguće plasiranje svojih viškova. U tom cilju konstituirao se „Žitni odbor Društva naroda“. Na mnogobrojnim konferencijama tokom posljednjih godina u: Varšavi, Bukureštu, Sinaji, Beogradu, Sofiji, Parizu, Rimu i Londonu, tretirao se problem žita. Od posljednjih konferencija interesantna je ona u Stresi kojoj su prisustvovala između ostalih i agrarne države srednje i jugoistočne Evrope. U ovom dijelu Evrope zahvatila je kriza najšire razmjere, te je zbog toga prevladalo mišljenje da bi ovim državama trebalo najprije pomoći, i to u prvom redu baš agrarnim državama. Postojala su tri projekta: francuski, talijanski i njemački, a svatri su uzela za bazu sistem preferencijala. U rezolucijama su se ispoljile tendencije da se podignu cijene žita u ovom dijelu Evrope. Osim ovoga nastojanja oko revalorizacije žita isticala se potreba saniranja bilanse plaćanja agrarnih država srednje i jugoistočne Evrope. U cilju revalorizacije cijene žita osniva se fond za gospodarsku i finansijsku obranu srednje i jugoistočne Evrope u koji uplaćuju države koje unose žito iz pomenutih država.

Mnogo se raspravljalo na ovim žitnim konferencijama o gospodarskoj krizi, ali nastojanje nije okrunio uspjeh. Sve se završilo na konstatacijama, jer su države bile slabo sklone da se odreknu dosadašnjih na oko uspješnih mjera i razne političke suprotnosti zamijene jednim širokim sporazumom koji bi poput melema djelovao na privredu bolesne Evrope.

U oblasti svoje unutarnje politike države osnivaju svoje žitne monopole, magazine i daju premije na izvoz žita da bi se ublažila žitna kriza.

Monopol izvoza žita uveden je kod nas 1931 g. Ovaj monopol bio je potpun i za kupovanje i za prodavanje. Uvoz i izvoz svih vrsta pšenice, raži i pšeničnog brašna isključivo je pravo države koja to pravo vrši preko „Privilegovanog akcionarskog društva“. Bila je utvrđena najniža cijena od 160 din. za 100 kg. Mlinovi su morali kupovati pšenicu samo od Privilegovanog izvoznog društva i uplaćivati u žitni fond Min. finansija zbog čega je brašno bilo skupo. Ovaj fond je bio ustanovljen radi pokrića eventualnih gubitaka. Ako dodamo još da su cijene kruha bile maksimirane, onda vidimo kako je taj monopol bio nezgodan, a provedba tako komplicirana da je sa priličnom

skepsom već u početku susretan. Imade nekoliko razloga zbog kojih monopol nije imao uspjeha: nedovoljna organizacija, pomanjkanje novčanih kapitala magazina, silosa, elevatora i t. d. Prizad nije mogao da primi sve količine ponuđene pšenice, jer je bio u nemogućnosti da te viškove plasira, bilo zbog nedovoljnog kapitala, bilo zbog slabe organizacije koja bi te viškove mogla odmah da izveze u inostranstvo. Od ponuđenih preko 90.000 vagona preuzeo je Prizad nešto preko polovinu i od toga uspio je da proda u inostranstvu polovinu. Ostatak je plasirao u tuzemstvu, jer je imao monopol i u unutrašnjoj trgovini. Da je bio uveden monopol izvozne trgovine, po ugledu na druge države, još bi se moglo razumjeti, ali je prilično nejasno zašto je uveden monopol unutarnje trgovine. Takav postupak bi bio shvatljiv kada bismo mi uvozili žito, pa kada bismo mi htjeli ovom mjerom zaštititi široke narodne slojeve, ili kad bismo nešto većim cijenama htjeli osigurati proizvođačima žita minimalnu rentabilnost. Zato su u nekim državama uvedeni uvozni monopoli žita kao u: Švedskoj, Norveškoj, Njemačkoj i Čehoslovačkoj. Ove države reguliraju uvoz žita ograničujući ga na najmanju mjeru u cilju održavanja visokih cijena na svojim domaćim tržištima.

Neke žitarske zemlje osnovale su žitne magazine. Da bi se spriječio pad cijena, osnovan je u Kanadi 1927 t. z. v. žitni pool (pul). Žetva je zadržana u magazinima, jer je bila obilna, a znalo se sigurno da će cijene i dalje pasti. Pool je kupio ogromne količine žita i zadržao sa namjerom da ga plasira na tržišta u povoljnijim prilikama. Sa sličnom tendencijom osnovan je u američkoj Uniji „Federal Farm board“ sa ciljem da pokupuje od farmera žita, i da ga prodaje uz što povoljniju cijenu.

U nekim državama daje se izvoznicima premija za izvoz žitarica. Ovime se postizava dvoje: unapređuje se izvoz i podiže cijena u trgovačkom prometu.

VII.

U ovom članku imao sam pored ostalog i namjeru da pokažem vezu između agrarne krize prošloga vijeka i današnje životne krize. Jasno je da su rat i poratne prilike znatno pooštrile ovu krizu, ali je takođe poznato da je kriza žita bila latentna i prije rata, da je problem koordinirane proizvodnje i potrošnje žita postojao i ranije, samo je danas mnogo ozbiljniji i teži, i radi toga pritište cjelokupno svjetsko gospodarstvo. Pošto je svjetsko gospodarstvo danas već jedna cjelina, to je utjecaj ovog na žitni problem od velike važnosti. A isto je tako presudan utjecaj žitne krize na cjelokupno svjetsko gospodarstvo. Ta je uzajamna veza i međusobna pasivnost razlogom da je nemoguće jedno izolirano rješenje žitnog problema, nego je potrebno da se — imajući u vidu taj fakat — pristupi rješenju svih ekonomskih problema od kojih je problem žita doduše jedan od najvažnijih, ali ipak samo dio toga sveopćeg gospodarskog problema.

Taj ekonomski i socijalni problem (ili zapravo ukupnost svih ekonomskih i socijalnih problema) toliko širok i dubok, toliko je kompliciran da ga se današnjim savremenim metodama i sredstvima koja se provode u svima državama zaista ne može riješiti, nego su potrebni novi putevi i načini da se konačno riješe svi ti problemi koji tište čovječanstvo. Takova rješenja moraju biti radikalna i u skladu sa ozbiljnošću i težinom problema. Jedno polovično rješenje znači samo kopiranje, znači odgodu novih perturbacija koje će se po prirodnim zakonima ponoviti, ali što kasnije sve elementarnijom snagom. Nema sumnje da je danas čovječanstvo na raskršću, da se nalazi pred teškim problemima koji vane za rješenjem koje će odlučiti daljni tok cjelokupnog društvenog života.

Dr. Vjekoslav Matanić

Nekoliko crtica iz povijesti Bača

U vrijeme općega vrienja među narodima poznatog pod imenom „seoba naroda“, podunavsko-potiska ravnica bila je kao raskrsnica barbarima koji su preko nje prelazili. Smještena skoro u srcu Evrope, bogata šumama, močvarama, pružala je svojim stanovnicima sve što je u ono vrijeme moglo trebati za udoban život. Lakše je bilo u nju doći negoli se zadržati, jer kako je nekada svemoćno Rimsko carstvo počelo posrtati pod snažnim udarcima novih naroda, krstare preko Panonske ravnice čete različitih naroda koje oštrim borbama potiskuju jedne-druge.

Češće se držeći obala rijeka, spuštaju se barbari niz Dunav i Tisu sve više na jug, da čestim zaletima uznemiruju oba rimska carstva.

Karakteristična je činjenica da nomadski narod, kao što su Huni, izabere za svoje sjedište Panonsku ravnicu. Njihove strelovite i divlje provale u zapadne krajeve Evrope, bilo da se svršuju u Lombardskoj nizini ili još dalje u današnjoj Francuskoj, dokazale su da je osvajačka ćud ovih na oko zdepastih azijata s izvjesnim razumijevanjem odabrala Panonsku ravnicu za bazu svojih ratnih pohoda. Ne samo da su se ovdje osjećali najsigurnijima, jer bi u slučaju neprijateljskoga napada, na ravnici mogli razviti svu svoju brzinu — glavnu odliku svog ratovanja — nego su imali pred sobom otvoreni put na sve strane svijeta.

Kultura što je vladala u ovim krajevima za vrijeme Rimljana nije se mogla održati uz divljaštvo i nepristupačnost Huna tuđem utjecaju. Panonija je bila premalena za hitre hunske konje da ne bi doprli u svaki kutić ostavljajući iza sebe pustoš i garišta. Time nije rečeno da se kulturi i civilizaciji izgubio svaki trag, jer uskoro po naglom raspadu hunske države iza Atiline smrti (453) dizali su se ponovo zapušteni gradovi, osobito kada je Istočno rimsko carstvo opet ojačalo.

Sretnije* od Zapadnog carstva u borbi protiv najezde barbara, uspjelo je Istočno carstvo da se pod Justinijanom (527—565) pridigne do zamjerne visine. Snažnom rukom uspjelo je caru da proširi granice svoga carstva...

Iskopine kod današnjeg Bača: sjekirice, oružje, oruđe, nakiti, novci iz rimskog vremena i drugi tragovi pokazuju da je tu nekada bila veća rimska naseobina koja je stradala kao i druga mjesta od najezde barbara.

Iz vremena cara Justinijana poznat je list u kome se spominju krajevi oko Dunava.

Pismo koje je car 535 upravio novome metropoliti u Justinijani Prvoj (današnje Skoplje), nadbiskupu Katelianu¹ spominje krajeve koje je car podložio pod crkvenu vlast novoga metropolite. Među drugim krajevima spominje i jedan dio Druge Panonije: ... „quae in Bacensi est civitate“. U čitanju nisu svi složni; jedni čitaju „Bacensi“ ili „Bacienzi“, a drugi opet „Bassienzi“² — to bi odgovaralo današnjim Petrovcima u Srijemu.

Pitanje je da li se spomenuta vijest odnosi na Bač ili na drugo mjesto.

Justinijan je potiskivao i Gote na Dunavu kojima je 507, za gotskog vladara Theodorika, uspjelo zagospodariti Slavonijom, Srijemom i jednim dijelom današnje Bačke.³

* Teodozije podijeli 395 g. rimsko carstvo na Istočno i Zapadno. Već 476 Odoakar vođa Herula pogubi zadnjeg zapadno-rimskog cara Romula Augustula.

¹ Dr. Ferdo Šišić: Priručnik izvora hrvatske povijesti sv. I str. 167.

² Dr. Fra Julijan Jelenić: Povijest Hristove crkve, I. 91.

³ Šišić: Priručnik str. 142.

Dokle se tačno prostirala Justinijanova država u ovim krajevima nije posve sigurno. Radi Bača važno bi bilo znati da li mu se uspjelo domoći stare rimske granice, po prilici do t. zv. „Rimskih šančeva“, ili je u njegovim rukama bio samo Srijem. Kraj južno od Rimskih šančeva između Dunava i Tise spadao je jedno vrijeme pod t. zv. Drugu Panoniju, ali izgleda da je spadao i pod Daciju, naime da su Rimski šančevi između Dunava i Tise s onima između Tise i Moriša činili jednu cjelinu kao granica.

Osim gore navedenog pisma nisu nam poznati drugi podaci ili vijesti prema kojima bi se moglo točnije odrediti da li je i kakovu je ulogu imao Bač u svojoj okolini. Kada bi se Justinijanova odredba odnosila na Bač, to bi značilo da se kraj južno od Rimskih šančeva između Dunava i Tise podvrgava novome metropoliti, a Bač bi u tome kraju dominirao kao glavni grad za dotični kraj. Tako bi isti kraj činio jednu cjelinu u crkvenom pogledu sa susjednom Dacijom, koja je isto spadala pod novog metropolitu.

Izgleda vjerojatnije da se Justinijanova odredba odnosi na današnji Srijem ili dio današnjeg Srijema. Grad Bassiana (Petrovci) imao je već u IV vijeku svoga biskupa koji je spadao pod crkvenu vlast sirmijskog metropolite⁴. (Grad o kome je sačuvano više vijesti, te je mogao biti znatniji po svojoj važnosti među drugim srijemskim gradovima). Odnosi li se careva naredba na ovaj grad, to bi „dio Druge Panonije“ bio kraj koji je spadao pod vlast grada, bilo u crkvenom bilo u političkom pogledu.

Da bi se moglo sigurnije odrediti o kome je riječ između ova dva grada, trebalo bi prije utvrditi da li je vlast Justinijanova sezala preko Dunava u Bačku oko 535 godine i da li je taj kraj u to vrijeme spadao u Drugu Panoniju.

Nastojanje cara da svoje rodno mjesto učini velegradom dovelo ga do toga da osnuje u istome mjestu i metropoliju, da time istrigne ispod vlasti papinog vikara u Solunu krajeve koje je podvrgao novom metropoliti, a tim samim bi bili vezani uz Carigrad. Radi toga je razumljivo da je čin Justinijanov urodio negodovanjem Papa⁵.

Međutim careva tvorevina nije mogla biti dugoga vijeka. Prema sjevernim granicama spuštale su se avarske horde.

Bliži rođaci svojih preteča Huna u naglom naletu kroz „vrata Evrope“ srušiše države u Rusiji, i spustivši se preko Karpata u podunavsku nizinu pokoriše narode koje su zatekli. Nesložna slavenska plemena jedno za drugim padoše pod avarski jaram. Avarska se bujica zaustavi na obalama Dunava i Tise. Svoje „hringove“ podi-goše blizu vode i usred velikih pašnjaka za svoje mnogobrojne konje. Uporedo sa širenjem avarske vlasti prema Bizantu pomiču se neki od Slavena sve više prema jugu. Skoro nikakvi podaci iz toga vremena ne dopuštaju da se поближе odrede slavenska naselja većeg značaja u Bačkoj, kao ni prilike njihovog života.

Neprestano zalijetanje Avara preko granice Istočno-rimskog carstva potpuno uništi Sirmium (Mitrovicu) kao i Justinijanovu tvorevinu. Careva snaga na Bosporu vidljivo klone; preko vojnika u blještavim oklopima nagrnu ratnici u vučjim i medvjedim kožama.

Sjaj zlata, blistavo oružje, vatreni konji, životne namirnice i roblje bile su jedine vrijednosti u očima barbara, sve drugo postaje plijenom ognja.

* * *

⁴ Op. c. str. 166.

⁵ Dr. Jelenić: P. H. c. II 91.

Kada su se Mađari primirili u svom novom boravištu, nastaju sređenije prilike. Bač se javlja sve češće i češće, tijekom vremena postaje glavni grad u Bački — barem južnoj.

Primivši mladi narodi nauku katoličke Crkve, poprimili su s njenom naukom i temelje svoje kulture. Kroz dugo vrijeme, u srednjem vijeku, vršila je Crkva jak utjecaj na ljudsko društvo, te su najčešće biskupska sjedišta i samostani bili žarišta prosvjete za svoju bližu okolicu. Bač je tipičan grad onoga vremena kada s kaptolom vlada nad čitavom svojom okolicom dok o nekim drugim mjestima jedva ima spomena, a danas su ga po svome značenju ostavila iza sebe.

Jedno od glavnih pitanja koje je zanimalo povjesnike obzirom na Bač jest pitanje o „bačkoj“ biskupiji, to jest da li je Bač imao svojeg vlastitog biskupa sa određenim teritorijem na kome je on vršio svoju vlast?!

Da je Bač dugo vremena imao svoj kaptol činjenica je koju niko ne misli nijekati ili o njoj sumnjati, isto tako da su u Baču boravili i biskupi sad više sad manje vremena niko ne poriče. Ali da li je bilo vrijeme kada je biskup bio neovisan od nadbiskupa u Kalači, o tome su različita mišljenja.

Bački se biskup, koliko je poznato, prviput spominje 1094 — Fabijan. Vijest o Fabijanu ima listina od 1134 g.⁶ koja navada prvu od 1094 i govori o osnutku zagrebačke biskupije u vrijeme dok je u Bački bio nadbiskup Fabijan. Ista listina veli dalje da je kralj Bela Franju sa zagrebačke biskupije premjestio za bačkog nadbiskupa.

Kao bački nadbiskup spominje se 1124 g. nadbiskup Grgur, kao svjedok potvrde što je kralj Stjepan II dao da potvrdi Trogiranima i Splićanima prava koja im je podijelio Koloman⁷. Naslov „bački nadbiskup“ nosi i Miho 1163 g., za Stjepana III koji potvrđuje da šuma Dubrava pripada zagrebačkom biskupu. Na toj je listini bački nadbiskup svjedok Stjepanove presude⁸. Ovaj nadbiskup Miho, prema dosada poznatim podacima, bio je ujedno i zadnji nadbiskup kod koga nalazimo naslov „bački“. Kasnije, po prilici 1165 g. ne dolazi više naslov „bački“, nego se javlja zajednički naslov „kalačko-bački“.

Među povjesnicima koji su se bavili proučavanjem pitanja bačke biskupije, a to su većinom mađarski, prevladavaju dva smjera. Prema tumačenju jedne strane koju u glavnom čine stariji povjesnici, u Baču je bila prvotno osnovana samostalna biskupija neovisno od kaločke. Kasnije, tijekom vremena su se ujedinile bačka i kalačka nadbiskupija, te odatle potječe naslov „kalačko-bački“ što ga nose kalački nadbiskupi od vremena ujedinjenja⁹.

Drugo, novije tumačenje ili bolje istraživanje povijesti bačke biskupije donosi sasvim druge, skoro protivne rezultate od gore navedenog. Glavni zastupnik novoga pravca je Dr. Városy Đurđe. Prema njemu u Baču nikada nije bila samostalna biskupija, nego je Bač bio jedno vrijeme samo sjedište kalačkog biskupa. Prvotno je bila osnovana biskupija u Kalači. Zbog nepoznatog uzroka preselio se kalački biskup u Bač, i tu je imao svoj kaptol kao i u Kalači. Kasnije se biskup ponovno vratio u Kalaču, a u Baču je ostao i nadalje kaptol. Tako je u jednoj biskupiji bilo dva kaptola, ali dakako da je kalački imao više upliva. Za uzvrat traži bački kaptol od nadbiskupa da

⁶ Kukuljević Ivan: Codex diplomaticus II 28—29.

⁷ Isto 25.

⁸ Isto, 66—67.

⁹ Dr. Bálics Ljudevit: A Római katolikus Egyház története.

mu prizna njegova prava. Da nadbiskup pokaže ravnopravnost jednoga i drugoga kaptola, među ostalim uzeo je i naslov „bački“, pridodavši ga svome „kalački“ kojega je dotada nosio. To bi po Városvy-u bilo ujedinjenje.

Među razlozima za svoju tvrdnju navođa zajednički grb sv. Pavla koga bi i kalačka nadbiskupija dugo imala za svoga zaštitnika. Donekle uzima u obzir i sam zajednički naslov, a nesuglasica između pečujskog i kalačkog nadbiskupa poradi međe u Srijemu pri koncu XI vijeka služi mu kao uporište da dokaže kako u to vrijeme nije bilo bačke biskupije, nego je nad čitavim južnim dijelom Bačke vršio vlast kalački biskup¹⁰.

Ograničeni prostor ne dopušta zadržavanje na ovom zanimljivom pitanju koje iziskuje posebnu radnju.

Ne može nam biti neobično da do danas nisu poznati u tolikoj mjeri podaci koji bi omogućili jasniji uvid u ovo pitanje. Već 1376 godine nalazimo tužbu da su se spisi o istoj stvari izgubili.

Papa Grgur XI obraća se 1376 godine na zagrebačkog biskupa i nalaže mu da istraži kakav je odnos između bačke i kalačke biskupije, jesu li i kada su ujedinjene. Neka ga o tome izvijesti zagrebački biskup, jer da papa nema o tim stvarima ništa pouzdano zabilježeno. Kalački nadbiskup Stjepan nije u svojoj molbi na papu mogao dati isprave o ujedinjenju, jer su se veli zbog ratovanja i drugih neprilika izgubile¹¹.

Kaptol je u Baču kroz više stoljeća vršio sve funkcije koje su u ono vrijeme vršili kaptoli u drugim gradovima. Kao upravitelj bačke tvrde koja je pripadala biskupu brinuo se za njezino izdržavanje. Više puta su se na njega obraćali pri diobi zemljišta, dijeljenju miraza kao na autoritativno sudište¹². Pred kaptolom su vođene istrage među plemićima zbog čestih razmirica — obični slučajevi u ono vrijeme. Kralj Karlo nalaže 1333 g. kaptolu u Baču istragu protiv Petra, sina File koga je tužio Ivan Botuš, da je bio pri pustošenju Krstura (Kerestur)¹³. Nakon izvršenja naredbe kaptol odgovara da je optuženi nevin¹⁴.

Za vladanja cara Manojla u Carigradu je ponovno oživjela ideja o obnovi Istočno rimskog carstva. Sjajni uspjesi cara nad neprijateljima, kao nad Bugarima, budile su nade da je svanuo suđeni čas. Manojlo je htio iskoristiti priliku da nakon smrti ugarskoga kralja na upražnjeni prijesto ugura Stjepana koji se odgajao na carigradskom dvoru. Međutim njegovo nastojanje ne dovede ni do čega, jer staleži ne htjedoše Manojlovog ljubimca za kralja. Manojlo protiv novoga kralja povede više vojna poznatih pod imenom „grčki ratovi“. U naizmjeničnoj sreći uspjelo mu je da sa svojom vojskom prodre preko Dunava. God. 1164 boravi u Baču gdje ga je dočeka biskup, kao pristalica Stjepana i Manojlove politike. Manojlo se povuče iz Bača, uopće iz Bačke pred novom vojskom ugarskoga kralja. Dok Manojlo nije dopro do Bača, bio je grad sastajalište ugarskih četa koje su se spremale protiv Grka. Pokušaj Manojla da pod svoju vlast podvrgne ugarske zemlje, postavivši na prijesto svoju kreaturu Stjepana III, za ovaj put propadne.

S bogatstvom kaptola rasla mu je i moć, a time ujedno i Bač dolazi do sve veće važnosti. Nagli zastoj prouzoči provala Mongola „Pasoglavaca“ kako su ih u

¹⁰ Bács-Bodrogh vármegye története II 296—297.

¹¹ Theiner: Vetera monumenta Slavorum meridionalium Rim 1861 sv. I str. 313.

¹² Smičiklas: C. d. II 576, VI 678, X 22 i t. d.

¹³ Op. c. X 77.

¹⁴ Isto str. 91.

Hrvatskoj zvali. U bitci na Šaju 1241 g. pade bački prepozit sa svojim ljudima¹⁵. Za ono kratko vrijeme što su se Mongoli zadržali u ovim krajevima tako su opljačkali zemlje gdje su doprli, da je trebalo prilično vremena kalačkom biskupu i bačkom kaptolu da skupe 15 maraka (oko 60 zlatnih forinti)¹⁶.

Bač je bio sjedište bačke županije, radi toga su se plemići bačke županije sastajali u njemu na svojoj skupštini¹⁷.

U XIV stoljeću događaji na Balkanu svraćaju na sebe pozornost ugarskoga dvora. Uspon srpske države, tendencija srpskih kraljeva za širenjem na sjever, nagli rasap i pad srpske kneževine na Kosovu 1389 nije mogla ostati bez utjecaja na susjednu Ugarsku. Iza smrti Ladislava, novi kralj Karlo Robert izgrađuje, utvrđuje bačku tvrđavu za odbranu protiv srpskoga vladara.¹⁸ U isto vrijeme u Baču se nalazi kovnica srebrnog novca.¹⁹ Jačanje srpske države izazvalo je na ugarskom dvoru široke mjere opreza. Ne samo Bač nego sva bačko-bodroška županija zajedno s baranjskom, srijemskom, vukovskom i mačvanskom banovinom spadaju u okvir vojničke marke protiv srpske države.²⁰

Kroz XIV stoljeće Bač se diže sve više i više, da u XV i početkom XVI stoljeća dostigne vrhunac svoje vlasti. Zbog novih prilika kaptol se domogao najjačeg upliva i bogatstva. Događaji su se na Balkanu razvijali ubrzanim tempom. Kršćanske su pokrajine jedna za drugom padale u ruke Turcima. Kalačko-bački se nadbiskupi kao državnici češće zadržavaju u Baču da mogu lakše pratiti događaje u susjedstvu. Nije osamljen slučaj iz 1495 g. da kralj boravi u Baču.²¹

Vrtoglavica koja je zahvatila obijesne velikaše koncem XV i početkom XVI vijeka zbog borbe o međusobnu prevlast, nesiguran položaj u kome se nalazi kralj zbog sukoba s moćnom vlastelom potisla je u pozadinu opasnost koja se bližila. Turci su se poput klina zabijali među raskomadane balkanske države.

Lična slabost Ljudevita II nije bila kadra da okupi zavađene velikaše na snažan otpor. Grozničavo spremanje za obranu, o čemu su radili i sabori u Baču 1518 i 1519,²² urodilo je slabim plodovima prema onome što bi se sve moralo učiniti da se stane nasuprot Sulejmanovoj vojsci — najjačoj sili svoga vremena.

Na mohačkom polju 1526 g. pao je i Đuro Paližna zajedno s konjicima koje je grad Bač od 1498 držao kao stalnu posadu²³.

Vraćajući se ispod Budima jedan dio Turaka navali na Bač, nakon kraćeg otpora zapališe grad; isto tako uspjelo im je da zapale franjevački samostan i crkvu kamo su se sklonuli branitelji²⁴.

Nakon Sulejmanovog povratka u Carigrad, uplašeni narod, zbunjen u vrtlogu međusobnih borba između pristaša Zapolje i Ferdinanda, pristade uz čovjeka kojemu je uspjelo nenadanim smionim nastupom zadobiti za sebe šire mase. Neznanca savre-

¹⁵ Bács-Bodrogh vármegye története sv. II str. 57.

¹⁶ Marczali Henrik: Magyarország története. II.

¹⁷ O jednom takovom sastanku govori povelja iz 1336 g. T.Smičiklas Codex diplomaticus XIII str.

¹⁸ B. B. V. t. II. 63.

¹⁹ Isto:

²⁰ Šišić: Priručnik 346.

²¹ B. B. V. t. II 74. Te godine boravi Vladislav II.

²² B. B. V. t. II 78.

²³ Isto str. 299.

²⁴ Op. c. p. 92.

menici nazvaše tajanstvenim imenom „Ivan Crni“ ili „Crni Čovjek“. U njegovoj akciji da iskoristi opću zabunu, bio mu je kraće vrijeme Bač sjedištem dok ga kasnije nije prenio u Suboticu.

Pred novim pohodom Sulejmana 1529 bački se kaptol povuče na sigurnije mjesto.²⁵ Bačem konačno zavladaju Turci, i prema njihovom administrativnom uređenju zauzetih krajeva potpade pod vlast somborskog sandžaka.

Teške prilike pod vlašću Turaka još je više otežavala neizvjesnost za sutrašnjicu. Raji se moglo sve i sva činiti. Posebne simpatije što su ih stekli franjevci pred osmanlijskim vlastodršcima²⁶ omogućile su im da u svim prilikama, ili bolje neprilikama, budu glavni dušobrižnici ugnjetavane raje. Bosanski franjevci iskorišćujući svoje pogodnosti dogradiše u Baču samostan.²⁷ Na mjestu samostana imali su templari svoje obitavalište, a oko 1300 prelazi ono u franjevačke ruke.²⁸ Razumljivo je da je samostan s crkvom više puta stradao, osobito od požara u nesigurna vremena, kao i sav grad. Tako je 1351 izgorjela crkva sv. Pavla i mnoštvo spisa koji su se u njoj čuvali²⁹.

Samostan je, među ostalim, bio kao protuteža krivim naukama koje su nicale jedna za drugom. Oko g. 1437 boravi u Baču glasoviti franjevac inkvizitor o. Jakov Marchia koji iz Bača prelazi u Srijem³⁰ i Bosnu³¹ da zatire krivovjerja.

Nekako u isto vrijeme (1445) papa Eugen IV izdade list fra. Fabijanu Bačaninu, bosanskom vikaru po kome je imao on i njegovi nasljednici vlast da na području bosanske vikarije izvršuju inkvizitorsku vlast³². Iste godine, samo malo kasnije, isti papa dade dozvolu fra Fabijanu da budu istražitelji protiv krivovjeraca, osobito Husita, od Jadranskog mora do Karpata. Ujedno fra Fabijan bude imenovan apostolskim povjerenikom, podijeli mu papa u svoj vikariji takvu vlast kakvu bi imao samo vrhovni upravitelj reda kada bi se nalazio u dotičnim krajevima³³.

Iz kasnijih vremena poznat je još jedan franjevac s nadimkom „Bačanin“. To je fra. Mihajlo Radnić. U svome redu zauzimao je najuglednija mjesta. Sačuvalo se djelo što ga je on napisao „Razmišljanja pribogomiona od ljubavi Božie“, štampano u Rimu 1683 i „Pogardjenje izpraznosti od svieta“ Rim 1683. Dosada najstarija poznata djela na hrvatskom jeziku u ovim krajevima. Čuvaju se u franjevačkom samostanu u Baču³⁴.

Po nadimku „Bačanin“ što su ga ova dva ugledna franjevca nosila može se zaključivati da su obojica potjecala barem iz kraja gdje se Bač nalazi, ako nisu baš iz samoga Bača.

Turci su Bač, tvrđavu bačku popravili, jer je Bač bio jedno vrijeme među Zapoljinim gradovima kome su Turci bili saveznici. (B.—B. V.—I—35).

Veliki rat za oslobođenje potisnu Turke iz Ugarske 1686. Na svome povlačenju zatirali su oni sve što im je pod ruku došlo. Franjevački samostan u Baču bude opljačkan i dobrim dijelom i razvaljen. Goneći Turke ubrzo do Bača dopriješe kršćanske čete koje ostaviše u Baču stalnu posadu. Propadanje turskoga carstva ponovo zatalasa

²⁵ B. B. V. t. II 299.

²⁶ Ferman, što je dobio fra Anđeo Zvijezdović od Mehmeda II. Po njemu su imali franjevci slobodu kretanja i vršenja svoje svećeničke službe — Fra Mijo Vjenceslav Batinić — Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini sv. I. st. 131.

^{27, 28 i 29} B. B. V. I 34.

³⁰ B. B. V. II 66.

³¹ Batinić I str. 91.

³² Op. c. p. 99.

³³ Batinić-ibidem.

³⁴ Oba su djela bila izložena na „Smotri bunjevačke prošlosti“ od 29 rujna 1935 u Subotici.

sad veće sad manje grupe naroda. Među izbjeglicama u oslobođene krajeve nalazimo i Đuru Vidakovića koji postade kapetanom grada Bača (Ibidem).

Napor uzdrmanog carstva da se osveti za poraze propade nakon katastrofalnog poraza Kara-Mustafine vojske od Eugena Savojskog kod Sente 1697.

Na osvojene krajeve ispod Turaka protezala se vlast bečkoga dvora. Bač se nalazi na početku XVIII vijeka među gradovima koji se imaju konačno urediti za vojnu krajinu. Krajina se protezala iz Vlaške i Moldavije duž čitave granice prema Turskoj. Osnutkom vojne krajine pojačana je obrana protiv Turske, ali je oslabljena vlast zemlje, tj. države gdje su se nalazile krajine, jer su bile izuzete od civilne državne vlasti, a spadaju izravno pod bečki dvor. Time je ujedno osjetno pojačana moć dvora. Protiv jačanja Beča ustajali su staleži i sabori za obranu svojih pravica.

Ustanak Rákóczy-a išao je za time da otme Ugarsku ispod austrijske vlasti. Njegovi su „kuruci“ nakon kraćih okršaja opustošili i zapalili grad Bač³⁵. Pri tome je jako stradala franjevačka crkva sa samostanom.

Nastojanje ugarskog sabora 1712, 1715 da se nekadašnji teritorij bačko-bodroške županije vrati pod vlast sabora nije donijelo željnog uspjeha radi opiranja bečkog dvora. Naprotiv, da bi oslabio značaj i važnost Bača, a time ujedno i bačke županije, pokuša dvor 1715 da oživi bodrošku županiju³⁶. Pokraj tradicije koja je znala za bačko-bodrošku županiju nije se održala dulje nova županija. Rivalstvo se svršilo konačno pobjedom Bača 1729³⁷. U Bač su prenesena sva akta, a titula „bodroški župani“ ostade samo počasni naslov do konca XVIII stoljeća.

Od provale Turaka Bač gubi mnogo od nekadašnjeg svoga značenja. U XVIII v. proces se nastavlja u istome pravcu: Baču se sve više primiče sudbina da ostane selo bez većeg značenja u životu županije. Sjedište županije nije samo Bač nego se pomiče u življe gradove kao što su Baja i Sombor dok konačno ovaj potonji ne postade sjelo županije.

Burna godina 1848 prohujala je više Bača ne ostavivši dubljeg traga u njegovu životu. Događaji su se razvijali ne zadrijevši jače u omanje mjesto blizu Dunava osim općenitog nemira i nesigurnosti što je pratilo ono vrijeme.

* * *

U svome životu Bač je imao dugo vremena prvenstvo u županiji. S raširenjem i moći županije rastao je ugled, značenje Bača. Nove prilike, novi način života kroz XIX st. stvarao je nova mjesta, od neznatih sela dizao gradove, a Bač je ostao po strani. Kanali između Dunava i Tise, osobito glavna pruga od Pešte do Carigrada preko Subotice i Novog Sada ostavile su Bač u pozadini. Mađarski nacionalizam gledao je da stvori glavnije gradove sa svojim življem da preko njih zavlada u svakom pogledu nad drugima. Svijesnom taktikom bivala su hrvatska mjesta potiskivana bilo u ekonomskom ili nacionalnom pogledu.

Kraj drevnih ostataka prošlosti, ruševina bačkog grada ostali su i danas Hrvati sa svojom šarolikom šokačkom³⁸ narodnom nošnjom da uvijek s istom žilavošću čuvaju svoju djedovinu!

Albe Šokčić

³⁵ B. B. V. I 36.

³⁶ B. B. 4. II 146.

³⁷ Ista str. 155.

³⁸ Antunović u svojoj — Razpravi (Beč 1882) — veli, da je o. Katančić prvi „vrgnuo“ u knjigu ime Šokac. Ime Šokac spominje se i 1693 u fermanu sultana Ahmeda II od 6-og aprila u kome naređuje da katolici u Hercegovini imaju plaćati pećskom metropolitu Simeonu pristojbe za vjenčanje i druge slične stvari. Dr Dominik Mandić „Acta Franciscana“ str. 251. Katančić je živio 1750—1825.

Katolička nauka o radničkoj plaći

Pridizanje proletarijata bio je cilj epohalne okružnice „Rerum novarum“ koju je Leon XIII izdao g. 1891. Mnogi su nažalost baš tu temeljnu ideju Leonova programa zanemarivali držeći da je neostvarljiva. A ipak, ne nađe li se na vrijeme pomoć, možemo očekivati samo još veće kataklizme. Današnji papa u „Quadragesimo anno“ veli da će se to pridignuće moći ostvariti, ako se radom i marljivošću radnici podignu do neke imovine (Hrv. prij. str 30). No kako da to postigne onaj nevoljnik koji samo iz rada svojih ruku ima prihoda, a taj mu rad nije ni toliko nagrađen da se može svaki dan najesti? Zato je u cijelom tom socijalnom podizanju proletaraca od bitne važnosti pitanje plaće.

Plaća

Sociolozi daju riječi „plaća“ višestruko značenje. Plaća uopće jest nagrada bilo kakvog djela. Ekonomski, plaća je uzvrat, nagrada za rad, i to u užem smislu nagrada za *ovisan* rad, a u najužem smislu nagrada za posao nadničara (Lohnarbeiter). Tako će se i u ovom članku kad se govori o pravednoj plaći razumijevati plaća u tom najužem smislu.

Plaća je raznovrsna. Nije potrebno tumačenje što je plaća u novcu i plaća u prirodi (naturi). Ima nominalna i realna plaća. To je ista plaća označena novčanom ili pak kupovnom vrijednošću. Realna plaća nije isto što i stvarni dohodak radnikov što ga dobije pri isplati. Nije isti ni sistem po kom se plaće određuju. Temeljne su jedinice pri određivanju ili vrijeme rada ili izvršeno djelo. Vrlo se često kombiniraju oba načina s raznim dodacima. Uopće moderni je sistem plaća vrlo zamršen, a kojiput i vrlo samovoljan. Visina plaće danas već ne ovisi samo o slobodnoj ponudi i potraživanju radne snage nego je to ponajviše (na pr. minimalne plaće) bilo u radničkim i poslodavačkim društvima organizirano. Plaća se izdaje većinom nedjeljno ili dvonedjeljno, a jer je ona radniku glavno, možda i jedino sredstvo da si pribavi sve što mu treba za život, to je ona u zakonodavstvu raznih država neotuđiva. Salarni sistem nije nešto prolazno već nešto trajno što preživljuje radnika. (Prema Nell-Breuningovu članku „Lohn“ u Herders Konversationslexikon VII.) Bez plaće nema radniku opstanka. Zato nam se nameću razna pitanja. Da li je rad u najam, t. j. salarni sistem uopće dopušten? Ako je dopušten, kolika mora biti plaća? Što je s t. zv. obiteljskom plaćom?

Mi katolici znamo da gospodarski život ne smije ignorirati norme morala, jer ne postoji samo „homo oeconomicus — gospodarski čovjek“, već čovjek, stvor Božji s određenim konačnim ciljem ima da se bavi gospodarstvom. Na gornje upite ne možemo adekvatno odgovoriti, ako se ne obaziremo na principe etike.

Pijo XI ističe da se jako varaju „oni koji proglašuju ugovor o primanju i davanju rada u najam po svom pojmu nepravednim“. (Quadr. anno, hrv. prijev. str 30.) To ide na adresu socijalizma koji dopušta samo društveni ugovor kojim se dobitak ima podijeliti među radnicima i poslodavcima. Pa i neki su katolici tvrdili da su jedino kolektivni ugovori opravdani. Papa ne poriče vrijednost, što više i prednost društvenih ugovora, ali hoće da se bistine pojmovi. Ako je jedna stvar bolja, druga ne mora biti loša. Tako je i ovdje. Moguće da će vremenom i iščeznuti salarni sistem, da će dati mjesta novom, boljem uređaju, ali zato današnje još nije u sebi zlo. Etika nas uči: čovjek ima prirodno pravo na svoje tjelesne i duševne sile, te po pravu samoodređenja može te svoje sile staviti drugom u službu da postigne koji dopušten cilj. Pače može

biti i dužan da tako uradi, ako mu drukčije nije moguće izdržavati sebe i svoje. Onda mora sklopiti radni ugovor koji će se temeljiti na jednakosti između onog što radnik daje i što dobiva. (Cfr. Donat: *Ethica specialis*⁴ p. 46 ss.; Biederlack: *Die soziale Frage* 9 p. 156 s.)

Pravedna plaća

Liberalna škola tvrdi da je svaka plaća pravedna na koju su obje stranke, radnik i gospodar, pristale i da tu odlučuje ponuda i potražnja. Na prvi mah otkriva se sva nesocijalnost, da nečovječnost toga načela.

Životne su pojave i te kako zamršene, i ne dopuštaju da se kakvimgod jednostavnim formulama sputaju. Za pravilno prosuđivanje valja uočiti sve komponente. Tako je i pri određivanju pravedne plaće. Obzirom na individualni i socijalni značaj rada papa Pijo XI navodi tri faktora koji određuju visinu plaće: izdržavanje radnika i njegove obitelji, snaga poduzeća u kojem je radnik zaposlen, opće blagostanje. (Quadr. anno, hrv. prij. str. 31—34.)

a) Obzir na radnika

Zanimljiva su teoretiziranja sociologa da rad svakog čovjeka vrijedi barem toliko da može sebe danomice izdržavati. Čini se da je to nemoguće dokazati iz samog individualnog značaja rada kako to Nell-Breuning lijepo ilustrira na primjeru seljačkog naroda (*Die Soz. Enzyklika*² 119.) No drugo je s ljudima koji su u takvim prilikama da mogu živjeti samo iz dohodka od rada. Sad se može reći da dohodak od rada mora odgovarati barem životnim potrebama radnika. To je prvotno stvarna nužda, a jer proleterac nema drugih sredstava, to je onda i etička nužda da mu se bar minimum, ako ne i više, osigura, jer inače gospodarstvo ne ispunja svoje kulturne funkcije kako to iziskuje razumni poredak.

Radnik ima pravo tražiti da mu se plaća mjeri prema onom što on donosi i pruža. To je dobro formulirano u t. zv. Haidskim tezama:

- 1 Vrijeme, snaga, spretnost i razum što dotični posao iziskuje;
- 2 Predizobrazba radnikova, ukoliko je ona od važnosti za dotični posao;
- 3 Eventualna odgovornost radnikova;
- 4 Opasnost po zdravlje i život skopčana s poslom.

Među katolicima je bilo opće uvjerenje da valja posebnu brigu obratiti radničkim obiteljima. Zato da se ta briga mora nekako i u radničkoj plaći odraziti. No nikako se nijesu slagali u filozofskom obrazloženju toga zahtjeva. Razlikovali su apsolutnu i relativnu obiteljsku plaću. Apsolutnom obiteljskom plaćom zovemo onu plaću svakom odraslom radniku koja je dovoljna da uz pripomoć žene i djece (dakle obitelj ne mora živjeti samo od očeva prihoda) mogu svi pristojno živjeti. Relativna bi bila ona koja je dovoljna za život određene obitelji s određenim brojem djece. Jasno je da se relativna obiteljska plaća ne može zahtijevati po prirodnom zakonu, no razne socijalne uredbe treba da olakšaju život mnogobrojne radničke obitelji. Ali što je apsolutnom obiteljskom plaćom? Već pred 40 godina tvrdili su nekoji da je ona postulat t. zv. komutativne pravde koja zaštićuje osobu u njenoj individualnosti. Pozivali se na „*Rerum novarum*“. Sigurno je da su u njoj sadržane, rekao bih, premise takva zaključka, no zaključak još nije formuliran. I kad su nekoji iz Belgije željeli da se Sv. Stolica formalno izjasni, ona je odgovor povjerila kardinalu Zigliara, te poslala njegovo mišljenje. No

sama je šutjela ljubomorna na svoje načelo: nigdje se ne prenagliti. Čekala je da se pitanje raspravi temeljito, pa da onda dade meritornu izjavu. I doista se mnogo raspravljalo i među moralistima i među sociolozima. Protivnici su apsolutne obiteljske plaće govorili: na radu ne mijenja ništa da li je radnik oženjen ili ne, pa to ni na plaću kao takovu, koja je nagrada posla, ne može utjecati. Istina je da postoji dužnost pomaganja radnikove obitelji, no to spada na socijalno zakonodavstvo, a ne veže poslodavca kao poslodavca.

Branitelji su iznosili: kad obiteljska plaća ne bi bila zahtjev pravednosti, čovjek ne bi imao naravne mogućnosti da svoj prirodni cilj ispuni, i bio bi prisiljen da se uzdrži od ženidbe na koju ima naravno pravo. A ni materijalna dobra ne bi bila na korist svima, jer bi većina bila bez njih.

Pravi prirodni poredak traži da čovjek može uzdržavati sebe i one za koje se po naravnoj dužnosti mora brinuti. Tu dužnost stvarno imaju samo oženjeni, no valja reći da je ona uopće u namjeri prirode, jer priroda zbog potrebe da se vrsta očuva uopće traži i potiče ljude da se žene i oni imaju na to pravo. A kako će to pravo i tu dužnost izvršiti, ako nije obiteljska plaća postulat pravednosti?

Obitelj je prvotna stanica društva, pa kao što se individuumu mora osigurati egzistencija da vrsta ne propadne, tako se i obitelj mora osigurati da ne propadne društvo i dosljedno vrsta.

Napokon se Pijo XI izjasnio za obiteljsku plaću. Taj je odsjek doktrinarno veoma važan, jer nam također pokazuje što valja misliti o nekim reformama u tom pogledu, i ukazuje na jedan veoma važan, ali u stručnoj literaturi nedovoljno istaknut faktor u ostvarenju ove nauke, a to je pitanje radničkog stana i kućanstva. „U prvom redu treba radniku davati takvu plaću koja je dostatna za izdržavanje njega i njegove obitelji" i nadovezuje: „pravedno je, dabome, da i ostali članovi obitelji, svaki prema svojim silama pridonose zajedničkom izdržavanju svih, kao što vidimo naročito u obiteljima zemljoradnika, a i u mnogim zanatlijskim i malotrgovačkim obiteljima, ali je grehota zlorabiti nedoraslu djecu i slabe žene. Domaćice neka ponajviše rade kod kuće i brinu se za kućne poslove. A najgori je običaj, kojega treba svim silama zatirati, što majke obitelji moraju zbog malene plaće očeve raditi za plaću izvan domaćih zidova i pri tom zanemarivati svoje naročite brige i dužnosti, a osobito odgajanje djece. Treba dakle svim silama pregnuti da ocevi dobiju toliku plaću koja će dostajati da se dolično namire zajedničke potrebe cijele kuće. Ako se u sadašnjim prilikama to neće uvijek moći polučiti, zahtjev je socijalne pravednosti da se što prije uvedu takove promjene po kojima će svakom odraslom radniku biti određena dosta velika plaća. Neće biti zgorega ako ovdje izrazimo zasluženu hvalu svima onima koji su mudro i korisno kušali otkriti način kako bi se plaća rada tako dovela u sklad s teretima obitelji, da bi s povećavanjem ovih i ona rasla, i da bi se, šta više, u slučaju nužde pošlo u susret i izvanrednim potrebama" (Quadr. a. Hrv. pr. 31—32).

Ti obiteljski dodaci nijesu isto što apsolutna obiteljska plaća; ovo je ideal kojem se mora težiti, a dodaci bez nje jesu samo pomagala da se ublaži bijeda.

b) Snaga poduzeća

Radni ugovor sklapaju dvije stranke. Ako radnik živi od rada, to se i poduzeća temelje i vode na spoju kapitala i rada. Stoga valja gledati i na njihovu snagu. Izvađanja Quadragesimo anno o toj stvari upravo su nedostiživa u svojoj sažetosti, jasnoći i blizini realnom životu;

„Kod određivanja kako velika treba da je plaća valja se obazirati i na snagu radnje i njezinog poduzetnika. Nepravedno bi bilo zahtijevati pretjeranu plaću koju radnja ne bi mogla podnijeti bez svoje propasti i naravno bez štete radnika nastale iz te propasti. Ali, ako radnja imade slabiju dobit poradi lijenosti, ili nesposobnosti ili zanemarivanja napredne tehnike i ekonomije, onda nema govora pravednom razlogu da se radnicima umanju plaća. No ako radnja ne dobiva toliko novaca koliko joj treba da radnicima isplaćuje pravednu nagradu, a ne dobiva bilo zato što je pritisnuta nepravednim teretima, bilo jer je prinuđena svoj proizvod prodavati jeftinije nego li je pravo, onda je teška krivnja onih koji je tako progone, jer otmaju radnicima pravednu nagradu i sile ih da, nagnani nuždom, primaju manju od pravedne.

Neka se dakle složnim silama i naporima svi trude: radnici i njihovi poslovođe da sve poteškoće i zapreke nadvladaju. U tako korisnu poslu neka im razborito dolazi u pomoć briga državnih vlasti. Ako bi radnja došla u bezizlazni položaj, tada će dabome biti potrebno vijećati ima li se na započetu putu ustrajati, odnosno treba li radnicima pomoći na drugi koji način. U tom važnom poslu neka među radnicima i poslovođama vlada i uspješno djeluje kršćanska sloga i prijateljstvo". (Hrv. pr. 32—33.)

c) Opće blagostanje

Svakako mnogo doprinosi općem dobru „ako je radništvu i činovništvu otvorena mogućnost da jedan dio plaće, koji im je preostao nakon namirenja nužnih izdataka, stavljaju na stranu i tako malo pomalo dođu do vlastite imovine" (Quadr. anno Hrv. pr. 33.) da se tako izmjenom u podjeli imovine svlada proletarijat.

Papa još upozorava kako je osobito u doba neuposlenosti veliko značenje plaće za opće dobro. O visini plaće uveliko ovisi i zaposlenje, a pravedan razmjer među plaćama u uskom je savezu s pravednim razmjerom među cijenama uz koje se prodaju razni proizvodi.

Ovaj zadnji momenat općeg blagostanja od presudne je važnosti za određivanje pravedne plaće, jer s obzirom na nj Pijo XI tvrdi da nije udovoljeno pravdi, ako se radniku dade samo tolika plaća da može čedno živjeti. Papa traži više: *plaća valja da omogući radniku da u normalnim prilikama iziđe iz svog proleterskog stanja i postane posjednik*. „Socijalno ekonomski položaj će istom tada biti zdravo uređen i svoj cilj postići* kad svi i pojedinci dobiju svih dobara koja čovjek može postići bilo iz bogatih vrela prirode, bilo iz tehničkih umijeća, bilo napokon iz doista socijalnog uređenja ekonomskog života. Tih dobara mora biti toliko da zadovolje potrebama i poštenoj udobnosti i da pridignu ljude do onog višeg životnog standarda koji ako se razborito postupa kreposti ne samo nije na putu nego joj naprotiv uvelike pomaže (Quadr. anno 34.)

Već iz ovo par strana vidi se kako je katolička nauka i u ovom pitanju zbilja božansko ljudska — odraz Boga-čovjeka koji je pun istine i milosrđa. Ta je nauka na žalost premalo poznata. Želio sam više da upozorim na njene glavne zasade, nego li da je svestrano obradim i obranim. Treba da se više bavimo socijalnim pitanjem, treba da sami znamo i da drugima kažemo što mi katolici mislimo. Moram priznati kad se čitaju ovi postulati katoličke nauke i onda gleda što rade, ne inovjerci, već t. zv. „dobri katolici", čovjeku se srce grči i pita se: Kriste, kad će tvoji učenici doista priznavati Tvoju nauku? Kad će doći Tvoje socijalno kraljevstvo? Ta doista nismo pravi katolici dok i u socijalnom životu ne radimo po katoličkim načelima, jer je jedna pravda kao što je i jedan njen izvor -- sam Bog.

Ante Kopunović

* Prijevod Moska nije točan.

O nezaposlenosti

Uzroci i posljedice

Zadnjih godina, naročito za zimskih mjeseci, pojavljuju se u sve većem broju razne zvanične i privatne dobrotvorne akcije. Svrha im je da se ispomogne sirotinja u ovoj teškoj bijedi u koju ih iz dana u dan sve više upada. Ide li čovjek ulicom bilo kakvim poslom, svaki ga čas zaustavljaju i napastuju odrpani često i bolje odjeveni stariji i mlađi ljudi, pa i djeca ispod 10 godina proseć obično novčanu pomoć. Neprijeporno je da se dnevno povećava broj siromašnih lica koja su prinuđena da sa prosjačenjem pribavlja svakdanji kruh. Zaustavimo se na kratko vrijeme kod ovih koji su eto silom prilika postali prosjaci, pozabavimo se njima malo bolje, moguće ćemo na njima pronaći nešto što je vrijedno zabilježiti!

Bjelodano je da su sada teške privredne prilike; vidimo da se naglo s dana na dan uništavaju čvrste kuće i jake egzistencije u čiju ekonomsku aktivnost gotovo sve do propasti niko ne bi mogao ni posumnati. Na tim ljudima se nemilosrdno izvršuje sudbina. Mi nijemi posmatrači možemo ih tek sažaljavati!

* *

Zagledajmo se u današnji život, pozabavimo se malo bolje današnjim društvenim uređajem. Kakvi su zapravo danas životni uslovi po selima i gradovima? Nesumnjivo je da recimo cijene životnih namirnica mogu imati i te kako jak upliv na cio ovaj problem! No tu sa zadovoljstvom možemo konstatovati da se životni uslovi sada nalaze na dosta niskom stepenu, naime životne se namirnice daju skoro u bescijene; svega ima u izobilju: i pšenice i povrća i mesa, pa ipak ima i gladnih i golih, i to jako mnogo! Kako je moguće ovo paradoksalno stanje, sa jedne strane neshvatljiva jeftinoća, a s druge strane velika armija i gladnih i golih! Kušaćemo rasvijetliti baš ovu stranu pitanja; možda nam neće biti na odmet.

* *

Današnji ljudi se u mnogočemu razlikuju od svojih predaka. Dok je kod naših starih cio nazor na svijet i život, a prema tome već i odgoj djece bio usredotočen na to da se čovjek sam zna snaći i smjestiti u prirodi, t. j. da se svaki sam stara o sebi, današnja modernizacija pa i racionilizacija života učinila je čovjeka jednim malim dijelom velikog stroja koji nema pojma o radu ostale nevidljive cjeline. Tako on vremenom kada njegov skućeni stručni rad postane suvišan, htijuć ili ne htijuć ispada na ulicu i upućen je jedino na milostinju svojih sugrađana. Uopće mašinizacija života je u posljednjem stoljeću na mnogim pojmovima kao i mnogim prirodnim pojavama udarila sasvim druge skoro oprečne žigove koji su se samo kratko mogli održati; ta život ne poznaje i ne priznaje nikakve vještačke prepone!

Kako živi današnji prosječan čovjek? Ima li uopće život kakvog smisla za današnjeg čovjeka? Ova su temeljna pitanja. Ako na ova pitanja bar donekle odgovorimo, onda će bezuvjetno svi problemi današnjice stajati pred nama u sasvim drugoj svjetlosti.

* *

U skoroj prošlosti su manje više sve civilizovane zemlje u svojim zakonima priznavale i podržavale t. z. „demokratska“ načela, t. j. svi ljudi su jednaki; svaki čovjek je slobodan i može živjeti kako hoće; vjera je čisto privatna stvar pojedinca, zapravo je vjera i isključena bila iz javnog života (pošto su njeni osnovni pojmovi našim osjeti-

lima neprimjetljivi) i upotrebljavana je često kao ruglo za oznaku zaostalosti i ograničenosti. Ljudi su zadnjih godina naročito gradski sve većma udešavali svoj život prema ovim načelima i sve više se udaljivali od prirode napuštajući apsolutne istine. Danas međutim baš naprednije države sve više uviđaju da nerazumna sloboda donosi samo propast i zato se manje više baš u tim zemljama napuštaju te nemoguće napredne ideje tako „liberalizam“ kao i „demokracija“.

* * *

Pozabavimo se malo bolje današnjicom i skorom prošlošću. Što je sve bilo posljedicom velike slobode? Nastalo je široko polje rada i punog uspjeha t. z. privatne inicijative, t. j. onih ljudi koji nisu ni pred čim prezali samo da dođu do materijalnih sredstava i velikih bogatstva, nestalo je lične odgovornosti, većina je odgovarala i sa zadovoljstvom odobravalala uspješan rad poduzimačkog duha, udruženi privatni kapital je slavio slavlje i ko mu se nije uklonio nemilosrdno ga pregazio, a potom i potpuno uništio. Posljedica svega ovog bila je ta, da se polagano transformirao pojam apsolutnih dobara da se potom transformira i pojam apsolutnih vrednota.

* * *

Pošto se privatni kapital s jedne strane uvijek povećavao, samo se po sebi razumije da je za sebe tražio novija i novija unovčenja; a u tu svrhu je trebao naravski i nove pomagalice. Nastao je čitav nov stalež — stalež posrednika; nov pojam i dotle potpuno nepoznat poziv. Zadaća posrednika je bila da pripreme teren za što uspješniji plasman privatne produktivnosti. Posredovanje je lak posao, a zarada je uvijek snošljiva, ako ne dobra. Mnogi je danas čovjek doduše lijepo odjeven, ali siromah — tek posrednik. To mu je sve što je na njemu, sve od firme dobija samo da uspjeh firme bude što jači.

Ovo je inače samo jedna jako blijeda crtica iz one velike zbirke sredstava kojima se ljudi vrbuju u službu jedne nevidljive sile koja je u skoroj prošlosti porušila četiri moćne države, a sada pomoću svoje odlične organizacije drma svim kulturnim državama i prijeti im da će ih onda i tako upropastiti kada i kako i ne misle.

* * *

Kakve posljedice je povukao za sobom savremeni organizovani „privatni kapital“ kod radnika? Radnik, siromah i beskućnik postao je istina uslijed slobode samostalan, ali je istovremeno izbačen na ulicu. Niko nije više vodio računa o njemu, ostao je bez ikakvih sredstava oslanjajući se jedino na svoju tjelesnu snagu i radnu sposobnost lutao je od nemila do nedraga. Ako se makakvog posla htio latiti, za njega se teško nalazilo polje rada, „suvišan je bio i nepotreban“; valjalo je tražiti na drugoj strani uposlenje, odlaziti u druge krajeve, pa i u druge države, stupati u tvornice gdje su ga bogataši iskorišćavali kao dio velike mašine. Sve ovo je naravski duboko utjecalo na siromaha; badava ljudi su i sada kao i prije ostali podijeljeni na dvije grupe (kakva jednakost, nema je) bogataši kojima sve stoji na raspoloženju u izobilju, i proletarac koji je samo balast društva. Ogorčeni fabrički radnik bez duševne sadržine postao je odličan medij za sve pokuse. Stvoreno je novo vjerovanje u kojem je radnik, siromah „proletarac“ postavljen na piedestal božanstva, ta samo radnik, siromah daje svačemu vrijednost svojim žuljevima i svojim znojem, samo radnik, siromah zna za životne nevolje, samo radnik siromah trpi i pati i t. d.

II

Promatrajuć malo bolje naše nezaposlene i neopskrbljene, sa njihovog lica čitamo strašno nezadovoljstvo koje u njima vrije; nezadovoljni su sa svim što se oko njih zbiva. Obično se kaže: „*Ako je siromah, bolje da i ne živi!*“. Ako recimo potraže ljekara, kod velikog broja zadnji refren njihove molbe je: samo ako je ikako moguće, dajte mi jednu potvrdu „*da sam ja za rad zaista nesposoban, i da mogu doći do kakve pripomoći!*“ Dakle pripomoć, i to samo pripomoć! A rad? Što je sa radom? „*Pa neka rade oni koji su glupavi; vješt čovjek može živjeti i bez rada!*“ Međutim iskustvo i raznovrsna ispitivanja su potpuno dokazala da bez rada nema ni tjelesne ni duševne ravnoteže; mnogi bolesnici prosto procvjetaju kad pristupe ozbiljnom tjelesnom radu. Ovo načelo važi naročito za gradske stanovnike, duševne radnike koji često obolijevaju od nervoze, od šećerne bolesti, pa drugih oboljenja. Kad je rad prirodna potreba zašto se onda danas odbacuje? Ta svakdanje je iskustvo da je dobrog radnika vrlo teško pronaći; ima ga još, ali se teško dolazi do njega! Pa kamo nestadoše stari dobri radnici!? Što je zamijenilo stari dobri odnošaj poslodavca i radnika? Zar se sadašnji poslodavac više ne stara o svom radniku, ili moguće radnik ne uvažava poslodavčevu trudbu? Pravo rečeno krivica je i do poslodavca i do radnika; niti se rad može tražiti bez stvarne nagrade niti se nagrada može tražiti bez stvarnog rada. Ako čovjek bolje promotri, vidjeće da je baš to sva tragika današnjice! *Niti poslodavac hoće plaćati, a niti radnik hoće raditi; obojica jedno te isto misle: vješto i na lak način samo pameću i mudrovanjem doći do stvarnih vrijednosti, do materijalnih sredstava, i tu je naša nesreća.*

* *

Pa kako to i zašto? Svaki pojedinac živi sam za sebe, a osim sebe ne želi i neće da još o čemu što znade. Čemu se klanjaju današnji ljudi? Svakdanja je već poslovice „*trbuhom za kruhom*“. A osim kruha čemu svemu još? Svem onom što ugodno naslađuje tijelo i razdražuje umorene živce: alkohol, pa i djevojka baš nije na odmet. Naravski da se pri ovom zabacuju svi etički pojmovi kao neke izmišljotine; obnavljaju se sada stara vremena borbe u arenama grade se stadioni i t. d. Jednom riječju: tu su sve one stvari koje pogoduju samo strastima. Sve ove sitnice skupa dakako sačinjavaju jedan sklop čije plodove od nervoze ne uviđa dovoljno gradski činovnik. Žrtve se uklanjaju s vidika (sve što bi moglo potsjećati građanina na njegove slabosti odstranjuje se, ta život treba potpuno uživati) i smještaju se na duševna odjeljenja, koja su uvijek prepuna, i trebala bi još znatna proširenja. U novinama se doduše često donose izvještaji o samoubijstvima iz duševnog rastrojstva ili uslijed neizlječive bolesti, ali se svemu ovom ne poklanja bogzna kakva pažnja, naime to su bili „*samo bolesni ljudi!*“ Ali ako hoćemo život istinski proučavati, treba nam pokloniti više pažnje i duševnim rastrojstvima, pa i neizlječivim bolestima, jer su one prava naličja današnjih bijednih životnih nazora. Između nezaposlenih-neopskrbljenih i duševno bolesnih postoji samo neznatna razlika; slika je dosta jasna, samo je treba znati čitati!

Hoćeš li danas radnika, teško ćeš moć dobiti dobru i savjesnu osobu; kao da su se svi stari pojmovi, kao i stari novac, potpuno devalvirali, pa je danas dugogodišnji sluga rijetka, jako rijetka pojava, kao da je savršena glupost i kao da dulji zajednički rad nema nikakvog smisla. Površnost je najkarakterističnija oznaka današnjice: „*Ta samo neka ide posao, a kako ide to je nuzgredno*“. Kakvim znanjem zapravo stupa u službu jedno dijete od 15—16 godina starosti, što može ono uopće za 2—4 nedjelje službe naučiti?!

Naravski ništa i samo ništa. Moguće da ni nije poželjno da bi se čemu naučilo, jer bi eventualno poslije ovakve osobe mogle postati i samostalne, pa bi mogle svojom glavom misliti, a to nikako nije poželjno, a nije ni potrebno u hiperindividualizmu i u pretjeranoj demokraciji.

* *

Velika većina današnjih ljudi niti zna, a niti ambicionira rad, nego hoće samo onako na lak način živjeti, recimo kakav položaj kod ma kakvog nadleštva, samo da se svakog prvog dobije plaća. Još je bolji kakav posrednički posao, jer se tu može lijepo živjeti, a nema se nikakve odgovornosti. Velika većina današnjih sveučilištaraca pri izboru svoje struke ne gleda onu idealnu stranu izabranoga poziva, nego jedino eventualne buduće materijalne uspjehe koje će pomoću stečene diplome kasnije moći polučiti. A kada je novac u rukama, onda se valja svijetu pohvaliti i pokazati svoje znanje i sposobnosti, prirediti cirkus, načiniti avanture, da se priča nadaleko i široko.

A kada tako jednoć svega nestane, jer nema tog zemaljskog blaga što se ne bi dalo uništiti, onda apeluj na plemenita srca i dobre duše i traži pripomoć! Ti duševno bolesni ljudi, ili kako se sada kaže „ti životni stradalnici“ izgube svaki osjećaj stida i ne prezaju ni pred kakvim žrtvama samo da mogu doći do željenih materijalnih sredstava. Pogledamo li bolje i one mališane koji prosjače ulicama, obično ćemo negdje u njihovoj blizini pronaći nekoga starijeg kome predaju isprošen novac, da ga potom zajedno u birtiji potroše. Kakvi će ljudi postati ova djeca koja već svoje djetinjstvo ovako provode? Lako je predvidjeti; još prije punoljetnosti dospijevaju u sukob sa krivičnim zakonima: popravni zavodi, zatvori, opet popravni zavodi, pa zatvori dok najzad umobolna odjeljenja ili uboški domovi. Valja naglasiti da za ovakve ljude zapravo i ne postoje nikakvi pisani zakoni. Ta za njih su zakoni samo njihovi nagoni, za njih je nepoznat isto i pojam privatne svojine. Kako se može od takvih ljudi uopće očekivati da poštuju tuđu svojinu kad uopće ne znaju što je to svojina? Što vidi i što mu se sviđa smatra njegovom svojinom. Pa naravski da se ovakvi ljudi u mnogočemu razlikuju od onih koji u životnim pojavama vide sklop nevidljivih ali zato jedno sa drugim usko vezanih zakona, koje poštujuć i uz lagani rad nastaje časna prošlost i ljepša budućnost. Vrijedno je zabilježiti i to da duševna posrnulost nije nikakva posljedica nekih vanjskih faktora, nego rezultanta unutrašnjih komponenata, i nije samo prividna, nego stvarna. Ako čovjek i pokuša izići u susret ovakvim nesretnicima, pružena pomoć se direktno na ulicu baca.

* *

Iz sveg ovog slijedi da nije svaki dorastao da bude slobodan i samostalan. Staro je iskustvo da upravnik imanja može biti samo tjelesno i duševno potpuno uravnotežen čovjek i samo takav treba da bude.

III

Nezaposlenost je otvoreno pitanje današnjice i većinom se rješava samo društvenim putem prepuštajući čisto privatnom milosrđu armije gladnih i golih. Nauka još nije uspjela da drukčije riješi ovo krupno pitanje. Međutim je život ovakva pitanja već davno riješio i rješava ih svakodnevno. Nestala je i visoko kulturna grčka država i bogata dobro oboružana rimska carevina, isto tako će već život reći svoje i ovoga puta.

* *

Prije par godina je mjesna policija poduzela korake da ozbiljno riješi t. zv. prosjačko pitanje. Slijedile su racije jedna za drugom, uređen je i samostalan prosjački dom, ali su pri sastavljanju pojedinih kartoteka nastale čitave zbrke. Bilo je i takove gospode prosjakova koji su raspolagali sa dvije-tri kuće, nekoliko jutara zemlje, uložnim knjižicama i t. d. I sada se često događa da se mlad čovjek bez ikakvih tjelesnih mana, samo obučen kao prosjak, pozvan na ma kakav tjelesni rad smjesta odstrani i bez milostinje, i brzo napušta kuću. Pa jest, još su ljudi uvijek mnogo naivni, i kada vide čovjeka loše odjevena, odmah se osjećaju potaknutim na djela milosrđa. Moguće nevjerojatno zvuči izjava jednog starijeg čovjeka koji je pod svoju starost postao prosjekom: „*Da sam ja znao da se prosjačenjem tako lako da živjeti nikada i ne bih radio i ne bih se nikakvog posla ni laćao!*“! Sto kuća dnevno običi nije baš teško. I pored najmizernijeg nagrađivanja ipak se daje sakupiti nekih 20 dinara, a to je dosta snošljiva dnevnica još i u današnjoj krizi!

Što je sa obrazom? E, sada dolazi ona najteža strana pitanja. No nema svaki obraza, malo ih je već danas koji toliko polažu na taj obraz, i to je baš ono što mi katolici svaki čas zaboravljamo. Naše čestite i iskrene osjećaje zli ljudi stavljaju na trgovinu. Pa kod nas još zna postojati i osjećaj stida i požrtvovnosti! Uopće u posljednje vrijeme trgovina je postala najvažniji faktor života, tako se i kaže „*ta sve je samo trgovina*“. I prosjačenje je trgovina, dobra trgovina za bezdušne ljude, naime od prosjakova, t. j. od duševno slabih ljudi mnogi i mnogi mogu doći do dobrog i lijepog profita. I baš to je ono što bi trebalo najviše žigosati!

* * *

Ako se zaista misli i želi riješiti i pitanje nezaposlenosti kao i prosjačka pitanja, mora se pristupiti ozbiljno uklanjanju svih njenih preduslova! Tako u prvom redu duševno bolesne ljude i djecu treba ukloniti iz sredine i smjestiti u zavode gdje će zdravom ishranom i prirodnim životom ponovno moći biti vraćeni životu i radu. Drugo, valja ukloniti sve uslove koji stvaraju naklonost za duševne poremećaje. Tu bi moglo nastati široko polje ozbiljnih dobrotvornih akcija, naročito kod nas, gdje se nažalost svaka plemenita akcija još u početku diskvalifikuje i onemogućuje! I zato se nemojmo čuditi kada jednom cio naš narod bude stajao bez kućišta sa prosjačkim štapom u ruci.

Naš neumrli pjesnik Miroljub je u svojoj pjesmi „Nisam došo na svijet u mermernih...“! na velik dio ovih problema slijedeće odgovorio:

Nisam došo na svijet u mermernih dvori,
Gdje bogatstvo glasno po odaji zbori;
Već u mirnoj kući siromaštva bijede
Gdje se crni hlebac u nevolji jede;
Ali smo ga slađe, veselije jeli
Nego bogataši onaj njihov bijeli

Jednom riječju ko trpi i pati, bori se sa nevoljom i brigom, crni hljeb jede i podnaša siromaštva dane hrabro i viteški za tog čovjeka je značaj, poštenje, narod, jezik i dom sveto, dok ove vrline za ljude drugog kova nemaju naročiti značaj — zapravo nikakav!

Školovanje Bunjevaca

U ovom ću članku govoriti u prvom redu o višem školovanju đaka, a ne o pučkoškolskoj naobrazbi koja je obavezna za svu djecu. Što je narod kulturniji, to većma uviđa potrebu srednjih škola, a naročito gimnazija, jer zna da se tu uzgaja narodna uzdanica. Tako je s napretkom narodne svijesti počeo da raste i broj bunjevačke djece u gimnaziji već u prošlom vijeku. Godine 1890/91 Bunjevaca je bilo 8%, a već 1895/6 bilo ih je 19% (110). Ali znamo koliko je za mađarskog režima bilo teškoća u tom školovanju i koliko se naših školovanih ljudi odrodilo tako da je u narodu zavladala averzija od gospode. No kad se poslije rata otvorila bunjevačka gimnazija, mnogi se začudili otkuda opet toliko naše djece. Bila je to duboka težnja našega naroda da se u slobodi domogne znanja; ta samo po znanju možemo da se osamostalimo na svim područjima. Izgledi su bili odlični, a ipak se sve nade izjalovile. Od tolikih stotina i stotina koje su roditelji s puno želja poslali u gimnaziju, danas je tek par desetina diplomiralo. I kao da je zanos pao, Bunjevaca je sve manje u gimnaziji. To će nam pokazati jedan prerez kroz zadnju gimnazijsku generaciju. Ovogodišnji abiturijenti počeli su gimnaziju 1927/8, malu su maturu položili 1931/2, a veliku 1934/5. Te ćemo 3 godine podrobnije ispitati.

Školska godina 1927/8

Razredi:	Bunjevci:	Ostali:	Bunjevci svršili:	Razredi:	Bunjevci:	Ostali:	Bunjevci svršili:
I	56	99	26	V	31	85	17
II	76	78	43	VI	24	58	14
III	60	96	32	VII	19	49	16
IV	43	59	25	VIII	3	20	3
<hr/>				<hr/>			
Nižeškolaca	235	332	126	Višeškolaca	77	212	50

Na mađarskom odjeljenju 270 đaka. Prema 856 đaka na hrvatsko-srpskom odjeljenju bilo je 312 Bunjevaca. Svršilo je razred 176 Bunjevaca, a ostalih 360.

Školska godina 1931/2

Razredi:	Bunjevci:	Ostali:	Bunjevci svršili:	Razredi:	Bunjevci:	Ostali:	Bunjevci svršili:
I	66	162	21	V	12	81	4
II	61	182	24	VI	26	73	4
III	36	94	10	VII	26	95	7
IV	17	54	6	VIII	15	96	6
<hr/>				<hr/>			
Nižeškolaca	180	492	61	Višeškolaca	79	345	21

Na mađarskom odjeljenju 262 đaka. Prema 1096 učenika ima 259 Bunjevaca. Prošlo je 82 Bunjevca, a ostalih 412. Od 79 bunjevačkih višeškolaca 17 je ženskih koje su niže razrede svršile u ženskoj gimnaziji. Tako je od 235 nižeškolaca iz 1927/8 tek 62 ostalo u ovoj godini.

Školska godina 1934/5

Razredi:	Bunjevci:	Ostali:	Bunjevci svršili:	Razredi:	Bunjevci:	Ostali:	Bunjevci svršili:
I	40	125	24	V	9	75	3
II	31	112	13	VI	12	48	5
III	30	119	8	VII	2	26	1
IV	30	120	19	VIII	7	36	5
Nižeškolaca 131		476	64	Višeškolaca 30		185	14

Na mađarskom odjeljenju 201 đak. Prema 822 učenika 161 Bunjevac. Svršilo razred 78 Bunjevaca, a ostalih 376. *Od 180 nižeškolaca iz 1931/2 samo je 30 u višim razredima. Broj Bunjevaca se smanjio za polovinu prema šk. g. 1927/8.*

Ti rezultati izvještaja katastrofalni su po Bunjevce. Ono desetak Bunjevaca na drugim gimnazijama ne mijenja gornjih podataka u bitnosti. Činjenice su tu: naš je nazadak u gimnaziji grozan.

Biće zanimljivo da vidimo koliko se bunjevačke djece školovalo lane u ostalim subotičkim srednjim školama.

Ženska gimnazija: 52 Bunjevke prema 404 učenice. U višim razredima samo 6 Bunjevaka.

Muška građanska škola: 258 Bunjevaca prema 676 ostalih u šk. g. 1933/4.

Ženska građanska škola: 100 Bunjevaka prema 327 učenica. Ženska građanska škola kod č. sestara: 62 Bunjevke prema 135. Trgovačka akademija: 24 Bunjevca prema 96 učenika.

Kako vidimo ni u ostalim školama ne stojimo puno bolje. A kada pogledamo strašno maleni broj onih koji su od 1918 diplomirali i realno gledamo u bližu budućnost, mora da nam se grči srce od bola i da se pitamo koji su tome uzroci i kako da se pomogne. Ovako dalje ne smije! Ta sjetimo se 1918—1935 diplomiralo je subotičkih Bunjevaca: na Višoj pedagoškoj školi 6; na fakultetima: bogoslovskom 11, pravnom 20, medicinskom 9, filozofskom 1, tehničkom 2. Na Visokoj komercijalnoj školi ili pak eksportnoj akademiji 2. Svega 51.

Iz ostalih bunjevačkih mjesta jedva će biti desetak Bunjevaca koji su nakon rata diplomirali.

Počnemo li istraživati uzroke slabog stanja u srednjim školama, ne smijemo se zaustaviti odgovorom da je kriva opća materijalna kriza. I godine 1931 i 1932 bila je kriza, pa je opet na pr. tih godina preko 60 bunjevačke djece upisano u I razred Muške gimnazije.

Opći neuspjeh bunjevačke djece uzrok je našem nazatku. Taj pak neuspjeh kao i uspjeh ovisi o ova tri faktora: đacima, roditeljima i školi. Ako roditelji i škola vrše svoje dužnosti, ogromna većina nižeškolaca mora da svrši razred. Teškoća i odgovornost u većoj mjeri tek u višim razredima pada na đake. Nemam namjeru da dublje razlažem pojedine te faktore, samo bih želio iznijeti neka opažanja. O školi ću najmanje govoriti, jer tu za sada slabo možemo pomoći. Svakako bismo željeli da bi se gospoda profesori bolje uživjeli u ovu sredinu, da bi se veća disciplina kod đaka provela a i više ravnopravnosti baš u duhu jugoslovenstva smijemo tražiti.

Roditelji naših đaka su većinom nenaobraženi, da i analfabeti. Često zapadaju u suprotne skrajnosti. Svoje đake drže za gospodina kojemu se mora svaka želja is-

puniti i koji uvijek ima pravo. Kada ga potiču na učenje bude mu zapravo lijenost: „Uči da ne moraš raditi“. I zato su zadovoljni samo ako prijede. A to demoralizira dječiju ćud. Drugi opet neće da dadu učeniku ni najnužnijih stvari za školu, onemogućuju mu učenje sileći ga na bezbroj drugih posala, omalovažavaju školu i roditelji i rodbina, te se stvara jaz između njih i učenika. A neukusnim odijelom takovo dijete već izvana nosi biljeg zaostalosti, što vrlo loše djeluje na duševni razvoj.

Veoma često nedostaje roditeljski nadzor (salašarska djeca!) a ako ih i paze, ne mogu da prate svoju djecu u učenju, ne uviđaju potrebu instruktora (ako li ga drže, misle da on može prosto uliti znanje), ili im je preskup. Kao da se ne bi moglo više njih složiti, pa bi im bilo jeftinije i uspješnije. Između škole i roditelja treba da su tješnje veze. Postoje već zajednice doma i škole, ali bi morale da se drugim bave, a ne da se ubiru tolike pare od roditelja za školske potrepštine koje se po Zakonu nabavljaju iz općeg državnog budžeta. Roditelji bi trebali da znadu: ne ide se profesoru da ga se grdi ili pred njim puže, već bi valjalo bar nekoliko puta pohoditi na godinu razrednika i druge profesore važnijih predmeta da se s njima posavjetuju. Uopće roditelji bi morali biti puno svjesniji svojih prava i dužnosti, pa bi znatnim dijelom bio riješen problem našeg daštva. Skoro potpuno su zatajali naši roditelji kada se radi o univerzitetkom školovanju. Tu oni fungiraju samo kao davaoci materijalnih sredstava.

Kad ima toliko poželjnih reformi u školi i kod roditelja kakvo čudo da je naše daštvo spalo na vrlo niske grane? Sudeći po uspjehu, čovjek bi rekao da je gros Bunjevaca strašno zaostao u umnim sposobnostima. Istina je, pijanstvo i razne bolesti roditelja češće su nego se i misli razorno utjecale na um i značaj djece!

U nižim razredima mnogo kvvari ulica. Često se salašarska djeca, poslana kakvoj baki ili rođaci bez energije, potpuno razulare, ne priuče se duševnom radu, već samo da im je na ulici biti i igrati se. Još prvu godinu dvije možda izvuku, a onda propadaju, dosade svima i kud će s njima već u zanat ili na salaš. Ali je slaba nada da će i tu biti štogod od njih.

Što ne pokosi ulica to kasnije pokvari pubertetska kriza. Kriza je pojačana nezdravim štivom (a često je propisano ili od profesora narinuto), filmom, zlim društvom. I onda nije rijetkost da se višeškolac odao karti lumpovanju, i na žalost nerijetko i nemoralu. Po onoj: najbolji se najgore pokvare - doživljujemo strašna razočaranja. Tako se stvara kod nas tip nesvršenih a umišljenih gimnazijalaca i studenata koji žive kao paraziti na tuđ račun i ometaju svaki ozbiljan nacionalan rad. Kako praksa pokazuje ni prevelika pomiješanost narodnosti, vjera i roditeljskih zanimanja ne prija umnom, a još manje moralnom uzgoju mladeži.

Veoma je žalosna pojava i razmjerno ogroman broj naših nesvršenih studenata. *U borbi za podignuće našega roda oni i bjelokugaši najveći su nam neprijatelji.* Slab je izgovor: što će mi diploma? Ili: i tako neću dobiti mjesto. Diplomiraj, pa ćeš vidjeti da ćeš, ako ništa drugo, bar narodu većma koristiti i svoju dužnost izvršiti.

Kod naših se đaka i studenata opaža vrlo velika komotnost i neproduktivnost u društvenom i literarnom životu što je u našim prilikama veliki grijeh protiv naroda. On s pravom traži od nas radinost.

Koliko je nestalo idealizma i prave orijentacije najbolje se vidi po izboru zvanja. Dok su tolike potrebe učitelja, svećenika, profesora i raznih specijalista, toga skoro niko ne odabire. A kako ih je malo i na drugim strukama osim prava! *Mi još ne možemo govoriti o hiperprodukciji naše svršene inteligencije, nego treba drukčiji mentalitet u našoj omladini probuditi.*

Crna je ovo slika, ali tačna. Premalo je otpora tomu valu zla što odasvud prodire. Nemamo đaćkih vjerskih društava (izuzev par čednih početaka), nemamo ljudi koji bi se za đastvo ozbiljno s ljubavlju i razumijevanjem zauzeli.

Trebao bi nam jedan dobar katolički konvikt. Taj bi bio kao kvasac obnove naše školske omladine. Razumije se, ako bi bio dobro uređen i dobro vođen. *Uz konvikt nam trebaju još dobro vođene radikalne katoličke organizacije za svu školsku omladinu. Križarstvo mi se čini najpodesnijim.* Njegovo geslo: Euharistija, žrtva, apostolat najbolje izražava kakvu mi inteligenciju trebamo.

Kako se vidi iz ovog površnog prikaza, vrlo smo slabo stali. Što ćemo? Zar sleći ramenima i ostati pasivni? Prenimo se dok je još vrijeme! Šaljimo darovitu djecu prije svega u gimnaziju. Treba da ih više ide u trgovačku akademiju. Djecu valja siliti na ozbiljan rad, nadzirati ih, podržavati veze sa školom, puštati đake u katoličke organizacije. Činimo sve to, pa ćemo imati više prave narodne inteligencije koja će zajedno sa narodom paziti da ostanemo što jesmo i da ne budemo zadnje sluge, što nas zacijelo čeka, ne osposobimo li se za borbu naobrazbom i voljom za život.

Ante Kopunović

DRUŠTVENI PRIKAZ

Hrv. pjev. društvo „Neven“ održao je dne 12 travnja 1935 veliki vokalni koncert crkvene klasične polifonije 16 vijeka u velikoj dvorani gradskog kazališta sa slijedećim programom:

1. Jakob Arcadelt: Ave Maria
 2. G. P. da Palestrina: a) O bone Jesu
b) O domine Jesu Christe
c) Tenebrae factae sunt
 3. G. P. da Palestrina: Missa Papae Marcelli
a) Kyrie
b) Sanctus
- O d m o r
4. Orlando di Lasso: a) Ave Regina
b) Super flumina
 5. Hans Leo Hassler: Ave maris stella
 6. J. Gallus Petelin: Ecce quomodo moritur
(Handl)
 7. Aleks. Scarlatti: Exultate Deo

Uredništvo „Klasja“ ima tu neprijatnu dužnost, da registrira nemilu smrt svoga privrženika i prijatelja profesora Ivana Vojnić Tunića, koji je svom toplinom pozdravio izlazak „Klasja naših ravni“.

Naš premili drug kratko je vrijeme uživao pojavu „Klasja“ i nije se nadao da će idući broj donijeti već vijest o njegovoj smrti.

Dne 8 srpnja 1935 nakon jednodnevnog bolovanja u strašnim mukama, svijestan sudbonosnog svršetka ispustio je svoju plemenitu, dobru i bratsku dušu i oprostio se od sviju prijatelja svojih, da pođe putem vječnosti.

Matica Hrvatska gubi u njemu stalnoga povjerenika koji je tiho ali svijesno dijelio njene edicije — požrtvovano sakupljao nove pretplatnike i radio na svakom polju na buđenju narodne svijesti.

Hrvatsko pjevačko društvo „Neven“ gubi svoga bivšega pretsjednika i počasnoga člana, te neumornoga potpomagača, kako u moralnom tako i u materijalnom pogledu.

Njegova blagost, neposrednost i iskreno hrvatsko srce znalo je silno kucati nad svakim uspjehom „Nevena“,

to mu je održavalo svježinu i davalo radost u životu. Blagi mu smiješak koji je stalno titrao po njegovim usnama osvajao je svakoga, koji se prviput s njime porazgovorio. A kao profesor i prosvjetitelj mladeži bio je nenadmašiv.

Odlična sprema baš u najtežem predmetu, davala mu je trajan ugled, a način poučavanja bio mu je jednostavan, kao što i iziskuje kompliciranost samoga gradiva.

Dragom prijatelju „Klasja“ članovi Prosvjetne sekcije Pučke kasine održaće trajnu uspomenu u svojim redovima i nezaboravno sjećanje na njega.

Vječni mu pokoj i mir napaćenoj njegovoj duši!

29 rujna 1935 godine održano je prvo omladinsko zborovanje u Subotici uz prisustvo Križara iz cijele okoline i to: iz Bača, Sombora, Bajmoka, Sonte, Tavan-kuta, Vajske, Bačkog Monoštora, Čonoplje, svi u krasnim bunjevačkim i šokačkim narodnim nošnjama. Zborovanja su održana uz sudjelovanje hrvatskog pjevačkog društva „Neven“ i mnogobrojne odlične publike.

Recitovane su pjesme mladih hrvatskih pjesnika: Kokića i Čovića.

Istoga dana otkrivena je spomen ploča prigodom 40 godišnjice Katoličkog Kruga dvojici bunjevačkih velikana: prepozitu Matiji Mamužiću i kanoniku Iliji Kujundžiću uz prisustvovanje preuzv. g. Lajče Budanovića i presvij. g. Blaška Rajića.

Dne 6 listopada, posvećena je nova crkva na Đurđinu uz sudjelovanje hrvatskog pjevačkog društva „Neven“. Na tisuće seljaka prisustvovalo je ovoj velebnoj ceremoniji, što će ostati u nezaboravnoj uspomeni povijesti crkve i svijesnih Đurđinčana.

Davno je koji dio naših salaša pokazao toliko samosvijesti i složnoga rada — Veco Prčić poklonio materijala a ostali zajedno su dopremali sve potrebe oko zidanja crkve.

Izradu je vodio ing.: gg. Bolto Dulić i Molcer

Ugodno provadate Božić u krugu svoje porodice,

ako nabavite **RADIO** kod stručnjaka

Radio tehnika Rogić Bele
Subotica, Vilsonova 25, kod glavne pošte.

Najbolji aparati
svijetske marke **ORION.**

Stručni i brzi popravci, radio-električni
materijali na skladištu.

Želite li sebi i svojim udovoljiti za
Božić i Novu godinu — svrnite
u drogeriju

»Nada«

Vlasnik: V. Gabrić

gdje ćete naći veliki izbor svih
potreba: pudera, kremova, kolon-
ske vode i t. d.

PRILIKOM SVATOVA

kao i drugih svečanosti obratite se
radi nabave svakovrsnih torta, de-
serta, parfe kao i sladoleda struč-
njaku, koji navedene slatkiše
ukusno i jeftino donša u promet.

FIREDI ANDRIJA

POSLASTIČAR

SUBOTICA, JELAČIĆEVA UL. 8.

Najpovoljnije mjesto
za kupovanje ženskih
i muških šešira kod

BRAĆA VITANOVIĆ

Novosti! Veliki izbor! Lijepi modeli!

JEFTINE CIJENE!

SUBOTICA, KARADORDEV TRG

Pomodna manufakturna trgovina

ML. KUJUNDŽIĆ I TUMBAS

Subotica, Jelačićeva ulica 13

Preporučuju svoje veliko skladi-
šte svile, ženskih i muških štofova,
svakovrsne manufakturne robe
uz najpovoljnije cijene.

PALATINUS IVAN

kamenorezačka radnja na mašinski pogon
SUBOTICA

Preporučuje vlastite izradbe umjetničke nad-
grobne spomenike, križeve, mramorne ploče
i građevinske poslove od naravnog i um-
jetnog kamena, mlinsko kamenje, re-
zanje slova i pozlaćivanje:

sve uz najsolidnije cijene!

Gradska štamparija

i knjigoveznica, Subotica. Telefon 180.

*Izrađuje brzo, tačno i jeftino
svakovrsne tiskanice, časopise
i knjige.*

Čović Vince

pomodna manufakturna trgovina

Subotica

Puk. Krupeževića ul.
br. 3-a

TVORNICA SUKNA

BRANDEKER FRANJO K. D. **KULA**

PRODAVNICA U SUBOTICI
u bivšoj palati Jugo-banke.

Na opće zadovoljstvo javlja, da može
sa novoprispjelim zimskim i inim što-
fovima obzirom na dobrotu i ukus, te
niske cijene svakoga zadovoljiti.
Pogledajte i uvjerite se bez obaveze
na kupovanje.

Na proljeće 1936 godne
slavi naš najzasluženiји nogo-
metni klub

„Bačka“
svoju 35-godišnjicu

Tom prilikom
želi prirediti veliki međunarodni
lakoatletički miting i nogo-
metne utakmice

*Kupujte u filijali
dvorske knjižare*

Maričić i Janković

SUBOTICA

Karađorđev trg 3. Telef. 2-52

Preporučuje se

Miloš Kurteš

trgovina kolonijalne i delikatesne robe

SUBOTICA

Osnovana 1911 - Telefon 483

FILIJALA: VILSONOVA ULICA 51